

”POIS PULA, POIS PUUTE”

Nuorten rikokset Tampereella jatkosodan aikana
toimeentulon näkökulmasta

IRINA KYLLÖNEN
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Historian pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2011

Sisältö

JOHDANTO	3
Tutkimustehtävä	4
Sota-ajan rikollisuuden tulkinnat	5
Pularikollisuutta alhaalta ylös	9
Tutkimuksen rajaukset	11
Oikeudenkäyntiasiakirjat lähdeaineistona	13
Tutkielman rakenne	17
LUKU 2 Taloudenpidon erityispiirteet: säännöstely, pula ja salakauppa	18
Kansanhuoltojärjestelmä ja säännöstely jatkosodan aikana	18
Mitä ostokorteilla sai?	23
Salakauppa ja sen vaikutukset säännöstelyjärjestelmässä	26
LUKU 3 Millaista oli nuorten omaisuus- ja säännöstelyrikollisuus?	34
Tampereen rikollisuus määrällisesti.....	34
Omaisuusrikokset.....	38
Muita toimeentulorikoksia.....	50
Rikosten ominaispiirteet	57
LUKU 4 Nuorten yhteiskunnallinen asema	61
Nuorten perhetausta.....	62
Alhainen koulutus.....	68
Nuorten ammatit ja työpaikat.....	73
Harrastukset, ajanvietteet ja aiemmat rikostuomiot.....	85
LUKU 5 Nuorten rikollisuuden selityksiä	87
Viranomaistulkintoja nuorten rikollisuudesta	87
Rikosten syiden selittäminen	90
Kun korttiannokset eivät riittäneet.....	91
Elanto rikoksista	95
Pikkurikollisia ja aloittelevia jobbareita?	99
Huvittelunhaluisia nuoria	102
LUKU 6 Johtopäätökset	107

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

LIITE 1 Tuomioluettelot- ja tuomiokirjat-aineistot

LIITE 2 Tilasto nuorten rikoksista Tampereella 25.6.1941–19.9.1944.

LIITE 3 Luettelo taulukoista ja kuvioista

JOHDANTO

Jatkosodan aikana ammattikasvattajia, lastensuojeluväkeä ja muita huolestuneita kansalaisia puhutti ”nuorisokysymys”. Tampereen lastensuojelutyön johtaja ja sosiaalidemokraattien kansanedustaja Alpo Lumme kutsui huhtikuussa 1942 koolle lasten ja nuorten kanssa toimivia tahoja keskustelemaan ”nykyaikana nuorisoa uhkaavista vaaroista”. Lumpeen huolen olivat herättäneet lehdissä julkaistut uutiset alaikäisten tekemistä rikoksista, lastensuojelulautakunnalta kurinpito- ja kasvatusapua pyytäneet vanhemmat sekä ne yli sata lasta, joita poliisi oli edellisen vuoden aikana kuulustellut rikoksesta epäiltynä.¹ Kokouksessa perustettiin Tampereen kaupungin lastensuojelulautakunnan alaisuuteen nuorisotyötoimikunta, jonka tehtäväksi annettiin keskitetyn kunnallisen nuorisotyön käynnistäminen ongelmanuorten sopeuttamiseksi takaisin yhteiskuntaan.² Keskustelun keskeinen käyttövoima oli kasvattajien huoli kansakunnan tulevaisuudesta, jota nuorison lisääntynyt pahantapaisuus³ – joutilaisuus, juopottelu ja kuljeskelu toimettomana kadulla – ja suorainen rikollisuus uhkasivat.⁴ Sota-ajan nuorisokeskustelu johti eduskunta-aloitteisiin viranomaisjohtoisen nuorisotyön luomisesta, mutta järjestelmän pystytys alkoi vasta sodan päättyttyä. Juha Niemisen mukaan sotia ennen nuorisokysymys käsitettiin poikakysymykseksi, mutta sodan aikana se laajentui käsittämään myös tytöt.⁵

Perehtymällä aikalaiskeskusteluun, sota-ajan rikostilastoihin tai myöhemmin syntyneeseen sota-ajan rikollisuutta käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen ei synny selkeää kuvaa siitä, millaisesta ilmiöstä oli kyse. Saatavilla olevien, vapausrangaistukseen tuomittuja koskevien valtakunnallisten tilastojen perusteella nuorten rikokset painottuvat ennen kaikkea erilaisiin omaisuusrikoksiin.⁶ Kun kaikesta jatkosodan aikaisesta rikollisuudesta huomattava osa oli omaisuus- ja säännöstelyrikoksia ja kun näiden rikoksien lisääntymistä on selitetty säännöstelylainsäädännön sekä pulan ja puutteen synnyttämäksi, jopa ”hätäri-

---

¹ Lastensuojelulaki (1936) edellytti, että lastensuojeluviranomainen on läsnä alle 16-vuotiaan lapsen kuulemisessa.

² Tampereen lastensuojelulautakunnan ja lastenvalvojan toimintakertomus vuodelta 1942; ”Eräs Tampereella tehty aloite nuorisorikollisuuden vastustamiseksi” *Huoltaja* 30(1942): 174–175.

³ Pahantapaisuuden käsite liittyy 1900-luvun ensimmäisen puoliskon lastensuojelutyöhön. Sillä tarkoitettiin lasta ja nuorta, joka ei vielä ollut mutta josta oli vaarassa tulla rikollinen. Kaarnisen mukaan pahantapaiseksi määriteltiin lapsi, johon kurinpitokeinot eivät tehonneet. Ilmeisesti siis pahantapaisuudeksi määritellyn käyttäytymisen taustalla eivät olleet tietyt teot vaan tottelemattomuus ja välinpitämättömyys kurinpitokeinoja kohtaan. Kaarninen 1995, 60. Mika Ojakankaan mukaan pahantapaisuuden käsite medikalisoitui 1920–1930-luvuilla ja pahantapaisesta käytöksestä tuli merkki lapsen tai nuoren fyysisestä tai henkisestä viallisuudesta. Ojakangas 1993, erit. 34, 38.

⁴ Tarjamo 2006, 355–357; Ojakangas 1993, 32, 38.

⁵ Eduskunnan toivomus nuorisokysymyksen selvittämiseksi 11.5.1943. Valtiopäivät 1943, Asiakirjat IV–V; Nieminen 1995, 208–210.

⁶ SVT XXIII:85, taulu 42.

kollisuudeksi”,⁷ herää kysymys, miten nämä seikat näkyvät nuorten rikoksissa kotirintaman teollisuuskaupungissa.

Tutkimustehtävä

Tarkastelen tässä tutkielmassa 15–20-vuotiaiden nuorten jatkosodan alun ja välirauhan solmimiseen välisenä aikana Tampereella tekemiä ja Tampereen raastuvanoikeuden käsittelemiä rikoksia, jotka liittyvät toimeentuloon.⁸ Käytän sanaa *nuori* ja sen johdannaisia, mm. kollektiivisanaa *nuorisso*, merkitsemään tähän ikäluokkaan kuuluvia henkilöitä. Sanoilla *aikuinen*, *täysikasvuinen*, *täysi-ikäinen* ja niiden johdoksilla tarkoitan 21 vuotta täyttäneitä henkilöitä. Yksittäisiin henkilöihin viitataan myös sukupuolen mukaan sanoilla *tyttö* ja *poika*, kun tarkoitan 15–20-vuotiaita; *nainen* ja *mies* merkitsevät 21 vuotta täyttäneitä henkilöitä.

Tutkimuskysymykseni on, vaikuttivatko jatkosodan toimeentulo-ongelmat nuorten rikollisuuteen Tampereella. Onko nuorten rikoksissa merkkejä hätärikollisuudesta? ”Hätärikoksella” tarkoitan päivittäisen selviämisen, perustarpeiden esimerkiksi lämmön ja ravinnon takaamiseksi tehtyä rikosta. ”Pularikollisuudella” tarkoitan rikoksia, joiden syntyyn pula on vaikuttanut luomalla normaalisti saatavilla olevien, mutta laillisten hyödykkeiden puutteen. Tarkastelen ensiksi toimeentuloon liittyvien rikosten ominaispiirteitä. Millaisia olivat nuorten toimeentulorikokset? Mikä oli niille ominaista ja tyypillistä? Toiseksi tarkastelen rikosten tekijöitä. Ketkä rikoksiin syyllistyivät ja mikä oli heille yhteistä? Lämpäiskö nuorten rikollisuus kaikki yhteiskuntaryhmät vai oliko se rajoittunut johonkin tiettyyn väestönosaan, tietylle asuinalueelle, tiettyihin ammattiryhmiin. Miten nuoret perustelivat tekonsa? Kolmanneksi tarkastelen sitä, mitä oikeudenkäyntiasiakirjat kertovat nuorten elämänehdosta 1940-luvun alun Tampereella. Mitä rikokset ja oikeudenkäyntiasiakirjat kertovat kotirintaman teollisuuskaupungin elämästä ja toimeentulon ehdoista jatkosodan aikana? Lähestyn rikoksia nuorten omista lähtökohdista eli arjesta, jolle sota mutta myös sotienväläinen suomalainen yhteiskunta oli luonut kehykset. Käytännössä tämä tarkoittaa jatkosodan aikaisia muutoksia elämässä ja suhtautumista niihin: pulan aiheuttamia toimeentulo-ongelmia, velvoitetta osallistua sotaponnisteluihin, sodan pitkittymisen aiheuttamaa väsymystä ja tekemisen puutetta. Sodastakin huolimatta kotirintamalla ja elämässä säilyi piirteitä ja rakenteita, jotka olivat olemassa jo ennen sota ja joiden vaikutus jatkui sodasta riippumatta. 1930- ja 1940-lukujen nuoruus merkitsi

---

⁷ Jaakkola 1987, 44–45; Hietanen 1992, 158–183; Pulma 2000, 118–119.

⁸ Jatkosota syytti 25.6.1941 ja Moskovan välirauha solmittiin 19.9.1944.

ainakin köyhimmissä perheissä varhaista töihin menoa ja osittaista elatusvastuuta. Nuorille ei myöskään ollut tavatonta muuttaa kaupunkiin työn perässä ja itsenäistyä ennen täysi-ikäisyyttä.

Sota-ajan rikollisuuden tulkinnat

Nuorten toisen maailmansodan aikaisesta rikollisesta tai muusta häiriökäyttäytymisestä ei ole Suomessa tehty omaa erillistutkimusta. Aihe ei ole päässyt myöskään sota-ajan kokonaisesityksiin. Se on jäänyt pois myös uudemmista kokemushistoriallisista julkaisuista, joissa on muutoin otettu esille aikakauden piirteitä, joista historiankirjoituksessa on aiemmin vaiettu.⁹ Saksalais-suomalaisia suhteita 1941–1944 tutkinut Marianne Junila käsittelee aihetta, sikäli kun sillä on yhteys saksalaisiin sotajoukkoihin ja muuhun suomalais-saksalaiseen rikollisuuteen. Junilan tutkimus on kiinnostava, sillä se on ensimmäisiä teonkuvauksia sisältäviä esityksiä sota-ajan nuorison rikoksista. Junila käsittelee myös nuorison juopumus- ja siveellisyysrikoksia.¹⁰ Jonkin verran aihetta on käsitelty lukuisissa pro graduissa, joissa on tarkasteltu tietyn paikkakunnan rikollisuutta toisen maailmansodan aikana. Tosin niissäkin nuorille on omistettu marginaalinen osa tarkastelun kohdistuessa koko rikosoikeudellisesti vastuulliseen väestöön tai tiettyyn rikostyyppiin.¹¹

Toisen maailmansodan aikaisen rikollisuuden tutkimuksessa vallitseva suuntaus on ollut historiallis-kriminologinen lähestymistapa. Siinä keskeistä on keskittyminen tekoihin sekä tilastollinen ja vertaileva ote. Tutkimuksessa pyritään määrittelemään eri rikoslajien tasot ja selittämään tasovaihtelut, vertaillaan tietyn alueen rikollisuutta joko koko maan keskiarvoon tai jonkin toisen valtion keskiarvoon sekä sotaa edeltävään ja sitä seuraavaan rauhanajan rikollisuuden tasoon. Rikollisuutta tarkastellaan juridisen jaotteen pohjalta ja usein pyritään selittämään kaiken kattavasti tietyn alueen rikollisuutta. Selityksissä nojautaan usein kriminologisiin teorioihin, kuten sosiaalisen kontrollin heikentymiseen. Tekijän osalta huomio kiinnitetään etupäässä välittömimpiin tunnusmerkkeihin, kuten ikään, sukupuoleen ja ammattiin. Tämä saattaa johtua valitusta tilastollisesta metodista: nämä tiedot kun on helppo kerätä tuomio-luetteloista.¹²

Muutamasta 1980–1990-luvuilla julkaistusta artikkelista on tullut eräänlaisia sota-ajan rikollisuudentut-

---

⁹ *Kansakunta sodassa* 2 ja 3; *Sodassa koettua* 1–4; Näre & Kirves 2008.

¹⁰ Junila 2000.

¹¹ Vesala 1999; Nurmi 2005; Myllykoski 1981; Hynninen 2001; Halonen 1998.

¹² Ks. esim. Kuusikko 1996; Roos & Takala 1987; Takala 1987; Jaakkola 1987; Jaakkola & Tham 1989; Takala & Tham 1987; Hietanen 1992.

kimuksen ”klassikoita”. 1980-luvulla pohjoismaiset rikollisuudentutkijat julkaisivat kaksi kokoomateosta, *Krig og moral – Kriminalitet og kontroll i Norden under andre verdenskrig ja Traditional crime in Scandinavia during the Second World War*, joissa on kunkin Pohjoismaan rikollisuutta sodan aikana luonnehtineita artikkeleja.¹³ Artikkeleissa haarukoidaan etupäässä tilastotietoihin pohjautuen sota-ajan rikollisuuden erityispiirteitä ja esitetään teorioita niiden syistä. Artikkelit edustavat kuitenkin eräällä tavalla sota-ajan rikollisuuden perustutkimusta, sillä niissä todettiin muun muassa sota-ajan poikkeuslainsäädännön rikollisuutta lisäävä vaikutus, varkausrikosten ja naisten rikollisuuden lisääntyminen. Risto Jaakkola ja Henrik Tham pohtivat yhdessä artikkelissa varkausrikollisuuden lisääntymisen syitä, ja nimeivät niiksi pulan, mustan pörssin, inflaation, reaali-palkkojen alenemisen, ihmisten lisääntyneen liikkuvuuden sekä pimenysmääräykset. Jaakkolan ja Thamin artikkeli liikkuu hyvin yleisellä tasolla, sen väitteet perustuvat tilastoihin ja niissä havaittujen muutosten selittämiseen muilla ihmisten elinolosuhteisiin ja yhteiskunnassa saamaan aikaan vaikuttaneilla ilmiöillä ilman rikosten ja tekijöiden tarkempaa tutkimusta. Jaakkola ja Tham mainitsevat, että varkausrikollisuuden huippu osui Suomessa kovimman inflaation kanssa päällekkäin vuonna 1945. Ruotsissa varkausrikollisuus oli alimmillaan 1943, jolloin reaali-palkat nousivat ensi kerran 1930-luvun lopun rauhanvuosien tasolle. Toimeentulon ja rikollisuuden yhteyttä ei kuitenkaan pohdita sen kummemmin.¹⁴

Näitä teoksia siteeratummaksi sota-ajan rikollisuutta käsitteleväksi artikkeliksi on noussut Silvo Hietasen artikkeli *Kansakunta sodassa* -julkaisun viimeisessä osassa. Muun muassa Osmo Kontula nojautui pitkälti siihen Oikeusministeriölle laatimansa poikkeusolojen rikollisuutta koskevan raportissaan.¹⁵ Hietasen artikkeli rakentuu pitkälti 1930–40-lukujen keskeisen kriminologisen vaikuttajan, Veli Verkon kirjoituksiin, ja mahdollisesti niistä kumpuaa myös Hietasen käsitys, että jatkosodan rikollisuus johtui hetkellisesti romahtaneesta kansalaismoraalista. Hietasen mukaan rikollisuus oli osittain ”tilaisuusrikollisuutta”, jonka aiheutti evakoiden ja armeijan sinne tänne liikkuvan omaisuuden synnyttämän houkutus, osittain ”irrallisuudesta” ja heikentyneestä sosiaalisesta kontrollista johtuvaa rikollisuutta sekä kansalaisten ”henkisen kestämissä varaventtiili”.¹⁶

Nämä sota-ajan rikollisuuden tutkimukset ja monet aihetta käsittelevät opinnäytetyöt rakentuvat usein lainsäädäntöön pohjautuvalle jaottelulle, jossa rauhanajan rikoslakiin kirjatut teot käsitellään omana

---

¹³ Takala & Tham 1987; Takala & Tham 1989.

¹⁴ Jaakkola & Tham 1989, ks. erit. 51–53.

¹⁵ Kontula 1996.

¹⁶ Hietanen 1992.

kokonaisuutenaan ja sodan poikkeuslainsäädännön kriminalisoimat teot omanaan.¹⁷ Säännöstelyjärjestelmän ongelmia on lähestytty etupäässä vain säännöstelyrikollisuuden kautta. Tutkimuksissa on katsottu sitä, millaisia erilaisia rikoksia ja rikkomuksia kansalaiset tekivät, mikä oli heidän ikä-, sukupuoli- ja ammattijakaumansa ja millaisia tuomioita heille luettiin. Tällainen jaottelu on kuitenkin mielestäni ongelmallinen, sillä se estää näkemästä yhtäläisyyksiä eri rikoskategorioihin lukeutuvien tekojen välillä. Tarkastelemalla yksittäisten henkilöiden tekoja eivät salakaupan verkostot ja toimintalogiikka paljastu kunnolla.

Säännöstelyrikollisuuden tutkimus on onnistunut paremmin saamaan kiinni rikollisuuden taustalla olevista motiiveista ja kotirintaman rikollisuuden kytköksistä taloudellisiin tosiasioihin. Heikki Nurmelan julkaisematon liseniaattitutkielma *Säännöstelyrikokset Pirkkalan kihlakunnassa v. 1939–1949* on ensimmäisiä tieteellisiä kokonaisesityksiä säännöstelyrikollisuudesta. Nurmelan tarkastelu kattaa koko säännöstelyn kauden, ja sen ansioksi voi sanoa viranomaistoiminnan analysoinnin – kaikkine rosoineen. Se on myös riittävän paikallinen, jotta tutkija on voinut tilastojen lisäksi tarttua todelliseen ilmiöön ja katsoa rikosnimikkeiden taakse varsinaisiin tekoihin. Nurmela valottaa monipuolisesti ja vivahteikkaasti kaupungin ja maaseudun välistä kauppaa sekä kuluttaja- ja tuottajaryhmien edellytyksiä ja keinoja osallistua salakauppaan. Tosin rajaus myös vie pohjaa valinnalta käyttää myös tilastollisia menetelmiä, sillä monesti havaintoyksikköjen luku jää liian pieneksi, että niiden pohjalta voisi päätellä mitään.¹⁸ Juha Mäkirinta käsittelee Hämeen läänin kansanhuoltopiirin elintarvikehuoltoa käsittelevässä pro gradussaan tuottajien harjoittamaa säännöstelyrikollisuutta. Hän on onnistunut haarukoimaan tuottajien osuutta kotirintaman toimeentulo-ongelmissa selvittämällä viranomaisilta salattujen elintarvikkeiden määrää yhden läänin osalta.¹⁹ Erkki Myllykoski on selvittänyt omassa pro gradussaan Tampereen säännöstelyrikollisuutta Tampereen raastuvanoikeuden asiakirjojen pohjalta. Myllykosken ote on tilastollinen, joskin mukana on myös tyyppillisen rikollisuuden luonnehdintaa. Myllykosken tilastojen käytettävyyttä heikentää hänen valintansa luokitella kaikki naimisissa olevat naispuoliset tuomitut samaan ”vaimojen” ryhmään riippumatta heidän miehensä yhteiskunnallisesta asemasta. Myllykosken tutkielma on kuitenkin arvokas oman työni kannalta, sillä Myllykoski on selvittänyt asiakirjoista paikallisen salakaupan toimintaa.²⁰

Toimeentulon ja kotirintaman selviämisen näkökulmasta kiinnostavimpia tutkimuksia on Kaija Rautavirran ravitsemustieteen väitöskirja *Petusta pitsaan – ruokabuollon järjestelyt kriisiaikojen Suomessa*. Rautavirta

---

¹⁷ Ks. esim. Takala & Tham 1989, 1987; Hietanen 1992; Vesala 1999.

¹⁸ Nurmela 1972.

¹⁹ Mäkirinta 1993.

²⁰ Myllykoski 1981.

selvittää seikkaperäisesti toisen maailmansodan aikaista ravitsemustilannetta ja ruuan riittävyttä kotirintamalla. Rautavirran tärkeä tulos on, ettei kotirintama ollut ravitsemuksellisesti monoliittinen ja yksiulotteinen, vaan ihmisten asuinpaikka, yleinen terveydentila sekä suhteet maataloustuottajiin vaikuttivat selviytymiseen. Hänen mukaansa maaseudun ja kaupungin välillä vallitsi jossain määrin epäsuhta siten, että maalaistaloissa ei ollut tietoaakaan kaupunkien elintarvikepulasta. Toinen Rautavirran teesi on, että siviilien heikkoon ravitsemukseen vaikutti myös armeijan ensisijaisuus kaikessa tuotannossa ja jakelussa – myös ruuan.²¹ Anneli Pranttila on tutkinut ravitsemustieteen väitöskirjassaan sotilaiden ruokintaa.²²

Monissa kansainvälisissä tutkimuksissa aiheena on rikoslajiperusteisen jaottelun sijaan salakauppa, jolloin säännöstely- ja omaisuusrikokset nähdään samaan monipuolisen laittoman toiminnan kokonaisuuteen kuuluvina.²³ Esimerkiksi Johnny Wijk linkittää väitöskirjassaan *Svarta börsen: Sambällslojalitet i kris* omaisuusrikokset muuhun mustan pörssin kauppaan.²⁴ Samoin tekee Edward Smithies kirjassaan *Crime in Wartime: A Social History of Crime in World War II*. Se on nimensä mukaisesti sosiaalishistoriallinen katsaus moninaiseen rikollisuuteen Britanniassa sanomalehtien välityksellä. Smithiesin analyysi on vahvoilla etenkin mustan pörssin toiminnan ja ihmisten mentaliteetin pohdinnassa. Nuorten rikoksiakin hän käsittelee yhden luvun verran. Aineiston luonne on johtanut siihen, että Smithies päätyy tarkastelemaan huolestuneiden aikuisten käsityksiä nuorten lisääntyvästä rikollisuudesta, poliisin toimintaa sekä tilastoja sen sijaan, että nuorten ääni pääsisi esille.²⁵

Paul Sanders on tutkinut kirjassaan *L'Histore de Marche Noir* Ranskan vuosien 1940–1946 mustan pörssin järjestelmää, ihmisten selviytymisstrategioita sekä saksalais-ranskalaisia suhteita Saksan miehityksen kontekstissa. Shannon L. Foggin *The Politics of Everyday Life in Vichy France: Foreigners, Undesirables and Strangers* tarkastelee yhden maakunnan osalta ihmisten arkielämää, erilaisia laillisia ja laittomia toimeentulon konsteja sekä pohtii etenkin arkipäivän vaikeuksien vaikutusta paikallisten asenteisiin suhteessa evakoihin ja ulkomaalaisiin (espanjalaisiin). Kirjassaan *Battle for Children: World War II, Youth Crime and Juvenile Justice in Twentieth-Century France* Sarah Fishmanin käsittelee nuorten toisen maailmansodan aikaisia rikoksia sekä nuorten elämää sodan aikana. Fishmanin tutkimuksen kärki on muutos, joka tapahtui Vichyn hallinnon aikana Ranskan nuorisirikosoikeudellisessa järjestelmässä. Hän kuitenkin luonnehtii lyhyesti myös ranskalaisten nuorten rikollisuutta, jossa oli merkkejä pula- ja hätärikollisuudesta, vaikka aikalaiset itse perustelivat nuorten lisääntyntä rikollisuutta samaan tyyliin kuin suomalaiset vertaisensa:

---

²¹ Rautavirta 2010.

²² Pranttila 2006.

²³ Esim. Sanders 2001; Wijk 1992; Smithies 1982; Fogg 2009.

²⁴ Wijk 1992.

²⁵ Smithies 1982, 196–185.

perheiden hajoamisella, vähentyneellä valvonnalla ja villiintymisellä. Historiatieteessä ylipäättään on maiden ja kulttuurien yli tapahtuvia vertailuja tehtävä varoen, mutta sota-ajan ranskalaisen ja suomalaisen mustan pörssin sekä siihen liittyvän viranomaistoiminnan kohdalla on oltava erityisen varovainen. Ihmisten asenteiden voi arvioida lähtökohtaisesti olleen hyvin erilaiset, sillä Ranskassa, etenkin Saksan miehittämällä alueilla asioiminen mustassa pörssissä voitiin tulkita myös myönteiseksi, isänmaalliseksi teoksi ja vastarinnaksi.²⁶

Pularikollisuutta alhaalta ylös

Tarkastelen jatkosodan rikollisuutta ja rikoksentekijöitä sosiaalihistoriallisesti ja mikronäkökulmasta, alhaalta ylöspäin, arjen ja yksilön tasolta. Kriminologiassa on pohdittu kysymystä, missä määrin rikoksentekijällä on vapaa tahto ja missä määrin hänestä riippumattomat seikat ovat ajaneet tai pakottaneet hänet tekemään rikoksen. Kysymys on perimmiltään siitä, missä määrin rikollisuudessa on kyse yksilön valinnoista ja aktiivisista päätöksistä, missä määrin yhteiskunnalliset rakenteet synnyttävä rikollisuutta.²⁷ Oma näkemykseni on, että tekijällä on rakenteista ja olosuhteista riippumatta mahdollisuus päättää omasta käyttäytymisestään. Rikoksia tehneet nuoret olivat oman elämänsä aktiivisia ja päätösvaltaisia toimijoita. Tämän vuoksi rikosten tutkimuksessa keskeiseksi temaksi nousee tekijän perusteluiden ja päätökseen vaikuttaneiden seikkojen erittely.

Tutkimukseni keskeinen metodologinen viitekehys on taloudellisten ongelmien ja rikollisuuden yhteys. Lähestyn nuorten rikollisuutta sota-ajan talouden erityispiirteiden ja pularikollisuuden näkökulmasta. Olen erityisesti kiinnostunut omaisuusrikosten tekijöistä, sillä vaikka jatkosodan rikollisuus oli etupäässä omaisuusrikollisuutta, ei omaisuusrikosten tekijöitä ole tutkittu. Keitä he olivat? Millaisia rikoksia he tekivät? Tekivätkö rikoksia kaikkien yhteiskuntaluokkien edustajat vai painottuiko rikollisuus tiettyyn ryhmään? Metodologisesti työhöni ovat vaikuttaneet eniten Raimo Parikan, Jarmo Peltolan ja Stephen Humphriesin pulan, köyhyyden ja rikollisuuden suhdetta käsittelevät kirjoitukset. Merkittävä on ollut myös Kari Koskelan väitöskirja Helsingin työläiskaupunginosien huligaaneista. Heiltä olen omaksunut lähtökohdan, että rikokset olivat yksi köyhän väestönosan toimeentulostrategioista, johon turvauduttiin kun kunnialliset selviämiskeinot oli käytetty loppuun. Laillisia toimeentulostrategioita oli lukuisia, kuten arvotavaroiden ja muun omaisuuden myyminen tai panttaaminen, rahan lainaaminen, lisätyön

---

²⁶ Sanders 2001.

²⁷ Laine 2007, 70–73.

ottaminen tai hyödykkeiden valmistaminen tai kasvattaminen myyntiin. Yksilön käytössä olevista resursseista riippui, mitkä strategiat olivat hänelle mahdollisia. Niidenkin suhteen haavoittuvaisimmassa tilassa olivat sellaiset henkilöt, jotka omistivat lähtökohtaisesti vähän hyödyntämisen arvoista ja joiden suhdeverkosto oli kykenemätön auttamaan heitä. Silloin yksilö saattoi kokea, että hänellä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin tehdä rikos. Parikan, Peltolan ja Humphriesin mukaan tällainen rikollisuus on seurausta rakenteellisesta köyhyydestä. Köyhyys kosketti todennäköisemmin ihmisiä, jotka täyttivät tietyt kriteerit: alhainen koulutustaso ja ammattitaitoa vaatimaton työ, kausityösuhteet ja työttömyysjaksot, suuri perhe, jossa paljon pieniä lapsia. Nuorten kohdalla köyhyyden tunnusmerkkejä olivat lisäksi isän tai mieselättäjän puuttuminen perheestä, vanhempien alhainen koulutus- ja ammattitaito, kodin ahtaus sekä ansiotöiden aikainen alkamisikä ja itsestä huolehtiminen nuorella iällä.²⁸ Kriminologian historia ja teorioiden moninaisuus kuitenkin osoittaa, ettei rikollisuusilmiötä ole mahdollista selittää yhdellä, kaiken kattavalla mallilla.²⁹ Niinpä omakin lähtökohtani on tutkimushypoteesi, jota testaan aineistollani. Tutkimuksen eräs tulos on tieto siitä, minkä verran nuoret tekivät rikoksia siksi, ettei heillä ollut muuta keinoa selviytyä.

Rikollisuuden ja rikoksentekijöiden tutkimus on jossakin määrin ”erilaisten” tai marginaalien historiaa, sillä rikoksiin on kulloinkin syyllistynyt väestöstä vain pieni osa. Lainkuuliaisuuden ollessa normaalia ja normi rikoksentekijästä tulee väistämättä poikkeava. Marginaaliryhmien tutkimukseen liittyy lähteiden aiheuttama ongelma: lähteet ovat yhteiskunnan ylempiin kerroksiin kuuluneiden viranomaisten ja muiden hallitsevien ryhmien käsialaa. Niinpä ne, joista lähteet kertovat, ovat usein äänettämiä toiminnan kohteita, ja heidän oma äänensä on suodattunut pois lähteistä. Erityisesti tämä koskee virallisia asiakirjoja ja viranomaistoiminnan yhteydessä syntyneitä aineistoja.³⁰ Historiantutkimuksessa sekä muissa ihmistieteissä on kuitenkin viime vuosikymmeninä käytetty menestyksekkäästi hallitsevien ryhmien tuottamia aineistoja hallinnan kohteiden elämän tutkimiseen; menetelmää on kutsuttu mm. ”vastakarvaan lukemiseksi”, mikä viittaa tekstien käyttämiseen muihin tarkoituksiin kuin mihin ne on alun perin tarkoitettu, ja tutkimussuuntaa kriittiseksi tutkimukseksi. Marginaaliryhmien käsitysten ja ajatusten kaivaminen viranomaisaineistoista ei ole helppoa, sillä aineisto on suodattunut yhden tai useamman viranomaisen kautta. He ovat päättäneet, mitkä seikat tallentuvat jälkipolville.³¹ Pyrin kuitenkin mikrohistoriallisen

---

²⁸ Humphries 1981, 150–173; Koskela 2002; Parikka 1994, 57–60; Peltola 2008, 40–69, 136–159; Parikka & Peltola 1998 [http://www.valt.helsinki.fi/staff/parikka/AMSTER.HTM] Luettu 24.10.2011

²⁹ Kriminologian historiasta ja teorioista on kirjoitettu useita yleisesityksiä, ks. esim. Laine 2007, Anttila & Törnudd 1983. Nuorisorikollisuudesta erit. Laitinen & Nyholm 1995; Iivari 1996; Kivivuori & Honkatukia 2006, 97–234 [http://www.optula.om.fi/37148.htm] Luettu 24.10.2011.

³⁰ Koskela 2002, 10; Nygård 1998, 13–15.

³¹ Lakomäki, Latvala & Laurén 2011, 7–14; Rahikainen 1996, 19–28.

metodin hengessä löytämään johtolankoja, pieniäkin, jotka yhdessä muunlaisen aineiston ja tutkimuskirjallisuuden kanssa voisivat valaista nuorten rikoksentekijän maailmaa.³²

Suomessa nuorten rikollisuutta on tutkittu etupäässä rauhanajan ilmiönä. Tutkimus painottuu 1920–1930-lukuihin ja 1950-luvun lopun jälkeiseen aikaan. Se on ollut pitkälti kriminologista ja sosiologista aikalaistutkimusta, jonka tavoitteena on ollut ymmärtää ajankohtaista rikollisuusongelmaa ja tarjota välineitä sen ratkaisemiseen. Historian piirissä on tehty useita nuorten paikallista väkivaltaa käsitteleviä tutkimuksia.³³ 1960-luvulta lähtien poikkeavan käyttäytymisen tutkimuksessa on ollut voimakas konstruktivistinen tendenssi, ja poikkeavuuden määrittelyn ja tunnistamisen sijaan on alettu tarkastella kriittisesti itse poikkeavuuden määritelmää. Tutkimuksessa on keskitytty poikkeavuuden määrittelijöiden ja asiakirjojen laatijoiden tiedostettuihin ja tiedostamattomiin asenteisiin sekä määritelmän avulla tapahtuvan hallinnan rakenteisiin ja diskursseihin. Kriittinen tutkimus on osoittanut, että ”poikkeavuus” on muuttuvaa ja sopimuksenvaraista: ajan kanssa ”poikkeavasta” toiminnasta ja käyttäytymisestä voi tulla hyväksyttävää.³⁴ Kriittistä tutkimusta on kuitenkin myös kritisoitu. Janne Kivivuoren mukaan keskittyminen kontrolliin on vienyt huomion pois yksilöiden valinnan mahdollisuudesta ja omasta päätöksestä. Hänen mukaansa hallintaa tavoittelevien käytäntöjen ja diskurssien analyysissä sivuutetaan se, että hallinnan teknologioiden olemassaolo on eri asia kuin niiden onnistuminen tai teho. Samalla tutkijan kiinnostus siirtyy pois yksilön teolle antamasta mielestä. Myös Sarah Fishman on huomauttanut tutkimuksen vierastavan rikollisuuden alatasen ja rikollisten tekojen tarkastelua. Hän arvelee sen johtuvan siitä, että tekojen tarkastelua on pidetty liian positivistisena lähtökohtana rikollisuuden tutkimukselle.³⁵

Tutkimuksen rajaukset

Keskittän tarkastelun tekoihin, joita tässä tutkielmassa nimitän *toimeentulorikoksiksi*. Rikosnimikkeitä ovat näpistys, varkaus, ryöstö, varastetun tavaran kätkeminen, petos, kavallus, väkijuoman luvaton myynti, säännöstelymääräysten rikkominen, kohtuuttoman hinnan ottaminen, kohtuuttoman hinnan maksaminen sekä puolustuslaitoksen omaisuuden luvaton hallussapito. Tampereella nuorten rikokset lukeutuvat

---

³² Ginzburg 1996, 37–76; Peltonen 1996, 21–23; Zemon Davis 1996, 9–17.

³³ Ylikangas 1976; Koskela 2002; Rajala 2004.

³⁴ Kriittinen hallinnan käytäntöjen ja diskurssien tutkimus liitetään Michel Foucault'n työhön. Sorainen 2011, 33; Fishman 2003, 3, 5; Kivivuori 2001, 12–13. Kriittisen tutkimuksen periaatteista ks. esim. Sorainen 2011, 31–34.

³⁵ Kivivuori 1993, 26; Kivivuori 2001, 12–13; Fishman 2003, 3, 5.

vähintään 80 prosenttisesti näihin kategorioihin.³⁶ En tarkastele väkivalta-, siveellisyys- eikä juopumusrikoksia. Nuorten väkivaltarikollisuus oli hyvin vähäistä: koko sodan aikana tuomittiin 12 nuorta pahoinpitelystä. Siveellisyys- ja juopumusrikosten osalta olen Johnny Wijkin kanssa samaa mieltä siitä, että pahennusta herättävän käyttäytymisen määrittelemisen rikokseksi kertoo ennen kaikkea aikakauden moraalikäsitteistä.³⁷ Prostituutio nousee esiin niiltä osin, kuin se on yhteydessä omaisuus- ja muuhun toimeentulorikollisuuteen. En myöskään tarkastele rikollisuutta suhteessa oikeusnormeihin tai kasvatusjärjestelmään ja -ajatteluun, eikä juuri kiinnitä huomiota oikeudenkäyttöön tai rangaistuksiin – se olisi erillisen tutkimuksen aihe.

Tarkastelun rajaaminen jatkosotaan on luontevaa siitä syystä, että se lainsäädännöllisesti ja yhteiskunnallisilta oloiltaan muodostaa ajanjakson, joka on poikkeava suhteessa edeltäneeseen välirauhan aikaan ja sotaa seuranneeseen Moskovan rauhan ja valvontakomission aikaan. Sodan alkaminen kesäkuun lopulla 1941 vaikutti olennaisesti ihmisten arkeen ja toimeentuloon – siitä eteenpäin iso osa miesväestöä oli poissa kotirintamalta ja ansiotyöstä, sekä elintarviketuotannosta, millä tuli lopulta olemaan kotirintaman toimeentulon ja selviytymisen kannalta suuri merkitys. Jatkosodan alla toukokuussa 1941 säädettiin niin sanottu valtalaki, jonka myötä säännöstelyjärjestelmä sai lopullisen muotonsa. Säännöstelylainsäädäntöä päivitettiin ja tarkennettiin sekä rangaistusasteikkoa kiristettiin myöhemminkin, mutta muutokset tapahtuivat kuitenkin olemassa olevan järjestelmän puitteissa.³⁸ Välirauhan solmiminen syyskuussa 1944 päätti varsinaiset sotatoimet ja eräällä tavalla myös jännitystilän, jonka huoli sodan lopputuloksesta oli aiheuttanut valtakunnallisella ja henkilökohtaisella tasolla. Yhtä lailla henkinen, mutta myös hallinnollinen murros oli valvontakomission tulo maahan syyskuun lopulla.³⁹

Tampere on alueena kiinnostava monesta syystä. Sitä tutkimalla pääsen käsiksi kotirintaman teollisuuskaupungin elämään. Tampere oli 1940-luvulla maan toiseksi suurin kaupunki ja sijaitsi kaukana sotarintamasta. Tampereella ei ollut varuskuntaa eikä Saksan armeijan sotilaiden tai tavaran kauttakulkuliikennettä, toisin kuin Turussa, Vaasassa ja Oulussa.⁴⁰ Suomalaisille Tampere oli tuttu risteysasema. Jatkosodan aikana sotatapahtumat pysyivät verrattain etäällä, sillä kaupunkia ei juuri pommitettu jatkosodassa. Sen sijaan Tampereelle valtaosin keskittynyt sotatarviketeollisuus houkutti uusia asukkaita kaupunkiin. Lisäksi se oli vilkas kauppapaikka. Suurena ja vilkkaana kaupunkina Tampere tarjosi nuorisolle

---

³⁶ Ks. Liite 1, taulukko 5.

³⁷ Wijk 1992, 120.

³⁸ Pihkala 1990, 252.

³⁹ Ks. esim. Meinander 2009, 273–398.

⁴⁰ Junila 2000, 233–234. Junilan mukaan vähintään osa näiden kaupunkien rikoksista johtui suoraan tai välillisesti saksalaisista sotilaista. Ilmavoimat aloittivat toimintansa Tampereella 1965.

kaikenlaisia houkutusia, joita aikalaiskasvattajat paheksuivat: elokuvia, ravintoloita, katuja, alkoholia.⁴¹ Tampere oli myös maan suurin työväen kaupunki, jonka asukkaiden voi olettaa suhtautuneen ainakin lähtökohtaisesti kriittisesti sodan päämääriin. Kunnallispolitiikassa hallitsivat sosiaalidemokraatit, ja syksystä 1941 lähtien lehdistösensuurin ja -ohjailun valtakunnallisena tavoitteena oli saada sodalle vastaan hankaisten sosiaalidemokraattisten piirien hyväksyntä. Myös vasemmistolainen työväenliike nautti kaupungissa mainittavaa kannatusta. Tampereen seudulla oli huomattavia metsäkaartilaiskeskittymiä. Lisäksi kaupungissa toimi jatkosodan aikana kommunististen nuorten Vastarintaryhmä, joka toteutti attentaatteja Tampereella ja lähikunnissa sekä avusti metsäkaartilaisia.⁴² Tamperelaiset lastensuojelijat olivat myös sangen aloitteellisia sota-ajan nuoriso-ongelman ratkaisupyrkimyksissä. Siten tamperelaisen nuorisorikollisuuden tutkiminen valottaa juuri sitä ilmiötä, josta aikalaiset keskustelivat.

Oikeudenkäyntiasiakirjat lähdeaineistona

Tutkimukseni aineisto on Tampereen raastuvanoikeuden tuomioluettelot ja -kirjat aikaväliltä 25.6.1941–19.9.1941. Olen koostanut tuomioluetteloista tilastoaineiston sekä poiminut tuomiokirjoista 213 syytetyn otoksen systemaattisella otannalla. Tarkempi selostus poiminnasta sekä tutkimusaineistosta on liitteessä 1. Otoksen koko on hieman yli kolmasosa perusjoukosta eli 564 toimeentulorikoksesta syytetystä 15–20-vuotiaasta nuoresta. Otoksessa on säilytetty suurin piirtein sama sukupuolten suhde kuin perusjoukossa. Tyttöjä on molemmissa noin 30 prosenttia ja poikia 70 prosenttia. *Tuomiokirjat*-aineiston muodostavat selostus oikeudenkäynnistä, tutkinnan suorittaneen rikos- tai huoltopoliisin raportti tutkinnan etenemisestä ja tuloksista, ote kirkonkirjasta tai siviilirekisteristä ja mahdollisesta rikosrekisteristä. Oikeudenkäyntiasiakirjoihin liittyy usein myös lastensuojelun virkamiehen ja vuodesta 1943 vankeinhoitoyhdistyksen nuorisovalvojan laatima esitutkinta.⁴³

Oikeuslähteiden luotettavuus rikollisuuden ja ylipäätään käyttäytymisen tutkimisen lähteenä on usein kyseenalaistettu mm. pöytäkirjojen heikon luotettavuuden vuoksi. Niihin kirjatut todistajien havainnot ovat epätarkkoja ja asianosaisten lausunnot epäluotettavia, ja kirjuri on saattanut kuulla, tulkita tai kirjata lausunnon väärin. Suomen prosessioikeuden lainsäädäntö oli 1940-luvulla jo vakiintunutta.

---

⁴¹ Jutikkala 1979, 18, 20, 466.

⁴² Tampereen vasemmistolaisesta työväenliikkeestä ks. Aatsinki, Lampi & Peltola 2007. Vastarintaryhmästä on kirjoittanut Mika Lampi (Lampi 2008). Kalevi Seilosen *Vastarintaryhmä* (1974) koostuu ryhmän jäsenten haastatteluista. Hannu Salaman romaani *Siinä näkijä missä tekijä* (1972) pohjaa kyseisiin tapahtumiin.

⁴³ Henkilötutkintaraportista käytettiin myös nimitystä ”esitutkintaraportti”, jota käytän myös tässä tutkielmassa. Poliisin esitutkintaraporttiin viitataan nimityksellä ”kuulusteluraportti”.

Oikeudenkäyntikaari jäseni istunnon kulkua, todistusta ja yhdensuuntaisti eri henkilöiden lausuntojen muotoa. Oikeudenkäynti oli osittain kirjallinen, sillä se perustui poliisin tutkintaraporttiin. Se oli poliisin tutkinnan etenemisestä ja siinä ilmiäyneistä seikoista jälkepäin laadittu, yksikön tai monikon kolmannessa persoonassa kirjoitettu raportti, joka niin ikään noudatti tiettyä kaavaa. Asianomistajien ja todistajien kuulustelut toimitettiin tutkintaraportin pohjalta siten, että nämä kuulustelussa joko yhtyivät aiempaan kertomukseensa tai muuttivat sitä. Ensin kuulusteltiin asianomistaja, sitten jokainen todistaja yksitellen. Todistaja sai olla läsnä istunnossa vain todistuksensa ajan. Kolmihenkinen raastuvanoikeuden osasto teki päätöksensä kaikkien oikeudenkäynnin aikana tietoonsa saamien seikkojen perusteella.⁴⁴

Pöytäkirjat ovat tapahtumakuvauksen osalta puutteellisia, koska niihin kirjattiin vain oikeuden päätöksen kannalta oleellisina pidetyt lausunnon osat. Syytetyllä, todistajilla ja asianomistajilla oli vakuutuksen ja rangaistusuhan nojalla velvollisuus pysyä totuudessa.⁴⁵ Juha Rajalan mukaan valan sitoma todistajan vastuu kuitenkin sitoi todistajia henkisesti usein yllättävän vahvasti ja todistajan puhe oli myös kaikesta huolimatta sidottu tapahtumaan ja kerronnan tulkintakehykseen. Niinpä tuomiokirjoihin kirjautuneita tietoja tapahtumaa ympäröivästä todellisuudesta voi pitää luotettavina. Tapahtumakuvaukset ovat arvokkaita siksi, että kertojan tapaan ilmaista asia on vaikuttanut asian tärkeys.⁴⁶

Sota-ajan rikollisuuden tutkimuksen kannalta sekin on kiinnostavaa, millä tavalla ja millaisissa asioissa totuutta muunnellaan tai mistä vaietaan. Se voi paljastaa piirteitä siviilien suhtautumisesta viranomaisiin ja lainsäädäntöön aikana, jota tutkimuksessa ja aikalaisten ja jälkeän tulleiden kuvauksissa on usein kuvattu moraalien rappeutumisen ajaksi. Esimerkiksi säännöstelyrikosjutuissa henkilökohtaiset suhteet ja tunteet ovat voineet vaikuttaa todistuslausuntoon. Toisaalta ihmiset eivät välttämättä mielellään ilmiantaneet salakauppiaita, sillä nämä toivat helpotusta heidän arkeensa.

Nuoren rikoksenteijän esitutkinnasta säädettiin vuoden 1943 alussa voimaan astuneessa laissa nuorista rikoksenteijöistä, jota oli valmisteltu 1930-luvulla ja hyväksytty välirauhan aikana.⁴⁷ Nuorisoriakoslaki oli ennen kaikkea laki nuorisoriakollisen *käsittelystä* sen jälkeän kun hänet oli rikoslain mukaan tuomittu vankeus- tai kuritushuonerangaistukseen. Laki ei sisältänyt nuorille erityisiä kriminalisointeja tai dekriminalisointeja eikä se puuttunut rangaistusten tasoon. Rangaistukset määrättyivät ennen ja jälkeän lainuudistuksen 15–17-vuotiailla neljänneksen pienempinä kuin täysimääräinen eli 18 vuotta täyttäneiden

---

⁴⁴ Rajala 2004, 44; Tirkkonen 1964, 142–143.

⁴⁵ Rajala 2004, 44–45; Tirkkonen 1964, 176.

⁴⁶ Rajala 2004, 44–45.

⁴⁷ Laki nuorista rikoksenteijöistä 262/1940. Lain taustasta ja hengestä ks. Liite 3.

rangaistus. Uudistuksia olivat ehdonalaisvalvonnan toteuttaminen sekä mahdollisuus jättää syyttämättä rikoksesta tai tuomitsematta rangaistukseen.⁴⁸

Nuoren henkilö- eli esitutkintaraportit ovat tietyn kaavan mukaan tehtyjä, jälkikäteisiä koosteita tutkinnasta. Niihin on kirjautunut runsaasti tietoa nuoresta ja hänen perheestään, elinympäristöstään ja elämänsästä. Ne ovat erinomainen kurkistus siihen, kuinka auktoriteetit (vanhemmat, opettajat, työnantajat) suhtautuvat nuoreen, sekä toisaalta siihen, miten nuori itse puhuu perheestään ja elämänsästä. Esitutkintaraportit ovat yhden henkilön koostamia, usein hyvin subjektiivisia selostuksia. Useasti tutkinnan laatija on kommentoinut kirjaamiaan seikkoja, esimerkiksi lausunut arvostelmansa vanhempien luonteesta tai kasvatuskäytännistä. Raporteissa on hyvin vahvasti läsnä tutkimukseen osallistuneiden auktoriteettien (tuomitseva) ääni. Käytettäessä nuorten henkilötutkintaraportteja heidän elämänsä valottavana aineistona on oltava hyvin perillä suojelukasvatuksen tausta-ajattelusta, sillä raporteissa toistuu lähes kaavamaisesti sen keskeiset ajatukset. Tutkijan on siis ennen kaikkea kyettävä erittelemään tosiasiat mielipiteistä ja suojelukasvatuksen diskurssista. Kun ottaa nämä seikat huomioon, voi aineistoa mielestäni lähestyä sosiaalishistoriallisena lähteistönä, joka voi antaa paljon tietoa nuoren elämästä. Esitutkintaraportit olisivat erinomainen lähde esimerkiksi sen tutkimiseen, miten ihmiset vastustivat suojelukasvatuksellista kontrollia ja pyrkivät manipuloimaan sen toteuttajia. Raporteissa on myös viitteitä muiden auktoriteettien, esimerkiksi opettajien omasta harkinnasta sen suhteen, koska he käyttivät valtaansa nuoreen. Nuori itse on niissä etupäässä passiivinen sivustakatsoja, vaikka häneltä itseltään onkin tiedusteltu elämäntavoista, ajanvietteistä ja kavereista.

Vapaamuotoisia henkilötutkintaraportteja oli laadittu Tampereella jo ennen vuoden 1943 nuorisoriikoslakia, joskaan en ole saanut selville, millä perusteilla esitutkinnan tekemisestä päätettiin. Uuden lain mukaan esitutkinta tuli laatia, jos nuorta uhkasi vähintään kuuden kuukauden mittainen vankeusrangaistus. Sakkotuomion saaneet jäivät nuorisoriikoslain erityistoimenpiteiden ulkopuolelle. Kun sakot oli nuorten tyypillisin rangaistus, jäi myös suurin osa nuorisoriikollisista lain sovellusalan ulkopuolelle. Tampereella kuitenkin laadittiin henkilötutkinta käytännössä kaikista oikeuden eteen joutuneista nuorista.⁴⁹ Lain myötä käyttöön tulivat esipainetut kaavakkeet, jotka ohjasivat tietojen keräämistä. Tutkinta eteni siten, että syytetty nuori täytti ensiksi oman kaavakkeensa (Esitutkintakaavake n:o 2), jonka tietojen pohjalta esitutkinnan laatija suoritti varsinaisen tutkinnan (Esitutkintakaavake n:o 1). Molemmat kaavakkeet talletettiin tuomiokirjoihin. Esitutkinnan suorittaja tarkisti nuoren ilmoittamat tiedot tämän sukulaisilta,

---

⁴⁸ Laki nuorista rikoksentekeijöistä, rikoslaki 2:3.

⁴⁹ Laki nuorista rikoksentekeijöistä 262/1940; Rikoslaki 39/1889 § 2:3.

opettajilta ja työnantajilta ja merkitsi kaavakkeeseen, jos nuori oli antanut virheellisiä tietoja. Kaavakkeiden ohjeiden mukaan nuoren tuli täyttää oma kaavakkeensa itse, mutta Tampereen raastuvanoikeuden tuomiokirjoihin talletetuista esitutkintakaavakkeista n:o 2 valtaosa on täytetty kirjoituskoneella. Todennäköisesti joko nuorten käsin täyttämät kaavakkeet on kirjoitettu puhtaaksi tai tiedot kirjasi alun perinkin joku muu, kuin nuori itse.

Esitutinnan analysissa on otettava huomioon koko esitutinnan tausta-ajattelu. Nuoren esitutkinta liittyy kiinteästi medikalisoituun käsitykseen lasten pahantapaisuudesta ja rikollisuudesta, jossa poikkeavan käytöksen syinä pidettiin pysyvää ja vakavaa luonnehäiriötä.⁵⁰ Rikollisuuden taustalla ajateltiin olevan tietyt kriminogeeniset eli rikollisuutta edistävät tekijät, joita esitutkintalomakkeessa pyrittiin tunnistamaan. Näitä olivat vanhempien poikkeavuus ja asosiaalisuus (alkoholin käyttö, riitaisuus, syntyminen avioliiton ulkopuolella), perheessä esiintyvä rikollisuus, nuoren huono kasvuympäristö (jompikumpi vanhempi kuollut, taloudellinen puute ja nuori joutunut elättämään itsensä alle 16-vuotiaana), huono selviytyminen koulussa, epäedullinen asenne työhön (työpaikkojen vaihtuminen nopeasti, lyhyet työsuhteet, työhaluttomuus, työttömyys), huonot elämäntavat (alkoholin ja tupakan käyttö, huvittelun laatu ja määrä), taipumus ”kulkurielämään” ja sielullisen rakenteen poikkeavuus (psykopatia).⁵¹

Esitutkinta-aineistoa on mielestäni mahdollista käyttää historiantutkimuksessa, kunhan ei ota jäsenyyksen kategorioita aineistosta, vaan käyttää omaa. Esitutkinta-aineistossa on runsaasti tietoja henkilön perhesuhteista, sosiaalisista oloista, toimeentulosta sekä koulun ja työssä käynnistä. Psykiatrisen analyysin sijaan näitä tietoja voi käyttää rikollisuuden sosiaalisten syiden jäsentämiseen rikollisuuden sosiologisten selitysmallien pohjalta, ja siinä käsite- ja jäsenyskehysessä jonka olen tutkimukselleni asettanut.⁵² Pohjustan ja taustoitan nuorten rikollisuuden tarkastelua perehtymällä aikalaiskeskustelun sisältöön sosiaalihuoltajien sekä poliisin ammattilehdissä, Huoltajassa, Poliisimieheissä sekä Suomen Poliisilehdessä julkaistujen kirjoitusten avulla. Kahdesta jälkimmäisestä etsin myös viitteitä poliisin suhtautumisesta niin nuorisokysymykseen kuin järjestyksenpitoon jatkosodan aikana.

---

⁵⁰ Rikollisuuden medikalisoitumisesta ks. Ojakangas 1993.

⁵¹ Nuorisorikoslakia laatineeseen komiteaan kuului Martti Kaila, jonka psykiatrian väitöskirjaa voi lukea johdatuksena nuoren rikoksentehtäjän esitutkinnan periaatteisiin ja tausta-ajatuksiin. Kaila 1950.

⁵² Parhaan käsityksen esitutkinnan ja uuden lain tausta-ajatuksista ja tavoitteista saa Hallituksen esityksestä laiksi nuorista rikoksentehtäjistä (HE 10/1939).

Tutkielman rakenne

Luku 2 on taustaluku, jossa selvitän säännöstelyjärjestelmää, salakauppaa ja sota-ajan toimeentulon ehtoja tutkimuskirjallisuuden sekä kunnalliskertomusten pohjalta. Luvut kolme ja neljä ovat varsinaisia käsittelylukuja. Luvussa kolme tarkastelen nuorten rikollisuutta tekoina ja osana laajempaa yhteiskunnallista kehystä. Selvitän, kuinka paljon ja millaisia rikoksia nuoret tekivät. Ketkä olivat rikosten uhreja ja mitkä saaliita. Mitä ne kertovat rikoksiin syyllistyneiden nuorten ja koko kotirintaman elämästä? Varastettiin tavaraa omaan käyttöön vai myytäväksi? Millaisia olivat nuorten säännöstelyrikokset, osallistuivatko nuoret salakauppaan? Kuinka paljon? Millaisia olivat rikostilanteet? Luvussa neljä selvitän, millaiset nuoret tekivät rikoksia. Tutkin oikeuden asiakirjojen pohjalta määrällisesti heidän perhetaustaansa, koulutustaan, ammattia ja työssäkäyntiä, harrastuksia ja ajanvietteitä sekä mahdollista aiempaa rikollista käyttäytymistä. Viidennessä luvussa pureudun tärkeään *miksi*-kysymykseen. Ensiksi luon katsauksen sosiaalihuoltajien ja poliisien käsityksiin nuorisorikollisuuden ongelmasta ammattilehtien avulla. Sitten tarkastelen nuorten itsensä antamia selityksiä teoilleen. Tarkempaan mikronäkökulmaa hyödyntävään tarkasteluun otan nuoret, jotka perustelivat rikostaan jonkinlaisella akuutilla kriisillä. Viimeisessä kuudennessä luvussa luon synteisin nuorten toimeentulorikollisuudesta: teoista, tekijöistä ja syistä.

LUKU 2 Taloudenpidon erityispiirteet: säännöstely, pula ja salakauppa

Kansanhuoltojärjestelmä ja säännöstely jatkosodan aikana

Kansalaisten toimintaa ohjaili toisen maailmansodan aikana normaalien, rauhanajan lakien ja asetusten ohella nippu erilaisia poikkeussäädöksiä, joiden avulla pyrittiin takaamaan kansakunnan puolustusvalmius. Suunnitelmat oli laadittu jo 1930-luvulla, ja niitä päivitettiin, kun poliittinen tilanne Euroopassa kiristyi. Silvo Hietasen sanoin suomalaista yhteiskuntaa viritettiin syksystä 1939 lähtien yhtä päämäärää varten: käymään sota. Sotatilalaki oli talvisodan aikana keskeinen, sillä sen puitteissa toteutettiin siviilitalouden keskeisten elin- ja muiden tarvikkeiden säännöstely; tavoitteena oli taata ennen kaikkea puolustusvoimien materiaalitarve. Sotatilalakiin kuului myös ilmaisun vapautta rajoittavia pykälä, mm. talvisodan aikainen lehdistösensuuri. Yhteiskuntarauhaa ja sodan päämääriä uhkaavien yksilöiden varalta säädettiin 1939 tasavallan suojelulaki, jonka puitteissa vangittiin poliittisin perustein etupäässä kommunisteja määrättömän pituisiksi jaksoiksi niin sanottuun turvasäilöön.⁵³

Suomi ei talvisodan päätyttyä palannut täysin rauhan tilaan. Sotatoimet päättyivät ja sotilaat kotiutettiin kevään kuukausina, mutta muutoin monet sotatilan vuoksi luodut järjestelyt jatkuivat. Sotatila ei julistettu päätyneeksi, sillä säännöstelytoimien oli jatkuttava kauppapoliittisista syistä. Silloisten lakien mukaan säännöstely oli mahdollista vain, jos maa oli julistettu sotatilaan. Keväällä 1941 hyväksyttiin säännöstelyvaltuuslaki eli valtalaki, joka mahdollisti säännöstelyn myös rauhan aikana. Laki oli voimassa vuoteen 1956. Myös sensuuri jatkoi toimintaansa, ja talvisotaa tehokkaamman tiedotus- ja mielipidemuokkaustoiminnan suunnittelu aloitettiin, joskin salassa. Turvasäilöjä eli poliittisesti epäluotettavina pidettyjen henkilöiden vangitsemisia ei purettu täysin, ja uusia vangitsemisia tehtiin loppuvuodesta 1940 Suomen ja Neuvostoliiton ystävyuden ja rauhan seuran liittyvien levottomuuksien jälkeen. Sotaan valmistautuminen terävöityi kevään 1941 kuluessa ja jatkosodan aloituksen lähestyessä. Myös 1939 säädetty työvelvollisuuslaki, jonka tarkoitus oli turvata työvoiman saaminen maanpuolustuksen kannalta tärkeisiin tehtäviin, pysyi voimassa. Lakia kiristettiin ja laajennettiin jatkosodan kestäessä.⁵⁴

Kansanhuoltojärjestelmän tarkoituksena oli saattaa sotaä käyvän talouden tärkeimmät sektorit tilapäisesti valtion päätäntävaltaan. Kansanhuoltoministeriöstä kasvoi merkittävä vaikuttaja: se kosketti kaikkien

---

⁵³ Enäjärvi 1945, 25–33; Hietanen 1990, 112–125; Nuorteva 1987, 64.

⁵⁴ Hietanen 1990, 112–125.

elämää, ja järjestelmän palveluksessa oli sodan päättyessä lähes 4 500 toimenhaltijaa.⁵⁵ Ministeriön tuli kaikin tavoin varmistaa, että maatalouden, puolustusvoimien ja siviilien toimeentulon kannalta keskeisillä teollisuudenaloilla riittää raaka- ja polttoainetta sekä työvoimaa. Kansanhuoltoministeriö säännösti eli ohjaili elintarvikkeiden, polttoaineiden, rehun ja teollisuustuotteiden tuotantoa, hintoja, kuljetusta, jakelua ja kulutusta. Säännöstelyn taustalla oli ajatus, että olemassa olevien tarvikkeiden tulisi jakautua mahdollisimman tasaisesti koko väestölle. Samalla myös puute ja sodan tuomat ”rasitukset ja uhraukset” jakautuisivat tasaisesti koko väestölle. Kansanhuoltoministeriö pyrki myös suitsimaan inflaatiota ja pitämään huolta kansalaisten ostovoimasta säätämällä rajahintoja eli enimmäishintoja, joita tuotteista oli laillista pyytää – ja myöhemmin myös maksaa. Kansanhuoltoministeriö vastasi säännöstelyjärjestelmässä ikään kuin raamien luomisesta: se päätti olemassa olevien varastojen sekä tuotanto-odotusten pohjalta kullekin kansalaiselle, elinkeinonharjoittajalle ja tuotantolaitokselle tulevan osuuden. Se ohjasi näiden tarvikkeiden hankinnasta vastaavien keskusliikkeiden ja perustamiensa hankintaliikkeiden toimintaa määräämällä, miltä maantieteelliseltä alueelta ja millä hinnalla nämä saivat hankkia tarvikkeita. Säännöstelyjärjestelmää laajennettiin sitä mukaa kun tarvetta ilmaantui: tavara päätettiin laittaa kortille, kun sen varastot olivat vähenemässä eikä täydennystä ollut näköpiirissä. Muita säännöstelyjärjestelmään liittyviä määräyksiä muutettiin useimmiten väärinkäytösten ja suoranaisten rikosten estämiseksi ja ehkäisemiseksi.⁵⁶

Ensimmäiset säännöstelytoimet toteutettiin syksyllä 1939, ja seuraavan vuoden loppuun mennessä valtaosa suomalaisten peruselintarvikkeista oli saatettu säännöstelyn piiriin.⁵⁷ Käytännössä säännöstely toteutettiin niin, että arvioitiin olemassa olevat varastot: kuinka pitkäksi ajaksi ne riittäisivät vallitsevalla kulutustasolla ja määriteltiin taso, jolle kulutus haluttiin tasata. Esimerkiksi kahvin säännöstelystä päätetäessä oli varastoja puolen vuoden tarpeiksi, ja pula-ajan kulutustasoksi määriteltiin puolet rauhanaikaisesta eli 250 grammaa per henkilö per kuukausi. Jakelu hoidettiin ostokorttien ja -lupien avulla: näin pyrittiin varmistamaan, ettei kukaan saa enempää kuin oman osuutensa.⁵⁸

---

⁵⁵ Kempainen 1945, 11–12, 16, 19, 23.

⁵⁶ Utrio 1945, passim. Untamo Utrion toimittama *Vuosi vuotta kansanhuoltoa* on Kansanhuoltoministeriön sodan jälkeen julkaissu artikkelikokoelma, jonka artikkeleissa ministeriön johtajat ja korkeat virkamiehet kertovat kansanhuollon toiminnasta. Kansanhuoltoministeriön toiminta jatkui vuoden 1949 lopussa.

⁵⁷ Vuonna 1938 suomalaiset kuluttivat vuorokaudessa keskimäärin 400 g viljavalmisteita, 1100 g maitovalmisteita, 340 g perunaa, 88 g lihaa, 92 g sokeria ja siirappia, 46 g ravintorasvoja sekä 20 g kahvia. Rautavirta 2010, 92.

⁵⁸ Enäjärvi 1945, 27; Toivonen 1945, 92.

Taulukko 1. Säännöstelyn eteneminen.

	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Ulkomaankauppa	16.9.1939					
Hinnat	25.9.1939					
Sokeri, siirappi	3.10.1939					
Kahvi	25.10.1939					
Leipävilja		15.5.1940				
Voi		13.6.1940				
Margariini		30.8.1940				
Maito		19.9.1940				
Saippua		15.10.1940				
Tekstiilit ja jalkineet		23.10.1940				
Tee		31.10.1940				
Liha ja lihajalosteet		21.11.1940				
Merikala			1.2.1941			
Kananmunat			27.2.1941			
Vuokrat			10.5.1941			
Tupakka				16.7.1942		
Peruna, ruokajuurekset				8.8.1942		
Suola						5.9.1944

Lähde: Rasila 1992, 29.

Ostokorttijärjestelmä

Talvisodan aikana elintarvikkeista ei vielä ollut varsinaista pulaa. Varastot kuitenkin vähenivät eikä tuotantoa pystytty ylläpitämään, joten oli ryhdyttävä säännöstelemään kotimaisia elintarvikkeita, kuten viljaa ja eläintuotteita. Säännöstelyjärjestelmässä väestö oli jaettu kuluttaja- eli korttitalouksiin ja tuottaja- eli omavaraistalouksiin. Kuluttajataloudet olivat elintarpeidensa hankinnassa riippuvaisia säännöstelyjärjestelmästä ja ostokorteista. Omavaraistaloudet tuottivat kaikki tai osan tarvitsemistaan elintarvikkeista, ja lisäksi he saivat ostokortit niitä tarvikkeita varten, joita eivät itse tuottaneet. Kansanhuoltojärjestelmän hankintajärjestelmä perustui siihen, että omavaraistalouksien jäsenille oli määritelty tietty osa sadosta, jonka he saivat varata omaan käyttöön. Loput heidän tuli luovuttaa yleiseen kulutukseen eli jaettavaksi korttikuluttajille.⁵⁹

Elintarvikekortteja oli eri suuruisia, ja riippui kortin tyypistä sekä henkilön iästä, sukupuolesta ja tämän tekemän työn fyysisestä rasittavuudesta, millaisen kortin hän sai. Lihakortit olivat markkamääräisiä,

---

⁵⁹ Keskityn tässä tutkielmassa tarkastelemaan kansanhuoltojärjestelmään pääpiirteissään ja kuluttajaväestön näkökulmasta. Seikkaperäinen selvitys tuottajaväestöä koskevista määräyksistä, ks. Juuramo 1945.

muihin elintarvikekortteihin määriteltiin tarkka kuponkikohtainen grammamäärä. Tekstiilien ja kenkien osalta oli käytössä pistejärjestelmä. Kullekin tavaralle oli määritelty pistearvo joka riippui sen valmistamiseen kuluneen raaka-aineen määrästä, ja tarvitsemansa tavaran saattoi ostaa jos kortilla oli riittävästi pisteitä.⁶⁰

Elintarvikkeiden jakelun perusteeksi tuli henkilön ikä, sukupuoli ja työn fyysinen rasittavuus. Havainnollistan seuraavassa järjestelmää viljakortin avulla.⁶¹ Pienin A-kortti oli varattu alle 9-vuotiaille. B-kortin saivat kaikki yli 16-vuotiaat kevyen työn tekijät sekä 10–12-vuotiaat lapset. C-kortti oli tarkoitettu raskeammanpuoleisen työn tekijöille sekä 13–16-vuotiaille nuorille, sillä haluttiin taata kasvavien nuorten riittävä ravinnonsaanti. D-kortin saivat raskasta työtä tekevät yli 16-vuotiaat miehet ja naiset. Suurimman annoksen viljatuotteita sai erittäin raskaan työn tekijä E-kortilla, jonka saattoi saada vain yli 16-vuotias mies.⁶² Tampereella ja Hämeen läänissä yleisin kortti kesäkuussa 1944 oli B-kortti, jonka sai noin 40 prosenttia asukkaista. Seuraavaksi yleisimmät olivat C-kortti (26 %) ja D-kortti (16 %). E-kortin kantajia oli vain 4 prosenttia, ja se oli Hämeenlinnan jälkeen Hämeen läänin alhaisin luku.

Kansanhuoltolautakunnat tekivät päätökset siitä, minkä suuruinen viljakortti kenellekin annettiin. Ratkaisut kuitenkin vaihtelivat kunnittain, mikä aiheutti tyytymättömyyttä ja valituksia: esimerkiksi Tampereella 1940 yhteensä 5 000 ja seuraavana vuonna jopa 12 000 henkilöä anoi lisäleipäkorttia jälkikäteen. Sen johdosta Kansanhuoltoministeriössä laadittiin yksityiskohtainen ammattiryhmittely lautakuntien työn tueksi elokuussa 1941.⁶³ Hämeen läänin kansanhuoltopiirin toimintaa pro graduksaan tutkinut Juha Mäkirinta havaitsi, että pienissä kulutuskeskuksissa ja teollisuuspaikkakunnilla jaettiin suhteellisesti suurempia kortteja kuin suurissa kaupungeissa, lähinnä Tampereella ja Lahdessa, joissa kulutusmahdollisuudet olivat heikommat.⁶⁴

Jaettavien tarvikkeiden määrä ei ollut vakio, vaan ostokortilla saatavaa osuutta muuteltiin sen mukaan, kuinka paljon kansanhuoltoviranomaisilla oli jaettavaa. Kansanhuollon jaettavissa olevan viljan vähenemisestä kertoo lista kaikkienensa siviiliväestölle jaetun viljan määrästä. Kun toukokuun lopusta joulukuun loppuun vuonna 1940 jaettiin kuukausittain noin 28 miljoonaa kiloa viljaa, oli kuukausittain jaettava keskimäärin 24 miljoonaa kiloa vuonna 1941 ja 22 miljoonaa kiloa vuonna 1942. Jaettavana olevan

---

⁶⁰ Toivonen 1945, 90–139; Mäkirinta 1993, liite 7.

⁶¹ Käytössä oli aluksi neliportainen järjestelmä, jota laajennettiin ensimmäisen tarkan ammattiluettelon laatimisen yhteydessä. Toivonen 1945, 94–96.

⁶² Mäkirinta 1993, liite 7.

⁶³ Toivonen 1945, 95–96; Rautavirta 2010, 99–100.

⁶⁴ Mäkirinta 1993, 60.

viljan määrä kuitenkin vaihteli voimakkaasti kuukaudesta toiseen, vaikeinta oli loppukevällä ja alkukesästä kun edellinen sato oli lähes syöty eikä uutta vielä saatu.⁶⁵

Kun varastot alkoivat käydä vähiin, kiristettiin jakeluehtoja ja evättiin ostolupia niiltä tahoilta, joiden tarvetta kansanhuoltoviranomaiset eivät pitäneet ensisijaisen tärkeänä. Jaettavan maidon väheneminen johti aikuisten annosten pienentämiseen, sillä viranomaiset halusivat varata maidon lapsille ja alaikäisille. Huonot sadot, viljatuonnin ongelmat sekä sadon valuminen salakauppaan vaikutti ostokorteilla saatavan ruuan määrään. Jokapäiväisiä kulutustavaroita koskeviin kortteihin oli oikeus kaikilla kansalaisilla, mutta tuonnin varassa olevien tuotteiden sekä muiden tavaroiden, joista oli pulaa, saatavuutta rajoitettiin. Polttonesteitä saivat vain tahot, joiden tulonhankinnan ja tuotannon jatkumisen kannalta se oli tärkeää, esimerkiksi liikennöitsijät ja tuotantolaitokset. Kansanhuoltoministeriö päätti lähes kaiken kotirintamalla olevan tavaran jakautumisesta, elintarvikkeiden ohella teollisuuden raaka-aineiden. Hannu Soikkasen mukaan esimerkiksi rakennustarvikkeiden tiukka säännöstely, mikä vähensi merkittävästi rakennusprojekteja kotirintamalla, laski myös alan palkkoja. Kansanhuoltoministeriön johtajanakin ollut Onni Toivonen huomauttaa kuitenkin, että materiaalin jakautumisessa marssijärjestys oli: ensin puolustusvoimat, sitten kansanhuoltoministeriö. Omien sanojensa mukaan hän pyrki mahdollisuuksiensa mukaan estämään kaikkien rakennustarvikkeiden sijoittamisen Karjalan jälleenrakentamiseen. Puolustusvoimilla oli etuotto-oikeus myös ravinnon suhteen.⁶⁶ Kevään 1942 nälkäkriisin aikaan kansanhuoltolautakunnat vetosivat sekä kansanhuoltoministeriöön että puolustusvoimiin, jotta armeija antaisi lautakunnille perunoita ihmisten ruokkimiseksi. Tampereen kansanhuoltolautakunta onnistui saamaan armeijalta pienen erän jäätyneitä perunoita.⁶⁷

Säännöstelynalaisen tarvikkeiden jakelu vähittäiskaupassa tapahtui rauhanaikaisen elinkeinoelämän toimijoiden välityksellä. Säännöstelyjärjestelmä perustui ajatukselle, että elinkeinonharjoittajista tuli osittain viranomaisia ja valvoja.⁶⁸ Kansalaiset saattoivat ostaa säännöstelynalaisia tarvikkeita kauppaliikkeestä, ravintoloista ja muilta elinkeinonharjoittajilta, jotka puolestaan vastasivat säännöstelynalaisen tarvikkeiden jakelusta kansanhuoltoviranomaisten määräysten mukaisesti. Kuluttaja-asiakkaiden ostokortit ja vähittäis- ja tukkumyyjien ostoluvat toimivat kontrollin välineenä. Ostokorteilla määriteltiin kullekin kuluttajalle sopivaksi määritelty annos, jota ei saanut ylittää. Vähittäisliikkeet tarvitsivat puolestaan kansanhuoltoviranomaisilta luvan ostaa säännöstelynalaista tuotetta tukkuliikkeiltä. Myyjän piti leikata

---

⁶⁵ Toivonen 1945, 94–96.

⁶⁶ Soikkanen 1986, 143.

⁶⁷ Kertomus Tampereen kaupungin kansanhuoltolautakunnan toiminnasta vuodelta 1942.

⁶⁸ Wijk 1992, 178.

asiakkaan ostokortista myytävää tuotetta vastaava määrä kuponkeja ja tilittää nämä kupongit määrääjoin kansanhuoltolautakunnalle. Kansanhuoltoviranomaisten tehtävä oli tarkistaa, että vähittäisliike tilitti yhtä paljon kuponkeja kuin sille oli toimitettu kyseistä tarviketta, ja jos kuponkivajetta esiintyi, tuli lautakunnalle antaa selvitys tai lautakunta saattoi lähettää tarkastajansa paikalle. Kuponkeja ei saanut hyväksyä korteista, jotka olivat vanhentuneita tai eivät olleet vielä astuneet voimaan. Myöskään irtokuponkeja ei saanut ottaa vastaan, vaan kupongit piti leikata. Kuluttajien ostokortti oli henkilö- ja talouskohtainen ja myyjien olisi pitänyt ainakin periaatteessa valvoa sitä, että kukin ostaa vain omalla tai talouteensa kuuluvan henkilön kortilla. Kortti oli voimassa tietyn jakelukauden. Jakelukauden päättyessä kuluttajan piti käydä kansanhuoltolautakunnan toimistossa hakemassa seuraavan jakelukauden korttiin. Sanomalehdissä julkaistiin jokaisen kuun alussa niin sanottua korttikalenteria, josta kävi ilmi kuluvan jakelukauden korttiannokset.⁶⁹

Mitä ostokorteilla sai?

Elintarvikkeet ja nautintoaineet

Monissa ihmisten sodan aikaista ravitsemusta käsittelevissä tutkimuksissa käytetään pienintä eli B-korttia indikaattorina. Viljan säännöstelyn alkaessa toukokuussa 1940 B-ostokorteilla jaettiin normaalin tarpeen mukainen määrä, päiväannos oli 300 grammaa. Annosta jouduttiin pienentämään jo lokakuussa 1940 sekä kesäkuussa 1941 varastojen vähyyden vuoksi. Samaan aikaan saksalaisten kanssa ryhdyttiin hieromaan viljakauppoja, mutta ne toteutuivat vasta seuraavan vuoden kesällä. Saksalaisen tuonin myötä vilja-annokset vakiintuivat ja marraskuusta 1942 tammikuuhun 1946 B-kortilla sai kuivia viljatuotteita 7,5 kilogrammaa kuukaudessa, mikä merkitsee 250 gramman päiväannosta. Vertailun vuoksi omavaraistaloudessa saatiin läpi sodan pidättää omaan kulutukseen joka kuukausi 15 kilogrammaa henkilöä kohden katsomatta tämän ikään tai työn raskauteen. Saman satsin sai niin isäntä kuin imeväinenkin.⁷⁰

Ravintorasvat eli voi, margariini ja laardi sekä maitotuotteet oli säännöstelty välirauhan aikana. Ihmiset olivat alkaneet hamstrata tuottajien itse kirnuamaa kotivoita, ja viranomaiset halusivat saattaa maidon meijereihin ja sitä kautta yleiseen kulutukseen. Kotivoin valmistaminen siis kiellettiin. Voiannos oli 400–500 grammaa kuukaudessa, mutta joulukuussa 1941 B-korttilaisen annos laski 150 grammaan.

---

⁶⁹ Enäjärvi 1945, 27.

⁷⁰ Mäkirinta 1993, 60–64.

Tammikuussa 1942 se nostettiin 300 grammaan, jossa se pysyi seuraavan vuoden alkuun. Vuosina 1943–1944 kevyen työn tekijä sai puoli kiloa voita kuukaudessa, ja joulukuussa 1943 jaettiin ylimääräinen puolen kilon annos. Juustot varattiin kasvissyöjille ja armeijan tarpeisiin.⁷¹

Kaikesta tuotetusta maidosta 40 prosenttia meni juustoihin ja voihin, 25 prosenttia kuluttivat maidontuottajataloudet ja korttijakeluun saatiin noin 20 prosenttia.⁷² Maidon jakelussa pyrittiin takaamaan pienten lasten, odottavien ja imettävien äitien sekä sairaiden maidon saanti. Alle 17- tai 18-vuotiaat olivat seuraavalla sijalla, muille maitoa jaettiin vain jos sitä riitti. Aikuisten maidon kulutus oli sotavuosina noin kolmasosan sotaa edeltävien vuosien kulutuksesta. Jatkosodan aikana aikuisen korttikuluttajan päiväännos oli 1–3 desilitraa ja lapsen 6 desilitraa maitoa. Loppuvuodesta 1942 edes sairaille ei voitu jakaa heidän maitoannostaan. Tuottajaväestö sai vuosina 1941–1944 päivässä 6–10 desilitraa maitoa.⁷³

Liha oli myös harvinainen näky korttitalouksien pöydässä, sillä sen kulutus tippui viidesosaan sotaa edeltävän ajan kulutuksesta. Loppuvuodesta 1941 ja alkuvuodesta 1942 lihaa oli Tampereella tarjolla runsaasti, mutta maaliskuussa ei enää pystytty toimittamaan kuin noin puolet korttiannoksista.⁷⁴ Lihaannokset olivat pienimmillään vuosina 1942–1943, jolloin kevyen työn tekijän kupongeilla sai noin 10 kilogrammaa lihaa vuodessa, eli vajaat 200 grammaa viikossa. Ilmeisesti tosiasiaa jaettu lihamäärä oli tätä pienempi, sillä Kansanhuoltoministeriön osastopäällikkönä toimineen Onni Toivosen mukaan lihaa jaettiin näinä vuosina vain 6,6–6,8 kilogrammaa vuodessa henkeä kohden, mikä merkitsee viikkoa kohden noin 130 grammaa lihaa. Lihan suhteen omavaraiset saivat varata omaan käyttöön noin 500 grammaa viikkoa kohden.⁷⁵ Vuodenvaihteessa 1942–1943 lihaa ei ollut korttikuluttajien saatavilla laisinkaan suurimmissa asutuskeskuksissa, mukaan luettuna Tampere. Valtio yritti helpottaa lihapulaa jakamalla tavallista enemmän hirvenkaatolupia, lyhentämällä lintujen rauhoitusaikoja sekä tekemällä joistakin rauhoitetuista linnuista riistalintuja. Lihapulaa helpotettiin myös pyydystämällä muita eläimiä, joita ei ollut rauhoitettu, kuten oravia, kettuja, kyyhkysiä ja variksia. Lihan puute lisäsi kalan kysyntää, mutta kalastajien ja kalastusvälineiden puute piti kalansaaliit pieninä. Merikalan säännöstely oli toteutettu alkuvuodesta 1941, sisävesien kalaa ei pystytty säännöstelemään vaan sitä pyrittiin pelkästään ohjaamaan isompiin asutuskeskuksiin, puolustusvoimille, sairaaloihin ja hoitolaitoksiin, sekä metsätyömaiden ruo-

---

⁷¹ Rautavirta 2010, 101, 102; Mäkirinta 1993, 74–75.

⁷² Mäkirinta 1993, 73.

⁷³ Rautavirta 2010, 101; Mäkirinta 1993, 75–76.

⁷⁴ Mäkirinta 1993, 78.

⁷⁵ Toivonen 1945, 103; Mäkirinta 1993, 81–82. Mäkirinta on laskenut kevyen työntekijän annoksen Helsingin hintojen mukaan. Lihakupongit olivat markkamääräisiä lihan vaihtelevan laadun vuoksi.

kaloihin. Onni Toivonen kertoo muistelmissaan myös turkistuottajien olleen järvikalan jäljillä. Toivosen mukaan heillä oli myös varaa maksaa siitä, sillä turkeista maksettiin sota-aikana hyvin.⁷⁶

Peruna korvasi muiden elintarvikkeiden puutteesta aiheutunutta energiavajetta. Perunaa oli kotimaisen viljelyn lisäksi tuotu ulkomailta, mutta sodan aikana tuonti oli vähäistä. Peruna oli valtaosassa maata säännöstelemätön elintarvike, mutta syksyllä 1942 se asetettiin 22 suurimmassa asutuskeskuksessa kortille ja muilla paikkakunnilla rajoitettiin vapaasti myytävän perunan kertaostos 35 kilogrammaan. Säännöstelyannos syksyllä ja talvella oli aikuista kohden 15 kilogramma kuukaudessa eli 500 grammaa päivässä ja lasta kohde 10 kilogrammaa kuukaudessa eli 330 grammaa päivässä.⁷⁷

Muut säännöstelyalaiset tarvikkeet

Kotirintamalla syntyi puutetta tupakasta siksi, että tuotannosta valtaosa meni rintamalle sotilaille jaettavaan annoksiin. Tupakan säännöstelyä suunniteltiin jo talvisodan jälkeen, mutta teollisuuden vakuuttelijien ansiosta sitä lykättiin, kunnes lokakuussa 1942 oli säännöstely aloitettava. Päätöksen taustalla ei ollut niinkään raaka-aineiden saannista johtuvat ongelmat, vaan kauppiaiden tiskinaluskauppa: he varasivat tupakan ”hyville asiakkaille”, minkä vuoksi vaatimukset säännöstelyn aloittamisesta kovenivat. Tupakkakortilla sai kahdeksan laatikkoa eli 200 kappaletta paperi-imukkeisia savukkeita tai tietyn määrän muita tupakkatuotteita. Säännöstelyä suunniteltaessa ehdotettiin, ettei naisille annettaisi tupakkakorttia. Näin ei tapahtunut, mutta naisten ikäraja säädettiin korkeammaksi: mies sai kortin 20-vuotiaana, nainen 24-vuotiaana.⁷⁸ Keinottelun estämiseksi tupakkakortin ottajan tuli luovuttaa sokerin kuukausiannoksestaan 250 grammaa.⁷⁹

Tekstiilien säännöstely oli aloitettu lokakuussa 1940. Suomalainen tekstiiliteollisuus nojasi vahvasti ulkomaisiin raaka-aineisiin, joiden tuontia sota vaikeutti. Jatkosodan alettua tehtaat olivat pitkälti Saksasta saadun villan, nahan ja keinokuitujen varassa, ja niiden koko tuotanto oli varattu armeijalle. Tampereen elinkeinoelämän kannalta oli merkittävää, että kutomateollisuudessa piti supistaa raaka-aineiden kulutusta 20 prosentilla 1941, mikä merkitsi myös työn vähentymistä. Seuraavana vuonna villateollisuuden on-

---

⁷⁶ Rautavirta 2010, 102, 103; Toivonen 1945, 105–108; Toivonen 1950, 60.

⁷⁷ Rautavirta 2010, 103; Toivonen 1945, 108–110. Perunajauhosta valmistettua tärkkelyssiirappia käytettiin mm. marmeladien makeuttamiseen. Peruna joutui uudelleen kortille syksyllä 1944.

⁷⁸ Taustalla oli ajatus naisten tupakanpolton vahingollisuudesta. Sen vuoksi naisille ei myöskään myönnetty oikeutta osallistua tupakkakortin täydennyshakuun marraskuussa 1942. Michille se oli mahdollista, jos he vain saivat kahden luotettavana pidetyn henkilön todistuksen tupakoimisestaan. Toivonen 1945, 120–121.

⁷⁹ Toivonen 1945, 119.

nistui saada 50 prosenttia ja puuvillateollisuuden vaivaiset 26 prosenttia normaalituotannosta. Vuosi 1942 oli hankala, sillä keinokuitujen tuonti Saksasta ja Italiasta kattoi vain reilun viidenneksen puuvillatehtaiden raaka-ainetarpeesta.⁸⁰ Aluksi tekstiili- ja jalkinekortin pisteillä tavoiteltiin kahta kolmannesta edeltävän rauhanajan normaalikulutuksesta, mutta pulan kasvaessa pisteillä saatavaa tekstiili- ja jalkinemäärää pienennettiin, ja säännösteltävien tarvikkeiden kirjoa laajennettiin. Pellavateollisuus sai jonkin verran kotimaista pellavaa, ja villateollisuus pyöri lumpun voimin. Niiden tuotanto meni kuitenkin täysin armeijan tarpeisiin. Kotirintamalla kierrätettiin ja käytettiin puupohjia sekä paperikangasta, jolla paperitehtaat keksivät korvata tekstiilipulaa.⁸¹ Pulaa oli myös saippuasta ja pesuaineista, sillä niiden raaka-aine oli lähes täysin ulkomaista. Annokset pienenevät ja laatukin heikkeni pesevien rasvahappojen puutteessa.⁸²

Salakauppa ja sen vaikutukset säännöstelyjärjestelmässä

Pula merkitsi elintason alenemista ja ruokavalion heikkenemistä, johon monet eivät olleet halukkaita taipumaan ”yhteisen hyvän” tai kansallisen edun vuoksi. Pienimmän aikuisten annoksen kalorimäärä pysytteli läpi jatkosodan 1300–1500 kalorin tuntumassa, mikä vastasi noin puolta normaalista päivittäisestä tarpeesta.⁸³ Ihmiset olivat valmiita maksamaan ylimääräistä, jos saisivat haluamansa. Niinpä laittomalle kaupanteolle muodostui kysyntä eli markkinat. Toisella puolen oli myyjä, joka oli halukas myymään korkeammasta hinnasta, vaikka sitten laittomasti. Myyntiartikkeli oli usein peräisin säännöstelyjärjestelmän hankintaketjusta, eli maatilan luovuttamatta jäänyttä tuotantoa tai kauppalikkeeseen saapunutta tavaraa, jota myytiin ”tiskin ali” hyvillä asiakkaille. Myös tukkuportaasta ja tuotantolaitoksista päätyi tavaraa salakauppaan, sillä työntekijät varastivat työpaikoiltaan tavaroita ja myivät tai vaihtoivat niitä eteenpäin.⁸⁴

Kun kyse oli salakaupan tyypillisestä artikkelista eli elintarvikkeesta, myyjänä toimi tavallisesti maanviljelijä tai liikkeenharjoittaja. Maanviljelijöillä oli säännöstelyjärjestelmän alkuvaiheissa oikeus myydä viljatuotteita suoraan tilalta viljaostokorttia vastaan. Käytännöstä luovuttiin siksi, että ostosmatkalle

---

⁸⁰ Vasarla 1945, 82.

⁸¹ Toivonen 1945, 122–123; Vasarla 1945, 79–83.

⁸² Toivonen 1945, 114–118.

⁸³ Rautavirta asettaa kalorintarpeen noin 2800 vuorokautta kohden. Rautavirta 2010. Aikalainen Artturi Lehtinen määritteli energian tarpeen tätä alhaisemmaksi: miehillä 2500 kaloriin ja naisilla 2150 kaloriin. Artturi Lehtinen: ”Elintarvikesäännöstelyn lieventämismahdollisuuksista”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1944, 51–53, 68.

⁸⁴ Nurmela 1972, 64–65.

lähteneet ostivat ja viljelijät myivät enemmän kuin mitä ostajan leipäkortti antoi myöten, ja lisäksi muita säännöstelynalaisia elintarvikkeita.⁸⁵ Tämä ei luonnollisestikaan lopettanut ostosmatkoja, vaan poliisin käsitys oli, että kaupunkien läheinen maaseutu oli hyvin kammattu elintarvikkeista ja että jotkut lähtevät etäämmällekin.⁸⁶ Järjestelmällä on voinut olla sellainen vaikutus, että se teki viljelijöiden tiettäväksi kaupunkilaisten osto- ja maksuhalut mikä yhdessä kansanhuoltoviranomaisten asettamien alhaisten rajahintojen kanssa houkutti viljelijöitä myymään mieluummin pimeästi kuin luovuttamaan kovan työn tulosta yleiseen kulutukseen.⁸⁷

Liikkeenharjoittajat puolestaan saattoivat myydä osan saamistaan säännöstellyistä elintarvikkeista ”tiskin alitse”, toisin sanoen pyytämättä niistä kuponkeja. Samalla kyseisten elintarvikkeiden avulla käytiin kauppaa: liikkeenharjoittaja saattoi sanoa yhdelle asiakkaalle, ettei tämän kysymää tuotetta enää ole ja myydä sitä sitten seuraavalle. Kauppiaille saattoi olla myös laittomasti hankittuja varastoja, joita he myivät pimeästi kovaan hintaan. Laittomaan kauppaan kehittyi oma välittäjien eli trokarien ryhmä, joka kulki maaseudulla ostamassa kulloinkin kysytyjä elintarvikkeita, etenkin lihaa ja voita, ja myi niitä sitten hyvällä voitolla suuremmissa asutuskeskuksissa. Trokarit olivat merkki salakaupan ammattimaistumisesta, sillä nämä henkilöt hankkivat elantonsa keinottelemalla, ja lisäksi heidän toimintatapansa olivat hyvin järjestäytyneitä. Niin kuin kaikkia liikemiehiä, myös trokareita oli eri kaliiberia: osa välitti pieniä elintarvike-eriä kerrallaan omille tuttavilleen, osa pyöritti suurta ja monipuolista liiketoimintaa ja toimitti tavaroita ammattimaisen tukun tavoin liikkeenharjoittajille.⁸⁸ Pulankin aikana liikkeenharjoittajien oli kilpailtava asiakaskunnan suosiosta. Monet kauppiaat perustelivatkin käräjillä tiskinaluskauppaa sillä, että asiakkaat olivat uhanneet viedä markkansa johonkin toiseen liikkeeseen, jollei myyjä suostu myymään ilman kuponkeja. Näin on voinut olla joissakin tapauksissa. Tampereen ympäryskuntien kauppiaista kuitenkin usea oli hyötynyt taloudellisesti tekemästään rikoksesta, mikä viittaa siihen, että myyjä eikä suinkaan asiakas oli sanellut kaupan ehdot.⁸⁹

Salakaupan taustalla oli kansanhuoltoviranomaisten kyvyttömyys saada maassa tuotettuja elintarvikkeita säännösteltyyn kulutukseen. Kansanhuoltoviranomaisille tuotti suurinta pään vaivaa sen ratkaiseminen,

---

⁸⁵ Toivonen 1945, 96. Muutoksen jälkeen viljelijät saivat edelleen myydä erityistä maatilaleipäkorttia vastaan. Sellainen myönnettiin mm. tilan lähetyvillä asuville ja muonamiehille.

⁸⁶ ”Pula-ajan varjopuolia Suomessa. Musta pörssi.” *Suomen Poliisilehti* 22(1942): 443–444

⁸⁷ Tilamyntioikeus aiheutti Ranskassa tilanteen, jossa maanviljelijät eivät enää tuoneet satoaan kaupunkiin markkinoille, vaan kaupunkilaisten piti turvautua salakauppaan: joko ostaa välittäjältä tai lähteä ruuan etsintään maaseudulle. Vrt. Fogg 2010, 27.

⁸⁸ Wijk 1992, 138. Tampereella tiedettiin entisen konstaapelin ryhtyneen juuston, voin ja lihan hankkijaksi ainakin kauppahallin muutamalle kauppiaille ja miestä odotti syyte. Tampereen hintatarkkailijan raportit 33 ja 41/10.2.1942. Aluetarkkailijain erikoisraportit 1942, Hämeen läänin kansanhuoltopiirin arkisto, HMA.

⁸⁹ Nurmela 1972, 72.

miten heidän onnistuisi saada maassa tuotettavat elintarvikkeet ja muut hyödykkeet kuluttajille säännöstelyjärjestelmän puitteissa. Järjestelmä rakennettiin alun perin siitä näkökulmasta, että rajoitettiin ja ohjattiin nimenomaan kulutusta eli ostajia – esimerkiksi kahvin, maidon ja ravintorasvojen säännöstelypäättöksen taustalla oli ollut kuluttajien ostoskäyttäytyminen eli hamstraus. Maataloustuottajilla, esimerkiksi viljelijöillä, ei aluksi ollut muuta velvollisuutta kuin varastoida viljaa ja ilmoittaa kansanhuoltoviranomaisille viljavarastojensa suuruus.⁹⁰ Ilmoitusten oikeellisuus oli viljelijän oman tunnon varassa, sillä ilmoituksia ei tarkastettu eikä varastoja valvottu mitenkään. Kun elokuussa 1941 säädettiin, että viljelijöiden tuli ilmoittaa viljelemänsä peltopinta-ala ja tästä sitten laskettaisiin luovuttavan viljan osuus, ilmoittivat Hämeen läänin viljelijät pinta-alan keskimäärin 6 prosenttia todellisuutta pienemmäksi.⁹¹

Heikki Nurmela arvioi, että eteläisessä Suomessa, jossa maataloustuotanto oli suurtilavaltaisempaa ja tuotantoketju navetasta ja pellolta kaupan hyllylle järjestäytyneempi, oli myös salakauppa järjestäytyneempää kuin pientilallisten Itä- ja Pohjois-Suomessa. Lisäksi hänen arvioi, että kaupalliikkeit ja liikkeenharjoittajat olisivat olleet enemmän kytköksissä salakaupan hankintaketjuun kuin mitä rikostilastot paljastavat.⁹² Myös Suomen poliisilehdessä ilmestyneen artikkelin mukaan salakaupasta oli kehittynyt oikea elinkeinonhaara, jonka toiminta oli laajamittaisempaa kuin tiskinalus tai yksittäisten ihmisten pienimuotoinen kauppa. Poliisin tietojen mukaan mustan pörssin kauppiaille oli kulissiyritys, jonka suoja-ssa he harjoittivat liiketoimintaa. Pienen mittakaavan keinottelua hoiti kauppias itse, mutta suurilla tekijöillä oli palkatut ostajat, jotka hoitivat varsinaisen hankintatyön. Alemman portaan tekijät myös suojasivat päätekijää, sillä päätekijä pystyi maksamaan heille niin hyvän korvauksen, että heidän kannatti ottaa syyllisyys ja rangaistus niskoilleen. Tämän vuoksi suurtrokarit jäivät harvoin kiinni. Sakkoja pidettiin tilapäismenoina, jotka eivät järkyttäneet liiketoimintaa.⁹³

Säännöstelyrikosten paljastuminen oli viranomaisten aktiivisuuden, muiden kansalaisten ilmiantojen ja sattuman varassa. Joku saattoi kaupata kadulla ostokorttiaan tai säännöstelymääräysten alaista tavaraa siviiliasuiselle poliisille. Maaseudulta hankintamatkalta tullut kärehti rautatie- tai linja-autoasemalla ratsissa. Kateellinen naapuri saattoi kuulla pihavajassa röhkivän sian ja ilmiantaa sen kansanhuoltoviranomaisille; elikon omistajan velvollisuus olisi ollut ilmoittaa sian olemassaolo itse ja samalla luopua lihakortistaan. Ylihintaa maksanut tai ilman leipää kaupassa jäänyt asiakas saattoi ilmiantaa myyjän –

---

⁹⁰ Enäjärvi 1945, 29; Juuramo 1945, 52.

⁹¹ Mäkirinta 1993.

⁹² Nurmela 1972, 44–45, 73.

⁹³ ”Pula-ajan varjopuolia Suomessa. Musta pörssi.” *Suomen Poliisilehti* 22(1942): 443–444.

trokarin tai liikkeenharjoittajan.⁹⁴ Poliisin haaviin jäivät vähäiset korttirikokset: korttien kauppaajat ja nimettömän tai toisen henkilön kortin haltijat. Kansanhuollon tarkkailijat valvoivat etupäässä maanviljelijöitä ja liikkeenharjoittajia, jolloin he onnistuivat myös paljastamaan isoja salakauppavyyhtejä. Niiden tutkiminen piti kuitenkin antaa poliisin huoleksi. Heikki Nurmelan arvio on, että sodan jälkeen säännöstelyrikollisuus lisääntyi osittain sen vuoksi, että viranomaisten kärjistyneet kiistat herpaannuttivat osaltaan tarkkailutoimintaa.⁹⁵ Kadulla partioivalle rivipoliisille tavallisten, ”henkensä pitimeksi” säännöstelyrikoksia tekevien ihmisten kiinni ottaminen ei ollut mieluista puuhaa. Joidenkin poliisien näkemys oli, että heidän tuli sallia ihmisille tällainen toiminta ja keskittää voimavaransa keinottelijoiden ja muiden isompien rikollisten kiinnisaamiseen.⁹⁶ Niinpä todellisuutta vastaavan kuvan saaminen oikeudenkäynti- ja viranomaisaineistojen perusteella on varsin hankalaa. Toiminnan laittomuuden ja eräänlaisen moraalisien arveluttavuuden vuoksi – tehtiinhän salakaupassa voittoa toisten hädällä – järjestäytyneessä toiminnassa mukana olleet eivät varmaankaan mielellään, eivätkä ainakaan omalla nimellään, muistele noita aikoja.⁹⁷

Sodan kestäessä erilaisten tarkastusten ja ratsioiden merkitys korostui ja ainakin mustan pörssin kauppiaiden ja ylihinnan pyytäjien ilmiannot vähentyivät. Heikki Nurmela havaitsi Pirkkalan tuomiokunnassa selvän muutoksen vuoden 1942 kohdalla. Säännöstelyn alkuvuosina eli 1940–1941 säännöstelyrikollisuus paljastui vielä usein nimettömän tai ylihinnan maksaneen henkilön ilmiannon perusteella. Vuoden 1942 huono elintarviketilanne ja säännöstelyjärjestelmän toimimattomuus oli ajanut lähes jokaisen salakaupan asiakkaaksi, minkä vuoksi heille ei enää tullut mieleen ilmiantaa muita. Kaupungeissa ne asukkaat, joilla ei ollut omia yhteyksiä maanviljelijöihin, eivät välttämättä halunneet ilmiantaa tahoja, joka toi heille huomattavan osan päivittäisestä ravinnosta ja vaihtelua perunadieettiin.⁹⁸ Lisäksi salakaupan yleistyessä oli yhä useamman kansalaisen edun mukaista olla ilmiantamatta laittoman kaupan harjoittajia. Viranomaisiin ryhdyttiin suhtautumaan vihamielisesti ja säännöstelymääräysten rikkojiin kannustavasti, esimerkiksi jos nämä jäivät kiinni maantieratsiassa.⁹⁹ Pimeiden elintarvikkeiden myyjien yhteystietoja välitettiin tuttavien kesken ja kontakteja vaalittiin. Trokari sai käyttäytyä hyvinkin törkeästi, kieltäytyä

---

⁹⁴ Nurmela 1972

⁹⁵ Myllykoski 1981, 31, 33; Nurmela 1972, 28–29.

⁹⁶ ”Kenttämiehen ajatuksia poliisitoiminnasta” *Poliisimies* 14(1943):21; Myllykoski 1981, 31.

⁹⁷ Peura & Peura 2001, 8.

⁹⁸ Shannon L. Foggin mukaan toimimattoman elintarvikehuollon aikana kaupunkilaisista heikoimmilla olivat ne, joilla ei ollut sotaa edeltäviä kontakteja maaseudun tuottajaväestöön. Pulankin keskellä omasta myytiin mieluummin tutulle kuin tuntemattomalle. Fogg 2010, 26.

⁹⁹ Nurmela 1972, 89.

antamasta takaisin pantattua ostokorttia ja käyttää sitä luvatta, ilman että hänet ilmiannettiin tai häntä vastaan suostuttiin todistamaan oikeudessa.¹⁰⁰

Tehtyjen tutkimusten perusteella salakaupaksi luokiteltavista rikoksista valtaosa oli vähäisiä ja käsitti korkeintaan muutamia ihmisiä. Aikalaisarvioissa mustasta pörssistä ostaminen rinnastui itsesuojeluvaihtoon: koska valtio ei kyennyt ruokkimaan kansalaisiaan, hankkivat nämä täydennystä laittomia teitä. Paheksunta kohdistui kuluttajiin, jotka ylläpitivät salakauppaa vain siksi, etteivät olleet valmiita tinkimään ylellisestä elintasostaan. Tehtiin siis jonkinlainen ero sen välille, ostettiin tarpeeseen vai ”turhamaisuuttaan”.¹⁰¹

Jo sodan kuluessa havaittiin, etteivät säännöstelyannokset kattaneet ihmisten energiantarvetta. Korttiannosten arvioitiin ylimääräiset rasva-, marmeladi- ja sokeriannokset mukaan lukien tyydyttävän noin 60 prosenttia miesten ja noin 70 prosenttia naisten normaalista energiantarpeesta. Syntyvä vaje oli tyydytettävä säännöstelyn ulkopuolisilla tuotteilla eli perunoilla, juurikasveilla, vihanneksilla, marjoilla, sisävesikalalla, riistalla sekä niin ikään vapaasti saatavilla maitotuotteilla, piimällä, kuoritulla maidolla ja vähärasvaisella juustolla. Muiden säännöstelemättömien elintarvikkeiden kuin perunan saanti oli kulu- tuskeskuksissa sattumanvaraista ja ajoittain äärimmäisen vaikeaa, ja energiavajeen täyttäminen pelkällä perunalla olisi merkinnyt epätavallisen suurta annosta: miehillä 1,5 kg ja naisilla 1 kg päivässä. Pienenty- neet elintarvikeannokset olivatkin aiheuttaneet kulutuskeskuksissa yleisesti väestön laihtumista. Kansan- taloudellisen yhdistyksen kokouksessa marraskuussa 1943 puhunut Artturi Lehtinen ajoittaakin salakau- pan kasvun pahimman ruokapulan aikaan eli talveen ja kevääseen 1942. Lehtisen mukaan salakaupassa oli kyse yhteiskunnan säännöstelytahdon ja yksilön itsesuojeluvaihtoon ristiriidasta: ihmisten itsesuojelu- vaisto ohjasi käyttämään laittomia keinoja tilanteessa, jossa selviytyminen laillisin keinoin oli vaikeaa; yhteiskunta puolestaan oli kyvytön pakottamaan yksilöä taipumaan omaan tahtoonsa. Lehtisen mukaan elintarviketilanne olisi sittemmin parantunut ja korttien varassa elävän olisi ollut täysin mahdollista säi- lyttää henkensä ja työkykynsä. Hänen mukaansa ”suuri osa salakaupan asiakkaista onkin henkilöitä, jot- ka ylläpitääkseen aikaisempia ylellisiä elintapojaan hankkivat itselleen elintarvikkeita sivu säännöstelyn, vaikka annoksetkin hyvin riittäisivät turvaamaan heidän elämänsä, terveytensä ja työkykynsä.”¹⁰²

---

¹⁰⁰ TKA TRO Ca:400/130/29.1.1942.

¹⁰¹ Ks. esim. Artturi Lehtinen: ”Elintarvikesäännöstelyn lieventämismahdollisuuksista”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1944, 53, 68; Teerisuo 1945, 138.

¹⁰² Artturi Lehtinen: Elintarvikesäännöstelyn lieventämismahdollisuuksista, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1944, 51–53, 68.

Nälkätalvi 1941/1942

Sota-aikana maataloustuotanto kohtasi monia vaikeuksia. Ensisijainen työvoima oli rintamalla, eikä sille helposti annettu lomaa peltotöihin tai sadonkorjuuseen. Viljantuotannon kasvu 1930-luvun lopulla oli saatu aikaan etupäässä lannoitteilla, joiden tuonti lakkasi ulkomaankaupan supistuttua olemattomiin. Satoja pienensi myös kuivuus sekä peltojen huono kunto: iso osa vetoeläimistä oli joutunut asepalvelukseen, ja peltoja käännettiin ja aurattiin milloin ihmisvoimin, milloin huonosti ruokituin vetoeläimin. Ravitsemustilanteen heiketessä aiemmin eläimille syötettyä kauraa ja lanttua varattiin ihmisravinnoksi, ja kotieläimet ja karja saivat pärjätä vähäravinteisemmalla heinällä ja selluloosalla. Pula rehusta ja rehun huono laatu vaikuttivat lihan, maidon ja kananmunien tuotantoon. Huonon rehutilanteen vuoksi lihan määrä toki saattoi lisääntyä kaupoissa ja markkinoilla, sillä liika karja oli teurastettava, mutta maidon ja kananmunien tuotanto aleni eläinten ravinnonpuutteen vuoksi. 1930-luvulla Suomi oli ollut noin 85 prosenttisesti omavarainen kasvi- ja eläinkunnan tuotteiden suhteen, toisin sanoen 15 prosenttia ravinnosta oli tuotava ulkomailta. Suomalaisten ravitsemustilanne oli ennen sotaa hyvä: keskimääräinen energian saanti oli 3 300 kaloria vuorokaudessa, kun suositus kevyttä työtä tekeväälle oli noin 2 800 kaloria. Vuosina 1940–1945 viljasadot olivat keskimäärin 77 prosenttia ja maidon tuotanto 65 prosenttia tai alle sotaa edeltäneiden vuosien keskisadosta. Jatkosodan ensimmäisten vuosien satoa pienensi vielä se, että Karjalan mukana 10 prosenttia viljelymaasta menetettiin.¹⁰³

Ravitsemuksellisesti huonoin tilanne oli syksystä 1941 kevääseen 1942, jolloin lähestulkoon kaikki tärkeimmät energianlähteet, eli viljatuotteet, liha ja peruna olivat loppuneet säännöstelyjärjestelmästä. Suomi ei ollut pystynyt keräämään suuria varmuusvarastoja, sillä vuosina 1939–1941 vaivasi kuivuus, ja sadot olivat jääneet niukoiksi. Suuri merkitys oli totaalilla panostuksella ”salamasotaan” kesällä ja syksyllä 1941, kun yhteensä 660 000 miestä ja naista ja 70 prosenttia maatalouden miestyövoimasta oli sota-toimiin liittyvissä tehtävissä. Puolustusvoimille oli keskitetty jatkosodan alla merkittävä valta talous- ja työvoimaasioissa. Erja Sarasteen mukaan Suomen sotataloudessa suuri toivo laskettiin Saksan lupaaman sotamateriaali-, elintarvike- ja kivihiihtoimitusten avun varaan. Niinpä lomaa ei juuri annettu rintamalla oleville maanviljelijöille¹⁰⁴ eikä satoa saatu kerättyä kokonaisuudessaan. Vuoden 1941 maatalouden tuotanto jäi 75 prosenttiin vuoden 1938 tasosta. Lisäksi työvoimapula esti syyskylvön ja kyntötöiden tekemisen seuraavaa satokautta silmällä pitäen. Vuonna 1942 maatalouden tuotanto oli 70 prosenttia

---

¹⁰³ Rautavirta 2010, 93, 98; Pihkala 1990, 264.

¹⁰⁴ Kuntien työvoimalautakunnat olivat arvioineet, että kiireellisimpien töiden suorittamiseksi olisi tarvittu noin 20 000 miestä. Armeija antoi lomaa vain 5 100:lle. Saraste 1990, 288.

vuoden 1938 tasosta. Saksan toimitukset toteutuivat vasta kesällä 1942.¹⁰⁵ Myös perunasato jäi huonoksi syksyllä 1941, minkä vuoksi lanttujen syöttäminen eläimille kiellettiin.¹⁰⁶

Toisen maailmansodan aikana ravitsemusta tutkinut ja ahkerasti kommentoinut biokemisti A.I. Virtanen otti kantaa kuluttajien elintarviketilanteeseen vuosina 1941–1942:

– – Sanomalehdissä on koetettu selittää tultavan jaetuilla annoksilla toimeen, kun vain ollaan ”hyvällä tuulella”. Täten ei ole ravitsemustilan vaikeus johtavissa piireissä enempää kuin tuottajienkaan keskuudessa tullut elävästi ymmärretyksi ja luonnottoman jyrkkä erotus tuottajien ja kuluttajien saaman ravinnon välillä on voinut jatkua. – – Kaunistelematta on siis sanottava, että ko.[kevyttä työtä tekevä] henkilö on nälänhädässä, ellei hän hanki luvattomasti elintarvikkeita. – –¹⁰⁷

Ruokakriisi kärjistyi helmi-maaliskuussa. Tampereella oli lähes kaikki keskeiset ravintoaineet lopussa: viljakuponkeja pystyttiin lunastamaan vasta toukokuussa, liha-annoksia pystyttiin toimittamaan vain ajoittain (armeijaltakin anottiin, mutta sitä saatiin vasta loppuvuodesta). Perunatkaan eivät riittäneet vastaamaan kysyntään, sillä perunakauppiaiden varastot pääsivät paleltumaan, ja perunantuottajat kauppasivat satonsa mieluummin Helsinkiin, jolle kansanhuoltoministeriö oli määrännyt korkeamman rajahinnan. Tämän päälle kansanhuoltoministeriö perui lupauksensa luovuttaa Tampereelle osan Ruotsista ja Saksasta saapuvasta perunalähetyksestä. Ilmoitus sai kaupunginhallituksen ja kansahuoltolautakunnan lähettämään arvovaltaisen lähetystön Helsinkiin vetoamaan Tampereen osuuden puolesta. Lähetysten kallisarvoisuudesta osoittaa se, että Tampere lähetti perunoita vastaan kamiinalämmitteisiä junavaunuja palkattuine lämmittäjineen – ei haluttu ottaa riskiä, että tämäkin lähetys jäätyisi. Kalan suunniteltiin korvaavan puuttuvaa lihaa ihmisten ruokavaliossa, mutta sen suhteen kävi samoin kuin perunan. Korkeamman rajahinnan vuoksi paitsi merikala, myös sisämaan järvikala ui Tampereen ohi pääkaupunkiin.¹⁰⁸

Pahimmillaan Tampereelta olivat loppumaisillaan kaikki tärkeimmät elintarvikkeet: niin viljatuotteet, kala, liha, maito, peruna kuin lanttukin. Loppukevästä 1942 kaupunkiin saatiin 230 000 kilon erä lanttua. Touko-kesäkuussa kansanhuoltolautakunta jakoi suojeleuskunnan avustuksella soppaa vähävaraisille. Ainekset oli saatu erikoistoimituksena ministeriöltä ja sopian saamisen ehto oli köyhäinhoitolautakunnan asiakkuus, todistus varattomuudesta tai perheenjäsen olo rintamalla. Kurjuuden kruunasi pula

---

¹⁰⁵ Pihkala 1990, 264; Saraste 1990, 286–287; *Kansakunta sodassa* 2, liite taulukko 10.

¹⁰⁶ Juuramo 1945, 58.

¹⁰⁷ A. I. Virtasen kannanotot kuluttajaväestön elintarviketilanteesta vuosin 1941–1942. Lainaus Rautavirran 2010, 141 mukaan. Artturi Ilmari Virtanen (1895–1973) tunnetaan parhaiten kehittämästään AIV-rehunsäilöntämenetelmästä sekä kemian Nobel-palkinnosta, jonka samainen menetelmä toi Virtaselle 1945. Ks. esim. Ihamuotila 1997 [<http://helios.uta.fi:2491/kb/artikkeli/4753/>].

¹⁰⁸ Kertomus Tampereen kansanhuoltolautakunnan toiminnasta 1941 ja 1942.

lämmityspuusta: halkoja oli hankittuna, mutta niitä ei saatu metsästä kuluttajille, koska kuljetusvälineet olivat tärkeämmissä sotakuljetuksissa. Kansanhuoltolautakunnan ainoa ilonaihe vuonna 1941 vaikuttaa olleen se, että sentään maitoannokset saatiin jaettua. Kertomatta jäi, että maito oli varattu pikkulapsille.¹⁰⁹ Kun kaupungissa elokuussa 1942 spekuloidiin sodan jatkumisen ja toisen sotatalven mahdollisuutta, mielialaraporttien mukaan elintarvikkeiden riittävyys oli ihmisten keskeinen huolenaihe.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Kertomus Tampereen kansanhuoltolautakunnan toiminnasta 1941 ja 1942.

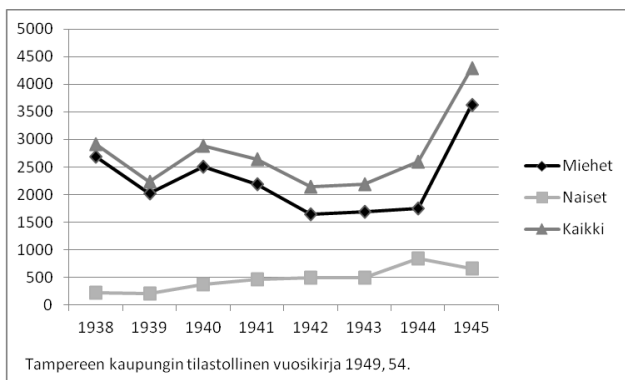
¹¹⁰ Favorin & Heinonen 1972, 132.

LUKU 3 Millaista oli nuorten omaisuus- ja säännöstelyrikollisuus?

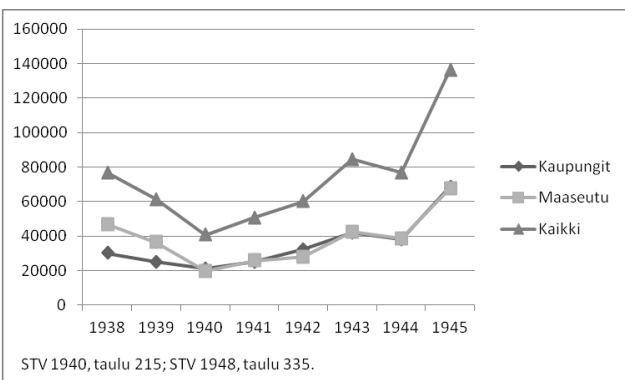
Tampereen rikollisuus määrällisesti

Kuviot 1 ja 2 selventävät Tampereen ja koko maan rikollisuuden kehitystä 1930-luvun lopulta 1940-luvun puoliväliin. Luvut perustuvat tuomioistuimessa rikoksista tuomittujen henkilöiden lukumäärään, ja kuvastavat toisaalta myös poliisin ja oikeusistuimien tehokkuutta.¹¹¹ Kuvioista nähdään, että Tampereella sota-ajan rikollisuushuippu osuu vuoteen 1940, eikä silloinkaan kivuttu yli viimeisen rauhan vuoden rikosmäärien. Valtakunnallinen rikollisuuskäyrä laski voimakkaasti vuoteen 1940 saakka, minkä jälkeen se alkoi tasaista vauhtia kohti vuoden 1938 tasoa. Varsinainen ”rikollisuuskriisi” ajoittui tilastollisten kuvaajien perusteella sodan jälkeiseen aikaan.¹¹²

Kuvio 1. Tampereen raastuvanoikeudessa tuomitut 1938–1945.

Kuvio 2. Alioikeuksissa tuomitut koko maassa 1938–1945.

Tilastojen perusteella Tampereen sota-ajan rikollisuus erosi muun maan rikollisuudesta. Toisaalta on kyseenalaista, mikä merkitys on tilastollisella keskiarvotiedoilla. Lahdessa omaisuusrikollisuus oli maan keskitasoa, mutta väkivaltarikoksia tehtiin kolme kertaa maan keskiarvon verran. Rovaniemellä rikoksia tehtiin asukaslukuun suhteutettuna kolminkertaisesti muuhun Suomeen verrattuna, mutta korkeita rikoslukuja oli tavattu kaupungissa jo sotaa edeltävinä vuosina. Helsingin merkitys koko maan ja kaupunkien (ks. kuvio 2) rikollisuudessa oli huomattava: siellä tehtiin jatkosodan aikana reilu kolmannes

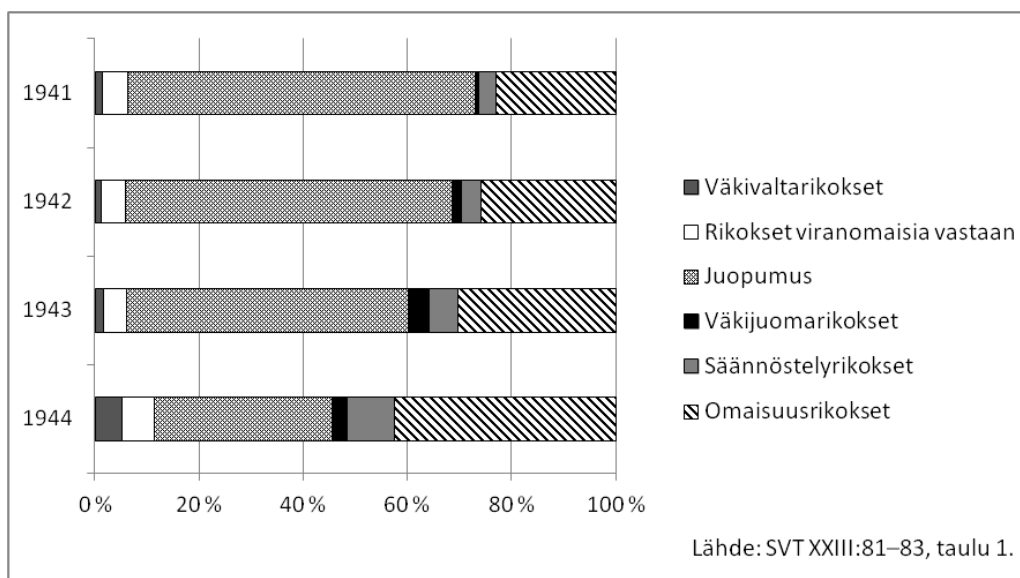
¹¹¹ Tuomioistuintilastot voivat olla ajallisesti jälkeen jääneitä, koska teon ja tilastoidun tuomion välillä on saattanut kulua useita vuosia. Niistä on toisaalta karsiutunut pois sellaiset ilmoitetut rikokset, jotka selviävät muulla tavoin. Sota-ajan rikollisuutta koskevien tilastojen avulla voidaan tutkia vain kirjautunutta ilmirikollisuutta. Ks. Laine 2007, 43–45, 171–173.

¹¹² Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1948, 54. Valtakunnallisesta rikollisuudesta sota-aikana ks. Jaakkola 1987; Roos & Takala 1987; Hietanen 1992.

kaupunkien ja viidennes koko maan rikoksista. Helsingin osuus koko maan rikoksista oli korkein vuonna 1942, jolloin joka neljäs poliisin tietoon tullut rikos kirjattiin pääkaupungissa.¹¹³

Rikollisuutta on selitetty usein sopivan ikäisten miesten lukumäärällä: jos kaupungissa oli runsaasti nuorehkoja miehiä, oli luonnollista, että tilastoitu rikollisuuskin kasvoi. Sekä Tampereella että valtakunnallisesti rikollisuudessa tapahtui pudotus vuoden 1939 kohdalla. Tilastoidun rikollisuuden vähenemistä on selitetty syksyn kertausharjoituksilla ja talvisodalla, joka vei rikollisimmat väestöryhmät eli nuoret miehet armeijan harmaisiin ja pois pahanteosta.¹¹⁴ Tampereella oli kuitenkin läpi sodan suhteellisen paljon miehiä, sillä lukuisat teollisuuden ammattimiehet olivat saaneet vapautuksen palveluksesta siksi, että heidän panoksensa oli tärkeä sotatarviketeollisuuden kannalta.¹¹⁵ Rikollisuuden lasku voi liittyä kaupunkilaisten keskimäärin parantuneeseen työllisyyteen, palkkoihin ja toimeentuloon. Yhtä hyvä selitys on poliisin resurssipula ja tehtävien uusi arvojärjestys. Poliisit olisivat siis keskittäneet voimansa muihin tehtäviin kuin tavanomaisia rikoksia tehneiden kiinni saamiseen. Poliisin kirjaamien rikosten tarkastelu viittaa siihen, että jälkimmäinen selitys on lähempänä totuutta (ks. kuvio 3).

Kuvio 3. Poliisin tietoon tulleet rikokset Tampereella.

Kuvio 3 osoittaa, että Tampereella nimittäin laski voimakkaimmin juopumusilmoitukset. Poliisin

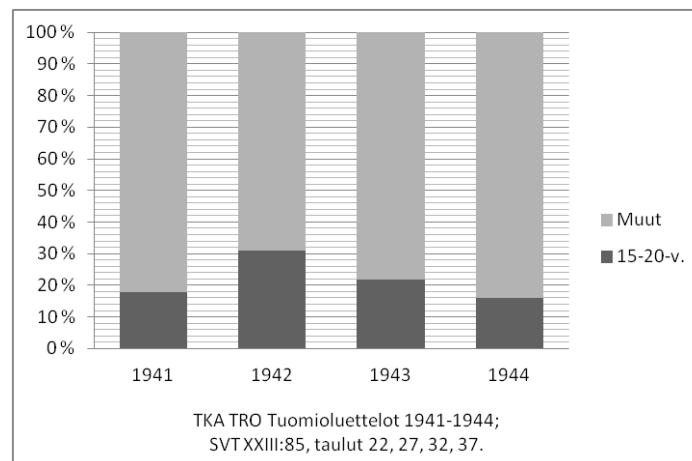
¹¹³ STV 1944–45; SVT XXIII:81–84, taulu 1; Halonen 1998, 77; Junila 2000, 220.

¹¹⁴ Hietanen 1992, 174. Selityksen tarjoili alun perin oikeusministeriön tilastollisen toimiston johtaja ja Suomen rikostilastoinnin uranuurtaja Veli Verkko, joka esitelmöi vuosien 1939–1940 rikollisuudesta Suomen kriminalistiyhdistyksen vuosikokouksessa keväällä 1941. Ks. Verkko 1941.

¹¹⁵ Metalliteollisuuden ammattimiehistä asepalveluksessa laskettiin olevan vain noin 10 %, kun keskimäärin palveluksessa oli 50 prosenttia ja maataloudessa työskennelleistä jopa 70 %. Soikkanen 1990, 131.

kirjaamien säännöstely- ja omaisuusrikosten luvut olivat nousu-uralla, samoin väkijuomarikokset eli alkoholin laitton myynti sekä määräysten vastainen hallussapito ja kuljetus. Johnny Wijkin mukaan juopumusrikollisuuden kirjautuminen oli hyvin paljon riippuvainen paikalle sattuvan poliisin päätöksestä, sillä rikoksella ei ollut uhria, kuten väkivalta- tai omaisuusrikoksilla.¹¹⁶ Tampereen poliisi kärsi sota-aikana miehistöpulasta, sillä runsaasti poliiseja oli lähetetty sotapoliiseiksi. Lisäksi pienentyntä poliisikuntaa rasittivat lisääntyneet tehtävät. Edward Urjan mukaan väestönsuojelu ja henkilövalvonta olivat Tampereen järjestyspoliisin tärkeimpiä tehtäviä. Henkilövalvonnan eli henkilöllisyyspapereiden tarkastusratsioiden tavoitteena oli saada kiinni vakoojat ja desantit sekä työvelvollisuus- ja sotilaskarkurit. Poliisin tehtäviin kuului myös säännöstelyrikollisuuden valvontaa pääasiassa julkisilla paikoilla.¹¹⁷ Poliisien piirissä esiintyi myös jossain määrin ajattelua, että joitakin vähäisiä ja poikkeustilanteessa ymmärrettäviä rikkomuksia oli hyväksyttyä katsoa läpi sormien.¹¹⁸ Tampereen poliisit ovat hyvinkin voineet alkaa käyttää entistä enemmän omaa harkintaansa kohdatessaan humalaisia, jotka eivät suoranaisesti aiheuttaneet vahinkoa tai häiriötä muille ihmisille.

Kuvio 4. Nuorten osuus kaikista Tampereen raastuvanoikeudessa tuomituista.

Nuoret tekivät keskimäärin viidenneksen kaikista Tampereen raastuvanoikeuteen tuoduista rikosjutuista. Vuositasolla nuorten osuus kuitenkin vaihteli siten, että enimmillään vuonna 1942 lähes joka kolmas rikos oli nuoren tekemä. (Ks. kuvio 4.) Luvut koskevat kokonaisia vuosia. Nuorista ”rikollisin” ryhmä oli 15–17-vuotiaat pojat, jotka tekivät yli puolet kaikista nuorten rikoksista muiden ikäluokkien jäädessä

¹¹⁶ Wijk 1992, 120.

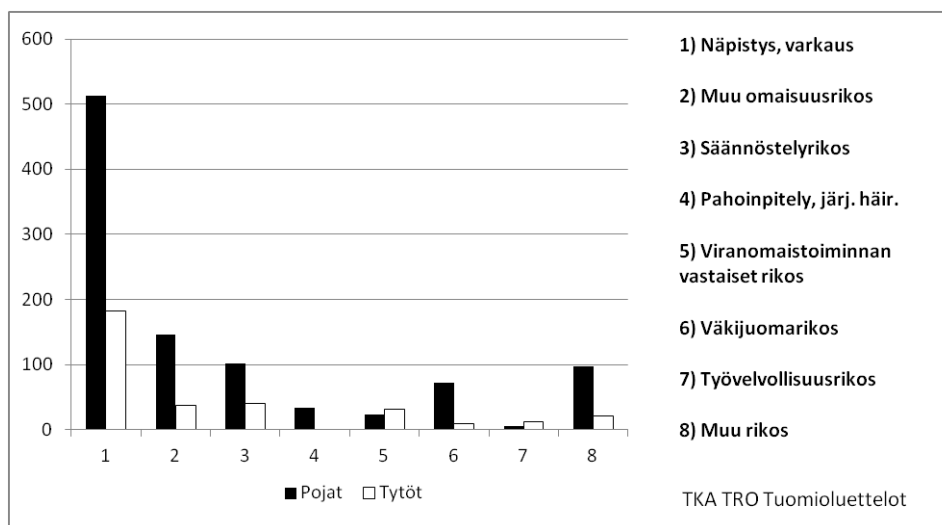
¹¹⁷ Edward Urja toimi Tampereella järjestyspoliisin komisariona 1937–1944 sekä jälleen vuodesta 1947 lähtien eläkkeelle saakka. Kper Y07240/1976 *Edward Urja*. Ks. myös Reino Laakso: ”Eräistä varsinkin sota-aikana poliisitoiminnassa huomiointotettavista näkökohdista”, *Suomen Poliisilehti* 23(1943):449–455.

¹¹⁸ ”Kenttämiehen ajatuksia poliisitoiminnasta” *Poliisimies* 14(1943):21.

kauas taakse. Seuraavaksi eniten tekivät 18–20-vuotiaat tytöt ja pojat, molemmat 16 prosenttia. Alle 15-vuotiaita tyttöjä oli tuomituista vain 9 prosenttia. 18–20-vuotiaiden poikien osuus on alhainen, jos otetaan huomioon, että sen ikäisten poikien keskuudessa rikollisuus on yleisintä. Armeijan harmailla todennäköisesti oli osuutensa asiassa.¹¹⁹

Rikoksista tuomittiin pääosin ensikertalaisia, ja harvempi kuin joka kolmatta oli rangaistu aiemmin. Aiemmat tuomiot olivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tulleet omaisuusrikoksista ja olivat lieviä: sakkoja tai ehdollisia vankeusrangaistuksia. Vankilassa oli istunut joka kymmenes syytetty (37 prosenttia niistä, joilla oli aiempia tuomioita). Ylipäätään jonkinlaisessa rangaistuslaitoksessa (vankila tai kasvatuslaitos¹²⁰) oleskelleiden määrä oli sodan alkupuoliskolla huomattavan korkea, viidesosa, mutta laski vuosina 1943–1944 niin, että keskimäärin joka kymmenennellä oli näistä laitoksista kokemusta, ennen kuin he päätyivät otantaan. Kasvatuslaitossijoitukset olivat yhtä lukuun ottamatta tapahtuneet ennen sodan alkamista. Ensikertalaisten osuus kasvoi vuosi vuodelta siten, että viimeisenä sotavuotena jo 82 prosenttia tuomituista oli ensikertalaisia.

Kuvio 5. Nuorten rikokset rikoslajeittain Tampereella.

Kuvio 5 havainnollistaa nuorten yleisimpiä rikoksia ja jakautumista sukupuolen mukaan. Nuorten ylivoimaisesti yleisin rikos Tampereella oli jonkinlainen omaisuusrikos – silloinkin kun tarkastellaan kaikkea rikoslakia ja säännöstelymääräyksiä vastaan tehtyjä rikkomuksia. Kaikkiaan 66 prosenttia nuorten

¹¹⁹ Ks. Liite 2; Laitinen & Nyholm 1995, 46.

¹²⁰ Panu Pulma ja Matti Marttunen rinnastavat kasvatuslaitokset muihin rangaistuslaitoksiin sillä perusteella, että sijoitukset niihin tehtiin usein rikosprosessin kuluessa. Pulma & Turpeinen 1987, 182; Marttunen 2008, 60. Kaisa Vehkalahten mukaan kasvatuslaitoksiin päädyttiin hyvin monenlaisista lähtökohdista. Vehkalahti 2008, 57–65, lainaus Aineen 2010, 25 mukaan.

rikoksista oli omaisuusrikoksia. Enin osa oli erilaisia varkausrikoksia: näpistyksiä, varsinaisia varkauksia ja törkeitä varkauksia. Varkaudella ja näpistyksellä ei tekoina ollut eroa, vaan anastetun omaisuuden arvo määritteli sen, kumpaan luokkaan teko kuului ja millaisen tuomion tekijä sai – raja oli 200 markkaa. Törkeä varkaus oli kyseessä silloin, kun oli tunkeuduttu jonkun avoimeen tai lukittuun asuntoon tai varastettu taskusta tai käsilaukusta tai käytetty hyväksi uhrin puolustuskyvyttömyyttä. Säännöstelyrikokset, joita oli kaikkiaan 11–12 prosenttia, olivat etupäässä korttirikoksia. Niitä oli kaksi kolmannesta kaikista säännöstelyrikoksista. Hintakiskonnasta syytettiin eniten 15–17-vuotiaita poikia, 22 henkilöä. Alkoholi-rikokset tulivat etupäässä poikien kontolle, se oli poikien kolmanneksi yleisin rikos. Näistä enin osa oli juopumus- ja hallussapitorikoksia. Järjestyksen häiritsemisjutut liittyivät usein julkisella paikalla sattuneisiin kärhämiin.¹²¹ Muiden rikosten joukkoon lukeutuu mm. postin avaamista ja hävittämistä, puolustuslaitoksen omaisuuden tai aseiden luvaton hallussapitoa, ajoneuvojen luvattomia käyttönottoja, luvatonta kulkemista rautatiealueella, luvatonta julkisten huvien järjestämistä sekä vahingontekoja. Työvelvollisuusrikokset ja virantoimittamista haittaavat rikokset, kuten viranomaisen erehdyttäminen ja asiakirjan väärentäminen olivat ainoat rikoslajit, jossa tytöt olivat Tampereella enemmistönä. (Ks. kuvio 5.) Viranomaisen erehdyttämisestä rikoksesta syytettiin ennen kaikkea 18–20-vuotiaat tytöt, ja varsinkin monet tuomiot tulivat väärin henkilötietojen antamisesta matkustajakodissa.¹²² Sukupuolen mukainen ero rikollisuudessa – miesten rikollisuus on yleisempää ja monimuotoisempaa – on todettu monissa eri maissa ja eri aikana tehdyissä tutkimuksissa, ja sitä pidetään yhtenä kriminologian vakiona.¹²³

Omaisuusrikokset

Rahaa ja arkisia tavaroita yksityishenkilöiltä

Tampereella asuttiin jatkosodan aikana asuntopulan vuoksi alivuokralaisina ja asuntoloissa. Sodan kestäessä kaupungin viranomaiset ryhtyivät käymään väljemmin asuvien koteja läpi ja määräämään sinne alivuokralaisia, jos asunto suinkin soveltui yhteiskäyttöön. Tällaiset asumisjärjestelyt toivat motivoituneen tekijän ulottuville usean ihmisen omaisuuden ja monesti myös tekemisen rauhan toisten asukkaiden ollessa töissä tai asioilla. Esimerkiksi Pentti oli majoitettu erään opettajan alivuokralaiseksi. Eräänä päivänä hän tiirikoi opettajan lipastonlaatikon auki ja varasti tältä kultasormuksen sekä eteisestä hatun ja

---

¹²¹ Liite 2; TKA TRO Cb:217/522/9.5.1942; Ca:395/791/27.5.1941.

¹²² Ks. esim. TKA TRO Cb:212/1048/16.8.1941; Cb:212/1093/20.8.1941; Cb:212/1094/20.8.1941; liite 2.

¹²³ Liite 2. Sama on todettu monissa myöhempiä aikoja käsittelevissä nuorisirikollisuustutkimuksissa, ks. Laitinen & Nyholm 1995, 46.

upokkat.¹²⁴ Tyttöjen tavallisin rikos olikin varastaa omassa arkisessa ympäristössään kohtaamiltaan ihmisiltä: perheenjäseniltä, sukulaisilta, asuintovereilta, sukulaisten alivuokralaisilta, työtovereilta. Usein anastus suoritettiin uhrin kotona, toisinaan työpaikan pukuhuoneessa, mutta myös vierailulla saatettiin tarttua tilaisuuteen, jos isäntä tai emäntä poistui hetkeksi huoneesta, eikä alivuokralaistenkaan omaisuus ollut turvassa.¹²⁵ Myös työpaikalta saatettiin varastaa toisten työntekijöiden tavaroita. Paikka oli usein yhteinen pukuhuone, josta tilaisuuden tullen vietiin avoimista pukukaapeista hanskoja, takkeja, tupakkaa, pieniä rahasummia.¹²⁶ Saaliiksi ihmisten asunnoista jäi pieniä rahasummia, kihla- ja vihkisormuksia ja halpoja koruja, tekstiili- ja jalkinetavaraa sekä tupakkaa ja elintarvikkeita. Tällaisten varkauksien uhriksi valikoitui tavallisia, työssäkäyviä tamperelaisia. Saalisvalikoima saattaa kertoa siitä, että ihmiset eivät omistaneet muuta viemisen arvoista. Elintarvikkeiden varastaminen on toimeentulon näkökulmasta kiinnostava rikos. Yhteisasunnoissa oli yhteinen keittiö, jossa ruokaa säilytettiin. Jos esimerkiksi vuokranantaja oli lähdössä pidemmäksi ajaksi pois, oli hän saattanut lukita kallisarvoisiksi muuttuneita elintarpeita poissaolonsa ajaksi erilliseen kaappiin, mutta tämä ei ollut estänyt nuorta jollakin tavalla tiirikoimasta lukkoa auki.¹²⁷ Muutama tyttö varasti työpaikallaan henkilökunnan kaapeista elintarvikkeita: Pirkko vei sokeria, Emilia oli syönyt erään työntekijän eväät.¹²⁸

Tytöt pysyttelivät helpohkoissa rikoksissa, joilla oli tyypillistä jääminen hetkeksi yksin varastamisen arvoisen tavarankansan kanssa. Tyypiesimerkki lienee Siro, jonka vuokranantaja oli päästänyt tämän ystävän asuntoon vaikka ystävä ei ollut paikalla. Asunnossa lipaston päälle oli ystävä jättänyt vuokrarahat. Siro laittoi rahat taskuunsa ja poistui paikalta.¹²⁹ Pojat olivat teoissaan rohkeampia. He käyttivät hyväkseen ihmisten avoimia ovia tai omaisuuden huonoa suojausta ja menivät tuntemattomienkin asuntoihin etsimään jotakin viemisen arvoista. Asuntoon tunkeutuminen ei välttämättä vaatinut viekkautta tai voimaa, sillä lukitun oven avain saattoi hyvinkin roikkua naulassa oven pielessä tai pilkottaa kynnyksen alta. Aina ei lukon lukitseminenkaan auttanut, sillä useita lukkoja ei ollut sarjoitettu yksilöllisesti vaan lukon saattoi aukaista useammalla eri avaimella.¹³⁰ Eräs poikasakki Pispalassa osoitti melkoista röyhkeyttä sen

---

¹²⁴ TKA TRO Cc:53/432/26.4.1944.

¹²⁵ TKA TRO Cc:46/630/1.9.1943; Cc:39/753/26.11.1942.

¹²⁶ TKA TRO Cc:52/284/13.3.1944; Cc:51/149/7.2.1944.

¹²⁷ TKA TRO Cb:215/17/16.1.1942; Cc:45/523/7.7.1943.

¹²⁸ TKA TRO Cb:215/224/6.3.1942; Cc:51/149/7.2.1944.

¹²⁹ TKA TRO Cc:43/261/21.4.1943.

¹³⁰ TKA TRO Cc:47/802/28.10.1943; Cc:43/432/26.4.1944; Cc:47/802/28.10.1943; Ca:219/1358/3.12.1942; Cc:36/28/6.5.1942.

varastaessa kauppiaan perheeltä tuhansien markkojen arvoisia kelloja – kellojen omistajat olivat näet samaan aikaan talon toisella puolella puutarhatöissä.¹³¹

Omaisuuksien huono suojaus todettiin erääksi omaisuusrikosten lisääntymisen syyksi sisäministeriössä ja poliisissa, ja ihmisten valistamiseksi järjestettiin ainakin Helsingissä myös tiedotusnäyttely.¹³² Valistamisen sijaa ilmeisesti oli, sillä ihmiset jättivät esimerkiksi polkupyöränsä lukitsematta kadulle – ja polkupyörät arvioitiin oikeudenkäynneissä poikkeuksetta yli 1000 markan arvoisiksi. Jokainen otokseen osunut varastettu polkupyörä oli niin ikään ollut lukitsematon. Tätä monet pojat käyttivät myös hyväkseen: eräät kertoivat kuulusteluissa lähteneensä katselemaan kaupungille polkupyöriä, jotka voisi varastaa.¹³³ Ihmiset antoivat tuttaville ja jopa täysin tuntemattomille henkilöille tehtäväksi toimittaa omia asioitaan. Rautatieasemalla eräs sotamies antoi poikaporukalle tehtäväksi viedä laukkunsa aseman tavarasäilytykseen, mutta pojat pitivätkin kassin itse.¹³⁴

Vaikka työpaikkojen pukuhuoneista hävisi tavaraa, varastettiin työpaikoilta ennen muuta sitä, mitä työpaikalla valmistettiin tai käsiteltiin: saippuatehtaalta saippuaa, tukkuliikkeen varastosta makeisia, sokeria ja tupakkaa, tekstiilitehtaasta vaatetavaraa, lankaa ja kangasta, jopa kehruukoneen puolia, paperitehtaalta kirjepaperi ja -kuoria sekä konehuopaa. Valtion lentokonetehtaalta kelpasi lyijykaapeli ja romumetalli, sähköliikkeestä paristot ja sähkötarvikkeet. Myös työkaluja ja suojavaatteita varastettiin.¹³⁵

Tampereen saippuatehtaan varastoapulainen Sulo oli loppuvuoden 1941 ja alkuvuoden 1942 aikana vähitellen näpistänyt 18 kiloa hienosaippuaa. Hän oli aluksi vienyt sitä kotiin, jossa saippua oli Sulon äidin mukaan käytetty Sulon työvaatteiden pesemiseen. Sulo oli ryhtynyt toimittamaan saippuaa myös salakauppaan, sillä teknisten rasvojen vähyys vuoksi saippuasta tuli melko pian huutava pula. Tekoja ei suuresti peitelty: myynnistä vastannut Kaarlo, joka oli Sulon ikätoveri ja asui samassa kaupunginosassa, tuli noutamaan saippuoita tehtaan portilta ja meni linja-autoasemalle kaupittelemaan niitä.¹³⁶

Myyntiartikkeleja olivat erityisesti tupakka ja sokeri. Keskon varaston työntekijä oli myynyt kadulla työpaikalta varastamiaan sokeria, makeisia ja tupakkaa. Aiemmin Osuusliike Voiman varastolla työskennellyt poika varasti kymmenen kilon paketin palasokeria vanhasta työpaikastaan todennäköisesti tarkoituk-

---

¹³¹ TKA TRO Cc:47/802/28.10.1943.

¹³² ”Polkupyörävarkaudet ja niiden vastustaminen” *Polisimies* 13(1942): 695–697.

¹³³ TKA TRO Cb:214/1685/12.12.1941; Cb:213/1369/17.10.1941; Cb:213/1370/17.10.1941; Cc:36/212/29.6.1942.

¹³⁴ TKA TRO Cc:36/28/6.5.1942.

¹³⁵ TKA TRO Cc:50/125/31.1.1944; Cc:51/210/23.2.1944.

¹³⁶ TKA TRO Ca:402/510/16.4.1942.

senaan myydä se. Hänet kuitenkin tunnistettiin ja saatiin kiinni muutaman korttelin päässä.¹³⁷ Veturinlämmittäjän työskennellyt Aaro varasti avonaisesta junanvaunusta 25 laatikkoa savukkeita myyntitarkoituksessa. Pojan ilmiantoi työtoveri, jolle Aaro oli kaupannut tupakkaa.¹³⁸ Heikki Nurmelan mukaan esimerkiksi kumitehtaiden työntekijät vaihtoivat työpaikalta näpistämiään kumituotteita maaseudulla elintarvikkeisiin. Myös tekstiilitavaroilla oli hyvä vaihtoarvo, etenkin jos matkusti vähän etäisemmälle maaseudulle, kuten Ikaalisiin tai Parkanoon. Työläisillä ei ollut Nurmelan mukaan usein varaa maksaa sala-kaupan korkeita hintoja, kun taas työpaikkojen varastoista he saivat maksukykyistä ”valuuttaa”.¹³⁹

Työpaikoilta varastettiin myös arkisempia asioita ja omaan tarpeeseen. Tampereella kärsittiin kovaa polttoainepulaa läpi sodan ja asunnoissa oli kylmä. Kaksi Pellavatehtaalla työskennellyttä tyttöä keksi varasta kehruukoneen puolia polttopuiksi. He jäivät kiinni työntekijöiden joukkotarkastuksissa, joilla tehtaas pyrki vähentämään työntekijöiden kautta tapahtuvaa hävikkiä.¹⁴⁰ Haarlan paperitehtaalla työskennelleet pojat olivat leikanneet tehtaalta löytämästään konehuovasta palasia valmistaakseen niistä itselleen pohjallisia ja käsineitä. Ajatus oli ilmeisesti tullut mieleen sen jälkeen, kun eräs vanhempi työntekijä oli antanut toiselle pojista vanhan käytetyn konehuovan palan. Poikien pesti tehtaalla oli kestänyt vasta viikon, joten tietämättömydestä ehkä johtui se, että leikeltäväksi päätyi 10 000 markan arvoisen käyttämättömän konehuopa. Sen verran pojat joutuivat maksamaan vahingonkorvauksia tehtaalle. Samassa yhteydessä paljastui, että muutama muu työntekijä oli vienyt tehtaalta tavaraa: lautoja, nauvoja, paperia ja juuttisäkkejä. Toinen heistä oli aikonut rakentaa laudoista kaninkopin.¹⁴¹ Vanhempi työntekijä oli antanut Suomen Trikoolla työskennelleelle Emilialle lumppujen sekaan laitettun villatakin, jonka tyttö oli saumauttanut ompeluosastolla ja antanut isälleen. Sen jälkeen hän oli useaan eri otteeseen vienyt tehtaalta lankavyyhtejä, leikattuja vaatteiden kappaleita sekä keinosilkkiä äidilleen sekä ompeluttanut valmiista priimakappaleista paitoja sisarilleen.¹⁴²

Näpistely ja varastaminen työpaikoilta lisääntyivät jatkosodan loppupuolella, ja joissakin paikoissa työpaikalta varastamisesta näyttää olleen melko laajaa. Eräs Takon mittarinlukijana työskennellyt poika oli yövuoroissa ympäri tehdasta liikkueensa vienyt eri varastoista työkaluja ja suojavaatteita ja piilottanut niitä ympäri tehdasta viedäkseen ne myöhemmin vähitellen kotiin. Monesti joku toinen työntekijä oli

---

¹³⁷ TKA TRO Cb:217/589/29.5.1942.

¹³⁸ TKA TRO Cb:218/844/4.9.1942.

¹³⁹ Nurmela 1972,64–65. Iso-Britanniassa työpaikalta varastamista on pidetty myös työväestön erottamattomana oikeutena. Työpaikoilta näpistely oli Iso-Britanniassa varsin laajaa toisen maailmansodan aikana. Smithies 1981, 25–39.

¹⁴⁰ TKA TRO Cc:39/760/2.12.1942; Kertomus Tampereen kaupungin kansanhuoltolautakunnan toiminnasta 1941 ja 1942.

¹⁴¹ TKA TRO Cb:219/1022/30.10.1942.

¹⁴² TKA TRO Cb:215/224/6.3.1942.

kuitenkin ehtinyt löytää pojan kätököt ja hänen kallisarvoinen saaliinsa oli poissa.¹⁴³ Laajalle levinnyttä varastelu oli myös eräässä sähköliikkeessä, jonka varastotyöntekijöistä ja asiapojista viisi tuotiin oikeuden eteen alkuvuodesta 1944. Työntekijät olivat näpistäneet vähitellen 1400 markan edestä paristoja ja myyneet ne kadulla. Eräs pojista oli välittänyt radioparistoja toiseen radioliikkeeseen. Pojat olivat ”maksaneet” erään näpistelyä todistaneen työntekijän hiljaiseksi antamalla tälle joitakin paristoja, jotka löydettiin naisen kotoa ”desanttien hallussa olleesta huoneesta”.¹⁴⁴

Eräs työpaikka, jossa rikoksia tehtiin varsin runsaasti, oli posti. Suhteessa kaikkiin Tampereen raastuvanoikeudessa käsiteltyihin nuorten rikosjuttuihin posteljoonien osuus on pieni, vain pari prosenttia. Ongelma oli kuitenkin postin kannalta sen verran iso, että sisäisiä selvityksiä tehtiin itse ja korkeimmasta oikeudesta saakka haettiin ratkaisua kysymykseen, voitiinko nuori sijaisposteljooni tuomita virkamiehenä. Postitse kulki koko valtakunnan arvolähetykset veikkausvoitoista kauppaliikkeiden rahaliikenteeseen. Oli postin etujen mukaista, jos työntekijöiden rikokset käsiteltäisiin sisäisesti ja tiedot katoavista lähetyksistä jäisivät vain asianosaisten tietoon.¹⁴⁵

Postin kohdalla näkyy kaikista selvimmin eräänlaisen ”varastelukulttuurin” olemassa olo: siellä näpistely levisi työntekijältä toiselle ja oli jossain määrin työyhteisön kollektiivista toimintaa. Risto oli nähnyt erään vanhemman, sittemmin sotapalvelukseen lähteneen sijaisposteljoonin näpistäneen tavaroita palautuneista, rikkinäisistä kenttäpostipaketeista. Mies oli tehnyt Ristosta rikoskumppaninsa antamalla tälle jotakin paketeista, ja sitä myöten Ristokin oli ryhtynyt puuhaan. Kun Risto oli siirtynyt samaan vuoroon Antin kanssa, oli hän opettanut tavan Antille ja yhdessä pojat olivat näpistelleet paketeista kunnes Risto oli siirretty toiseen vuoroon. Sen jälkeen Antti oli vielä jatkanut näpistelyä, ja ryhtynyt jopa rikkomaan paketteja tavaraa saadakseen. Muut pojat korostivat, että he olivat ottaneet vain sellaisista paketeista, jotka olivat jo olleet rikki. Ehkä pojat kokivat sen lieventävänä asianhaaran, koska asiaa niin korostivat. Tuomion ankaruuteen se ei kuitenkaan vaikuttanut.¹⁴⁶ Nuoret työntekijät näpistelivät joitakin tavaroita rikkinäisistä paketeista tai kokonaisia paketteja. Usein työntekijät ottivat vehnäpullaa, sokeria, makeisia ja tupakkaa sekä muita kalliita ja vaikeasti saatavia herkkuja. Joitakin nuoria posteljooneja jäi kiinni kirjattujen arvolähetysten varastamisesta: kirjeitse kulki kaikenlaista arvotavaraa kauppaliikkeiden rahaliikenteestä veikkausvoittoihin ja yksityisten ihmisten ostokortteihin.¹⁴⁷

---

¹⁴³ TKA TRO Cc:56/869/6.9.1944.

¹⁴⁴ TKA TRO Cc:50/28/13.1.1944.

¹⁴⁵ TKA TRO Cb:219/1123/27.11.1942; Cc:42/283/29.3.1943.

¹⁴⁶ TKA TRO Cc:42/283/29.3.1943.

¹⁴⁷ TKA TRO Ca:398/1335/2.10.1941; Cb:219/1123/27.11.1942; Cc:47/725/6.10.1943.

Sen, että ihmiset varastivat työpaikoilta tavaraa, johtuu luonnollisesti siitä, että rahan varastaminen sujuvasti oli etupäässä mahdollista vain asiatyöille ja pojille sekä postinkantajille, jotka kuljettivat maksukuoria ja rahalahetyksiä työnsä puolesta. Niissä tehtävissä onnistuivat myös suuremmat, tuhansiin markkoihin nousevat omaisuusrikokset, jotka kavalluksen nimellä tuomittiin. Suuren lihatukun Karjakunnan puhelinkeskuksenhoitaja oli syksyllä 1941 väärentänyt kuitteja ja jättänyt tilittämättä tamperelaiselta lihakauppiaalta keräämiään maksuja 50 000 markan edestä. Alkuvuodesta 1943 jäi kiinni Otran konttorilähtettinä työskennellyt tyttö, joko oli väärentänyt shekkejä jopa 500 000 markan edestä. Molemmat työt olivat käyttäneet rahat kauniisiin vaatteisiin, meikkeihin ja koruihin, lahjoihin ja koriste-esineisiin, seuralämään ravintoloissa, joissa tytöt olivat tarjonneet avokätisesti sekä huvittelumatkoihin ystävättärien kanssa, jotka tytöt maksoivat. Lisäksi Karjakunnalla työskennellyt tyttö auttoi rahallisesti Pispalassa asuvaa yksinhuoltaja-siskoaan ostamalla tälle ja tämän lapselle erilaisia tarvekaluja, kuten kenkiä ja vaatteita.¹⁴⁸

Suuret kavallukset vaativat jonkin verran suunnitelmallisuutta, toimintatavan tuntemisen ja vähintään jakolistan ja kuittien väärentämisiä, jos halusi minimoida kiinnijäämisen riskin. Saattoi olla, ettei tekoon ryhdytty päähänpistosta, vaan pohdittiin myös sen seurauksia myöhemmässä elämässä. Eräs postinkantaja, jonka jakopiiriin kuului säännöstelyn myötä maidonjakelun monopolin saanut Valion paikalliskonttori, oli kuitenkin huomannut, ettei Valion kirjeet vastaanottanut mies hyvin ylimalkaisesti tarkasti kirjeiden kantolistan ja kirjenipun yhteneväisyyden. Niinpä tyttö erään kerran jätti jakamatta yhden kauppiaan lähes 4 000 markan arvoisen maitotilin ja antoi sen sijaan toisen, aiemmin pimittämänsä kirjeen.

Myyvälävarkauksia ja -murtoja

Vähittäiskauppaa ja myyjiä tutkineen Marja-Liisa Hentilän mukaan entisaikojen palvelumyyvälöissä asiakkaiden suorittamat myymälävarkaudet olivat harvinaisia, sillä myyntituotteet olivat myyjien edessä tiskillä tai tiskin takana hyllyillä, eivätkä asiakkaat koskeneet oma-aloitteisesti myyntitavaroihin. Myymälät olivat lisäksi pieniä ja niitä oli kohtuullisen helppo valvoa.¹⁴⁹ Myymälävarkauksissa taktiikkana oli kuitenkin joko mennä kauppaan kaverin kanssa jolloin toinen suorittaa anastuksen toisen kiinnittäessä myyjän huomion toisaalle. Pienissä liikkeissä saattoi toisinaan olla vain yksi myyjä, jonka piti toisinaan hakea tuotteita varaston puolelta ja jättää myymälätila vartioimatta. Jos asiakas jäi myymälätilaan yksin

---

¹⁴⁸ TKA TRO Cb:213/1588/21.11.1941; Cc:42/292/31.3.1943.

¹⁴⁹ Hentilä 2004, 115–116.

tai luotettavan tuttavan kanssa, saattoi houkutus viedä jotain olla liian suuri. Myymälöistä varastettiin myyntituotteita, mutta toisinaan joku yritti varastaa kassasta rahaa tai kuponkilaatikosta irtokuponkeja.¹⁵⁰ Elvi oli varastanut naapurin suutarilta asiakkaan kahdet kengät.¹⁵¹ Myös pikkupojat näpistelivät innokkaasti myymälöistä kaikenlaista pientä ja jännittävää, kuten ammuksia ja karamelleja. Eräät sukkiä varastaneet pojat kertoivat, että heidän Amurin Sahamäellä tapaamansa joutomies oli pyytännyt heitä hankkimaan hänelle sukkiä, ja sen vuoksi he olivat menneet niitä näpistämään liikkeistä. Poliisin tutkintaraporteissa kesältä 1941 mainitaan, että kaupungissa olisi tuolloin ollut oikea poikien näpistelyaalto. Pojat olivat usein näpistelleet porukoissa, joiden keski-ikä jäi alle rikosoikeudellisen vastuukärräjän. Mukana oli kuitenkin myös 15 vuotta täyttäneitä, mitä myöten tapaukset tulivat raastuvanoikeuden käsiteltäviksi.¹⁵²

Nuoret tekivät myymälämurtoja etupäässä elintarvikeliikkeisiin ja kahvioihin, joskin kerran helsinkiläispojat murtautuivat myös miesten pukimoon tarkoituksenaan hankkia uudet puvut.¹⁵³ Saaliiksi liikkeistä jäi korkeintaan joidenkin satasien suuruinen vaihtokassa, ostokuponkeja, toisinaan arvoesineitä, kuten erään myymälänhoitajan taskukello, ja ennen kaikkea salakaupassa arvokasta tavaraa, kuten sokkeria, voita, kahvinkorviketta ja tupakkaa. Saalis oli ennen kaikkea tarkoitettu myyntiin. Murrot olivat poikien käsialaa, ja toteutettu usein kaveriporukassa. Liikkeen lähistöllä odotettiin sopivaa hetkeä, sitten rikottiin oven ikkuna ja vapautettiin ovisalpa. Tamperelaiset Toivo ja Veikko olivat saaneet osuusliike Voiman myymälästä saaliiksi 140 laatikkoa tupakkaa, 12 kiloa sokeri ja 14 sotilaselintarvikekuponkia – sotilaiden annokset olivat suuremmat kuin siviileillä. Saalis oli tarkoitus myydä, paitsi kupongit pojat kuluttivat itse.¹⁵⁴ Myynti oli Veikon tehtävä, mutta rahat oli tasattu. Työnjako saattoi johtua siitä, että Toivon edellisen tuomio koetus aika ei ollut vielä kulunut loppuun ja hän halusi välttää kiinnijäämisen riskin. Aikaisempi tuomio oli tullut samantyyppisestä myymälämurrosta, joskin silloin Toivo oli varastanut pieniä

---

¹⁵⁰ TKA TRO Cc:50/5/11.1.1944; Cc:36/212/29.6.1942; Cb:215/224/6.3.1942; Cc:54/685/19.7.1944; Cc:50/94/26.1.1944; Ca:402/682/28.5.1942.

¹⁵¹ TKA TRO Cb:215/224/6.3.1942; Cb:217/516/8.5.1942.

¹⁵² Ks. poliisin tutkimusraportit TKA TRO Cb:214/1592/21.10.1941; Cb:214/1592/21.10.1941; Ca:399/1820/11.12.1941 ja Cb:213/1488/31.10.1941. Poikasakkien toimintatavoista ks. Helanko 1953, 96. Paavo Rintala on kuvannut ammusleikkejä romaanissaan *Pojat* (1958).

¹⁵³ Väistämättä mieleen tulee Kari Koskelan tutkimuksen Kallion ja Sörkan huligaanit, joille erottuva ja tyylikäs ulkomuoto on eräs erottautumisen ja kapinoimisen keino. Samoilta seuduilta, Sörkan kulmilla olivat nämäkin pojat. Ks. Koskela 2002, 129–136.

¹⁵⁴ Sotilaiden perusmuonan energiamäärä vaihteli 3 000–3 900 välillä, lepoaikana annos oli pienempi kuin taistelutilanteessa. Pranttila 2006, 137–138. [<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/maa/skemi/vk/pranttila/rintamam.pdf>]. Luettu 18.10.2011.

määriä makkaraa, kuusi kiloa kahvinkorviketta, mehua sekä joitakin tupakkalaatikkoja, tinasotilailla varustettuja tikkunekkuja sekä leipäkuponkeja.¹⁵⁵

Kiinnostava sivujuonne Toivon ja Veikon tapauksessa on se, että molemmat myymälät, joihin Toivo oli murtautunut, olivat ilmoittaneet poliisille kateissa olevan omaisuuden melko lailla suuremmaksi kuin mitä pojat olivat vieneet. Esimerkiksi Voiman myymälän mukaan Veikko ja Toivo olisivat varastaneet savukkeita ja sokeria kaksinkertaisesti sekä vielä 8 kiloa karamelleja, 125 sokerikuponkia, 83 voikuponkia, 32 makeiskuponkia ja 36 tupakkakuponkia. Oikeus uskoi Toivon ja Veikon vakuuttelut, etteivät he olleet näitä kateissa olevia tavaroita ottaneet. Kiinnostava onkin pohtia sitä, mistä liikkeiden vaje oli syntynyt. Oliko myymälässä harrastettu tiskinaluskauppaa vai oliko joku muukin käynyt varkaisilla samassa osoitteessa kenenkään huomaamatta?¹⁵⁶

Osa myymälämurroista oli suunnitelmallisia. Niissä kohde sekä murtautumisreitti valittiin etukäteen ja huolellisesti huolella silminnäkijöiden välttämiseksi ja itse murtotyö suoritettiin tiirikalla. Muutama murto oli helsinkiläispoikien käsialaa: he kertoivat poliisikuulusteluissa päättäneensä lähteä maaseudulle varkaksiin, saaliin he olivat vieneet mukanaan pääkaupunkiin ja myivät sen kadulla. Helsinkiläispoika Jukka oli karkumatkalla koulukodista murtautunut Tammelassa Osuusliike Voiman myymälään ja varastanut sieltä noin sata laatikkoa savukkeita ja seitsemän kiloa sokeria. Voitakin hän oli yrittänyt varastaa, mutta oli luopunut aikeesta. Jukka napattiin seuraavana aamuna rautatieasemalta tavarat mukanaan, ilmeisesti hänen oli ollut tarkoitus viedä ne myytäväksi pääkaupunkiin. Varsinaista ”täsmäiskua” suunnitteli helsinkiläiskolmikko toukokuussa 1942: pojat olivat kaupunkiin saavuttuaan kirjoittautuneet matkustajakotiin ja lähteneet heti etsimään sopivaa kohdetta. Sellainen oli ollut Hurmeen kellosepanliike Satakunnankadulla, jonka sisäpihan oven Abloy-lukon pojat tiirikoivat yösydännä. Pojat varastivat 16 000 markan arvosta uusia ja korjattavaksi jätettyjä kelloja. Tarkoitus oli ollut lähteä heti aamujunalla takaisin. Junalippurahojen puutteen he olivat ajatelleet paikata myymällä yhden kellon asemalla, mutta asemakonstaapeli oli sattunut paikalle ja tarkastuksessa löytänyt poikien saaliin.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ TKA TRO Cc:47/728/6.10.1943.

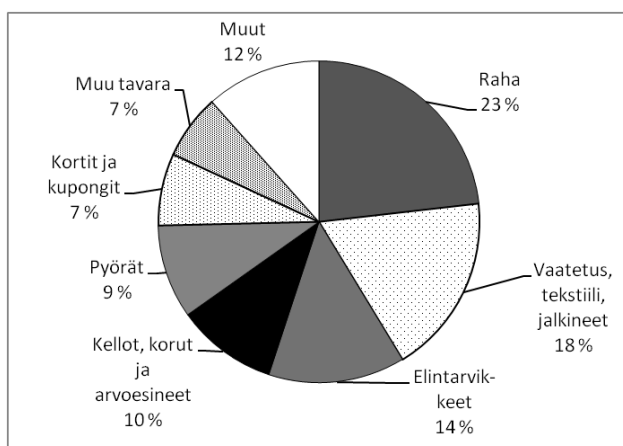
¹⁵⁶ TKA TRO Cc:47/728/6.10.1943.

¹⁵⁷ TKA TRO Cb:217/613/5.6.1942.

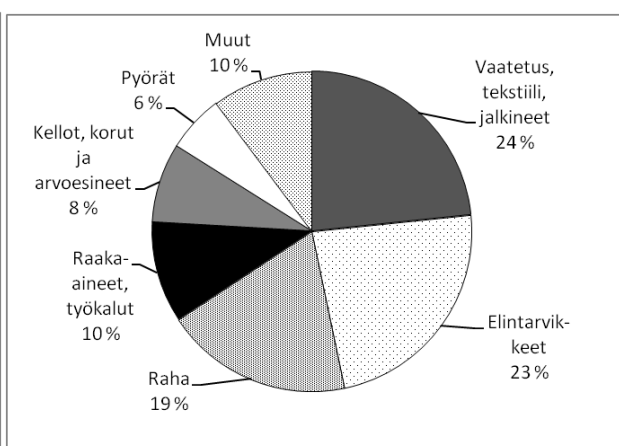
Pula muutti omaisuusrikollisuutta

Sodan alkuvuosina eniten varastettiin eniten rahaa, mutta pula ja säännöstelyjärjestelmä nostivat perinteisten arvoesineiden rinnalle uusia rikoskohteita. Sodan jälkimmäisellä puoliskolla elintarvikkeet sekä vaateustavara olivat kiilanneet rahan ja korujen ohi merkittävämmiksi rikoskohteiksi (ks. kuviot 6 ja 7). Elintarvikkeista saaliiksi näyttävät valikoituneen sellaiset tavarat, joita ei saanut vapaasta kaupasta: jauhot ja leivonnaiset, sokeri, kananmunat, sakariini ja makeiset, voi ja omena. Edellä jo esiin tuli, että ruokaa varastettiin asuin- ja työtovereilta. Lisäksi se kelpasi saaliiksi myymälöihin ja kahvilaan murtautuneille.

Kuvio 6. Nuorten varastama omaisuus 07/1941–10/1942 (n=138)

Kuvio 7. Nuorten varastama omaisuus 01/1943–09/1942 (n=137)

Lähde: Tuomiokirjat-aineisto.

Ruokavarkauksista erikoisin oli Toivon ja Pentin varkaus: Toivo ja Pentti olivat useana päivänä varastaneet ruokaa rautatieaseman ravintolan varastosta, jonka ovi oli ollut auki. Pojat olivat vieneet hilloja, mehuja, leipää, leivoksia, juustoa, makkaraa, voita ja suolalohta 1 400 markan arvosta. Ruuat pojat olivat kuljettaneet koteihinsa, missä ne oli kulutettu vähitellen.¹⁵⁸ Kaksi poikaa oli puolestaan napannut Kauppahallin pihaan pysäköidystä kuljetusautosta kaksi kiloa makkaraa, jonka pojat olivat hetimiten pistäneet poskeensa.¹⁵⁹ Ruokaan liittyi myös kaksi lautavarkautta: varkaat olivat käyttäneet laudat kaninkoppien rakentamiseen. Kaneja kasvatettiin sota-aikana lihan ja nahan vuoksi, sillä niitä ei ollut määrätty säännöstelyn alaisiksi. Paul puolestaan oli yrittänyt lehti-ilmoituksella vaihtaa maanviljelijöiden himoitsemaa paloöljyä elintarvikkeisiin. Hänen ilmoituksensa jäi kuitenkin poliisin haaviin.¹⁶⁰ Omenoita varastettiin ihmisten pihoista. Sodan aikana omenat nousivat arvoonsa, niistä pyydetty korvaussummat nousivat

¹⁵⁸ Humphries 1981, 150–173.

¹⁵⁹ TKA TRO Ca:399/1820/11.12.1941.

¹⁶⁰ TKA TRO Cb:219/1022/30.10.1942; Cc:48/837/10.11.1943; Ca:50/125/31.1.1944.

moninkertaisiksi sodan aikana. Syksyllä 1941 omenakilosta pyydettiin korvaukseksi noin 17 markkaa. Vuoden 1943 syksyllä hinta oli yli 2,5-kertaistunut 45–60 markkaan. Syksyllä 1944 omenien kilohinnaksi määriteltiin 70 markkaa.¹⁶¹ Ruoka oli kiertoteitse tavoitteena myös kun nuoret varastivat kuponkeja tai ostokortteja. He nimittäin sanoivat käyttäneensä kortit itse. Nautintoaineista suosituimpia olivat kahvinkorvike ja tupakka, joita pojat varastivat, tytöt eivät niinkään.

Vaatteita ja kenkiä varastettiin sekä omaan käyttöön että myytäväksi eteenpäin. Mitä pitempään pulaa kesti, sitä arvokkaammaksi vaateustavara muuttui. Untamo Utrio muistelee, että keväällä 1942 saavutettiin piste, jolloin kaikki vaatteet oli kertaalleen käännetty, mikä selittäisi niiden suosion kasvua. Tekstiilien puutetta lisäsi muistelijoiden mukaan erilaiset keräykset: Anni Polva muisteli, että talvisodassa oli jo annettu kaikki liikenevät lakanat lumipuvuiksi. Jatkosodan aikana kerättiin lumppeja, mutta niistä valmistettu kangas meni pitkälti sotilaskäyttöön. Tämä teki tekstiileistä vielä kysytympiä kotirintamalla.¹⁶² Poliisi Edvard Urja puolestaan muistelee, että sodan jälkeen Helsingissä saatettiin ihmiseltä ryöstää kadulla sekä rahat että vaatteet.¹⁶³ Tekstiilien ja jalkineiden saatavuus myös saattoi lisätä niiden suosiota: köyhinkin kansanosia omisti joitakin vaateparsia. Lisäksi vaatteilla oli hyvät jälleenmyyntimarkkinat.

Polkupyörät olivat arvokkaita ja iso investointi sotien välisenä aikana. Sodan aikana niiden arvo alkoi entisestään kohota, koska armeijan takavarikoitua mm. linja-autoja ja polttoaineen saantia oli rajoitettu, olivat keinot keskipitkän matkan taittamiseen vähentyneet. Keväällä 1940 uusi polkupyörä oli maksanut noin 1 500 markkaa, mutta parin vuoden sisällä sen hinta kipusi 2 150 markkaan *kumittomana*. Kuitenkin vain yhden postinkantajatytön voi sanoa vieneensä pyörän omaan käyttöönsä,¹⁶⁴ muutoin nuoret varastivat polkupyöriä tai niiden osia myydäkseen ne eteenpäin. Maassa oli ankara kumipula, minkä vuoksi polkupyörät siis myytiin ilman renkaita. Sama pula heijastui myös varkauksiin: polkupyöriä varastettiin niiden kumien vuoksi.¹⁶⁵ Sodan jälkipuoliskolla erilaisten raaka-aineiden, työkalujen ja energianlähteiden suosio kasvoi.

Säännöstelyjärjestelmän perustasta, henkilökohtaisista ostokorteista, muodostui arvopapereita, joilla ihmiset kävivät kauppaa ja joita pantattiin. Yksityisten ihmisten ostokortit eivät kuitenkaan muodostuneet sodan aikana sellaisiksi rikoskohteiksi, joita nuoret olisivat ehdoin tahdoin tavoitelleet.

---

¹⁶¹ TKA TRO Ca:397/1204/18.9.1941; Cc:49/639/2.9.1943; Cc:57/1089/4.10.1944.

¹⁶² Polva 1981, 69, 71; Utrio 1994, 170; Toivonen 1945, 123.

¹⁶³ Edvard Urja toimi Tampereella komisariona 1937–1944. Vuodet 1944–1947 hän työskenteli Helsingissä, mutta palasi sitten Tampereelle poliisimestariksi. Kper Y07240/1976 *Edward Urja*.

¹⁶⁴ TKA TRO Ca:399/1696/30.11.1941.

¹⁶⁵ TKA TRO Cc:36/212/29.6.1942; Vasarla 1945, 88.

Pikemminkin nuoret saivat ostokortteja käsiinsä viedessään jonkun lompakon tai käsilaukun. Jos lompakossa tai lompakossa oli rahaa, ei ostokorteista välitetty, vaan ne saatettiin heittää kadulle tai polttaa. Varastettujen ostokorttien myyminen vaikuttaa olleen vasta toissijainen rahanhankkimiskeino, johon ryhdyttiin silloin, kun muuta arvosaalista ei saatu. Ostokorttien sijaan nuoret varastivat irtokuponkeja myymälöistä ja kahviloista, jotka keräsivät leikkaamansa kupongit tilitystä varten erilliseen laatikkoon.¹⁶⁶

Vietiinkö omaan käyttöön vai myytäväksi?

Tavaraa varastettiin sekä omaan käyttöön että myytäväksi. Ruoka-aineet, karamellit ja irtokuponnit päätyivät omaan kulutukseen. Pula-aikana niillä oli ilmeisesti eniten arvoa itselle, sillä niillä saatiin paljon kaivattua levennystä leipään. Jos saaliiksi tuli pieni määrä sokeria tai tupakkaa, kulutettiin se itse, isot myymälöistä varastetut satsit oli tarkoitettu myytäväksi. Samoin kahvinkorvike etupäässä myytiin. ”Pularikokset” määriteltynä arkisen perushyödykkeen varastamiseksi omaan käyttöön tai muu lainvastainen hallussapito olivat melko yleisiä nuorten keskuudessa. Viidennes rikoksista, joissa saaliina oli muuta kuin rahaa ja arvoesineitä, täyttää pularikoksen kriteerit. Yleisimmät artikkelit olivat vaatteet ja jalkineet sekä elintarvikkeet. Elintarvikkeita monet varastivat mm. vuokranantajalta tai asuintoverilta, kuten edellä on jo kerrottu. Vaatetustavaraa ja kenkiä varastettiin vuokranantajilta, työnantajilta ja suutarinliikkeestä. Sodan kahtena viimeisenä vuonna lisääntyivät syytteet armeijan tavaran luvattomasta hallussapidosta: monet nuoret olivat ostaneet armeijan alushousuja ja lakkeja sotilailta tai saaneet niitä sukulaisilta. Työpaikoilta vietiin huopaa hansikkaiden ja pohjallisten tekemiseen, saippuaa vaatteiden pesuun, pohjanahkaa jalkineisiin ja jopa kehuukoneen puolia lämmityspuiksi. Työpaikalta ja kaupungin työmaalta varastettiin lautaa kaninkopin rakentamista varten.¹⁶⁷

Pääosa varastetusta tavarasta päätyi kuitenkin myyntiin. Sopivia kauppapaikkoja olivat kaupungin lukuisat osto- ja myyntiliikkeet sekä kello- ja kultasepänilikkeet. Viimeksi mainitut ostivat kelloja ja koruja, kaikenlaisen muun tavaran saattoi muuttaa käteiseksi osto- ja myyntiliikkeessä tai pantata. Samasta saaliista saattoi saada vielä lisätuloja myymällä panttikuitin eteenpäin osto- ja myyntiliikkeeseen tai yksityishenkilölle.¹⁶⁸ Säännöstely vaikeutti monien yritysten toimintaa, sillä nämä eivät saaneet tarvitsemiaan

---

¹⁶⁶ TKA TRO Ca:389/1472/16.10.1941; Ca:219/1358/3.12.1942; Ca:403/712/2.6.1942.

¹⁶⁷ TKA TRO Cb:219/1022/30.10.1942; Cc:52/284/13.3.1944; Cb:215/00/30.1.1942; Cc:37/309/29.7.1942; Cc:49/948/24.11.1943; Cc:50/60/19.1.1944; Cc:52/287/15.3.1944; Cc:52/285/15.3.1944; Cc:57/1143/25.10.1944; Ca:400/189/12.2.1942; Cc:51/173/16.2.1944; Cc:54/596/8.6.1944; Cb:217/516/8.5.1942; Ca:402/510/16.4.1942; Cc:45/523/7.7.1943.

¹⁶⁸ TKA TRO Cc:53/474/4.5.1944;

raaka-aineita tai osia, niinpä monet olivat halukkaita ostamaan tavaraa sen alkuperää kummemmin kysymättä. Niinpä pyöränkumeja ja -osia saattoi myydä pyöräkorjaamoihin ja kuljetusliikkeisiin. Eräs radioliike hankki himoitsemiaan anodiparistoja, joita radiossa käytettiin, ostamalla niitä toisessa sähköliikkeessä työskennelleeltä pojalta. Sähköliikkeet ostivat romumetallia.¹⁶⁹ Käytettyjen tavaroiden markkinat olivat vanhastaan melko laajat. Marjatta Rahikainen on puhunut ”kaksoismarkkinoista, joissa työväestö hankki hyödykkeensä etupäässä käytettynä, ja pula ainoastaan lisäsi käytetyn tavaran kysyntää. Myymisen helppous on saattanut edistää joidenkin rikosta.¹⁷⁰

Osto- ja myyntiliikkeiden piti lain mukaan varmistaa, ettei tarjottu artikkeli ole varastettu. Monet nuoret valehtelivat tavaran olevan joko omaa tai sukulaisen omaisuutta, jonka myymiseen heillä oli oikeus: sormus oli äitivainaan, kello rintamalla kaatuneen sulhasen, vaatteet siskon, joka oli antanut luvan niiden myyntiin.¹⁷¹ Liikkeillä ei ollut juuri mahdollisuuksia varmistua väitteen aitoudesta, mutta se, että ne eivät – sääntöjen vastaisesti – läheskään aina tarkastaneet henkilöyttä, antaneet kuittia tai edes tehneet kirjoihinsa merkintää ostotapahtumasta viittaa siihen, että liikkeet tieteen tahtoen ostivat varastetuksi epäilemäänsä tavaraa.¹⁷² Jotkut liikkeet ostivat myös säännöstelynalaisista tavaraa. Monet liikkeenharjoittajat joutuivatkin oikeuteen selittelemään ratkaisujaan.¹⁷³ Sodan edetessä viranomaiset alkoivat kiinnittää eniten huomiota käytettyjen tavaroiden myyntiin, heiltä alettiin vaatia kuitteja ja tarkkaa kirjapitoa, ja lain kunnioitusta. Silti sodan loppupuolellakin tuomittiin liikkeiden omistajia, jotka eivät noudattaneet lakeja. Osto- ja myyntiliikkeiden liitto julkaisi *Suomen Poliisilehdessä* ”eettiset ohjeet” ja julisti liiton jäsenliikkeiden tekevän rehellistä kauppaa.¹⁷⁴

Liikkeiden ja panttikonttorin ohella suosittu myyntiväylä oli katukauppa eli myyminen yksityishenkilöille. Varastettua tavaraa saatettiin tarjota ystävälle tai tuttavalle. Muutamassa tapauksessa nämä ostajat kertoivat oikeudessa, etteivät he olleet varsinaisesti kiinnostuneita kyseisestä tavarasta, mutta ostivat koska huomasivat, että myyjä oli rahapulassa. Heidän näkökulmastaan ostaminen oli siis eräs avunmuoto. Kummassakaan tapauksessa ostajalla ei välttämättä ollut mitään syytä olettaa, että tavara oli

---

¹⁶⁹ TKA TRO Cb:213/1369/17.10.1941; Cc:36/212/29.6.1942; Cc:46/683/16.9.1943; Cc:50/28/13.1.1944; Cc:51/210/23.2.1944.

¹⁷⁰ Esimerkiksi Aino myi ensiksi omia vaatteitaan, mutta keksi ensimmäisten kauppojen jälkeen myydä samaan liikkeeseen vuokranantajansa ja toisen alivuokralaisen vaatteita ja tekstiilejä. TKA TRO Ca:399/1870/18.12.1941; Rahikainen 2001, 140.

¹⁷¹ TKA TRO Ca:399/1863/18.12.1941; Cc:35/883/13.8.1941; Ca:399/1870/18.12.1941; Ca:402/631/12.5.42.

¹⁷² Asiakkaalla oli toki mahdollista huiputtaa henkilöyttä tiedustelevaa myyjää näyttämällä kaverin asiapaperia, kuten kuvaton-
ta lykkäystodistusta. TKA TRO Cb:215/223/6.3.1942.

¹⁷³ TKA TRO Cb:215/223/6.3.1942; Ca:402/631/12.5.42; Cc:42/285/29.3.1943; Cc:50/28/13.1.1944.

¹⁷⁴ TKA TRO Cc:47/802/28.10.1943. Samaisessa jutussa syytetyt pojat kertovat myös erään toisen osto- ja myyntiliikkeen omistajan sanoneen heille, että jos heidän kauppaamansa tavara on ”kuumaa”, hän ei merkitse sitä kirjoihin.

varastettua. Lisäksi oman omaisuuden myynti oli heille todennäköisesti tuttu konsti hankkia lisärahaa.¹⁷⁵ Tytöt suosivat tätä myyntimuotoa liikkeisiin myymisen ohella. Pojat kaupittelivat saaliita lisäksi julkisilla paikoilla, kaduilla ja ravintoloissa. Näissä kauppapaikoissa myytiin säännöstelynäistä tavaraa, kuten korviketta, tupakkaa, saippuaa, sekä muuta tavaraa kello, lakkeja, kintaat, saippuaa, alkoholia... Lisäksi nuoret myivät varastamia tavaraita tuttavilleen. Etenkin nuoret, korkeintaan 15-vuotiaat pojat kävivät yhtä nuorien kavereidensa kanssa kauppaa varastamallaan tavaroilla, eritoten tupakalla. Tavaraa varastaneet usein tarjosivat saalistaan kaverille ostettavaksi, ja toisinaan ostajalla taisi olla mielessä sen myyminen eteenpäin.¹⁷⁶

Muita toimeentulorikoksia

Viinan tuomaa ja viemää

Sodan aikana alkoholin myyntiä rajoitettiin alkoholiliikkeiden suppeilla aukioloajoilla, mikä hankaloitti työssäkävien ihmisten asiointia liikkeissä. Kertaostoksen enimmäismäärä rajoitettiin ensin yhteen ja toukokuussa 1942 puoleen litraan. Myös pitkät ja hitaasti liikkuvat jonot vaikeuttivat monien viinanhakureissuja ja loivat kysyntää pimeille pulloille. Katukaupasta ostettiin myös täydennystä, jos sallittu puolikas pullo ei riittänyt. Myymälöistä ei myyty sotilashenkilöille ilman lupalappua eikä humalaisille laisinkaan. Humalaisille ei ainakaan periaatteessa saanut tarjoilla myöskään ravintoloissa. Ravintoloiden sulkeuduttua saatettiin myös ostaa kadulta juotavaa jatkoja varten. Maaseudulla alkoholia ei ollut saanut myydä kieltolain purkamisen jälkeen, mikä houkutteli janoiset maalaiset kaupunkiin.¹⁷⁷

Tiukat myynti- ja anniskelusäännöt sekä ihmisten halu kuluttaa alkoholia loivat viinan sala- ja katukaupan. Syntyi myös kulttuuri, jossa asiakkaaksi kelpaavia tuntemattomia pyydettiin suorittamaan ostos pyytäjän puolesta – joskus hakupalkkiota vastaan. Tämä oli luonnollisesti lainvastaista. 16–17-vuotiaat Martti ja Veikko olivat omien sanojensa mukaan ottaneet tavaksi toisinaan seisoskella Hämeenkadun Alkon edessä odottamassa viinanhakupyyntöä. Sellaisen saatuaan he menivät sisäpihalle, jossa liike oli, mutta liikkeeseen astelemisen sijaan livahtivatkin viereisen porraskäytävän kautta sivukadulle ja ostivat rahoilla toisesta Alkoholiliikkeestä itselleen viinapullon. Väinölle oli eräs joensuulainen sotamies antanut 500 markkaa, jotta tämä hakisi hänelle kaksi viinapulloa. Hän oli nähnyt Väinön aiemmin päivällä

---

¹⁷⁵ TKA TRO Cc:42/285/29.3.1943; Cc:53/519/31.5.1944; Parikka 1994, 66.

¹⁷⁶ TKA TRO Cb:213/1369/17.10.1941; Cc:46/683/16.9.1943.

¹⁷⁷ Häikiö 2007, 120; Simpura 1982, 55–56, 166, 181–185, 187–188.

osto- ja myyntiliikkeessä ja oli siksi päättänyt pyytää tältä palvelusta. Väinö oli kuitenkin tehnyt ka- toamistempun huomattuaan, ettei mies tarkkaile häntä. Rahat Väinö oli käyttänyt juopotteluun.¹⁷⁸

Oman ryhmänsä muodostivat jo humaltuneet, joilla ei tiukan myyntipolitiikan vuoksi ollut toivoa saada ostettua pulloa itse. Katukaupasta hankittiin juotavaa myös, jos juhlat siirtyivät anniskelupaikasta yksi- tyiskotiin tai majoitusliikkeeseen. Mahdollisesti kieltolain aikaisen salakaupan muisto ei ollut kymmenes- sä vuodessa ehtinyt täysin kadota mielestä. Sota-aikana niin kuin kieltolainkin aikana pika-ajurit olivat yksi viinan salakauppaa harjoittava ryhmä.¹⁷⁹

Viinan salakauppa tarjosi halukkaille oivan rahanlähteen, sillä kadulla myyjä saattoi saada pullollisesta alkoholia jopa kaksinkertaisesti ostohintaan verrattuna.¹⁸⁰ Jarmo Peltolan mukaan luvaton viinan myynti oli yksi tamperelaisten työläisten rahanhankkimiskeino 1930-luvun pulan aikaan, ja siihen oli varmasti tartuttu myös sota-aikana.¹⁸¹ Kovin yleisesti nuoret eivät joutuneet käräjille luvattoman viinanmyynnin tai välittämisen vuoksi: sodan aikana heitä oli vain 11 poikaa ja 3 tyttöä. Toiminta saattoi kuitenkin olla laajempaa, sillä nuorten kiinnijoutuminen oli seurausta ennen kaikkea ilmiannosta tai siitä, että poliisi oli sattunut paikalle myyjän kannalta väärään aikaan. Arvi oli myynyt rautatieasemalla alkoholia ja savukkei- ta. Hän paljastui, kun häneltä alkoholia ostanut mies oli joutunut pidätetyksi; myyntiartikkelit hän sanoi ostaneensa tuntemattomalta mieheltä. 17-vuotias Sulo oli haetuttanut ”eräällä miehellä” kolme puolilit- raista pulloa Vaakuna-viinaa, joita hän kauppasi ravintolassa ja sen edustalla.. Hänet puolestaan ilmian- toi sotilas, joka ei ollut suostunut maksamaan pojan vaatimaa hintaa 100 markkaa puolelta litralta, joka oli 35 markkaa enemmän kuin liikkeestä ostettaessa.¹⁸² Luvattomaan alkoholin myyntiin syyllistyneiden nuorten joukossa oli kuitenkin yhtä paljon niitä, jotka olivat myyneet viinapullonsa hetken mielijohtees- ta. Sotilaat nimittäin lähestyivät paitsi potentiaalisia ostajia, myös alkoholiliikkeestä poistuvia ja tarjou- tuivat ostamaan heidän juuri hankkimansa alkoholin. Jos paikalle sattui poliisi, saattoi seurauksena olla matka huolto-osastoon, esitutkinta, syyte ja sakkorangaistus.¹⁸³

Yhä kovemmaksi äityvä alkoholin kulutus kotirintamalla huolestutti monia aikalaisia. Moraalisen pahek- sunnan ohella humaltuneesta tuli oiva rikoksen uhri. Eräs tamperelaispoika johdatteli humalaisen miehen paritanssiin ravintolan käymälässä tarkoituksenaan viedä miehen lompakko. Uhri kuitenkin

---

¹⁷⁸ TKA TRO Cb:215/106/30.1.1942

¹⁷⁹ TKA TRO Cc:42/240/10.3.1943; Kieltolain aikaisesta salakaupasta ks. esim. Simpura 1981, 19–28.

¹⁸⁰ Sota-ajan lisääntynyttä alkoholinkulutusta on osittain selitetty kohonneilla palkoilla ja tavarapulalla. Ihmisillä oli kohon- neiden palkkojen vuoksi käteistä, mutta ei mitään ostettavaa, niinpä he sijoittivat rahansa alkoholiin. Simpura 1982, 171–172.

¹⁸¹ Peltola 2008, 136–138.

¹⁸² TKA TRO Ca:400/215/17.2.1941; Cb:215/240/6.3.1942.

¹⁸³ TKA TRO Cc:45/596/11.8.1943; Cb:215/215/17.2.1942;

havahtui ja taskuvarkaus jäi yritykseksi.¹⁸⁴ Toisinaan uhrin saattoivat olla puolustuskyvyttömässä kunnossa. Helsingin ja Viipurin kautta Tampereelle päätyneet oululaispoika oli ryöstänyt useamman humalaisen rahat. Eräältä naiselta hän oli varastanut käsilaukun. Nainen ei osannut sanoa, missä tarkalleen teko oli tapahtunut ja oliko poika todella vienyt käsilaukun, mutta poliisille hän oli kuitenkin ilmoittanut laukun kadonneen. Poika itse kertoi sanoneensa naiselle kadulla ”Rahat tänne!”, ja kun käsky ei ollut tehonnut, oli hän ottanut laukun naiselta. Tammelassa oululaispoikaa vastaan oli tullut mies, joka oli ollut niin kovasti humalassa, että poika oli saanut rauhassa napittaa takin auki, ottaa povitaskusta lompakon ja lompakosta rahat, sujauttaa lompakon takaisin povitaskuun ja napittaa takin kiinni. Heti perään poika oli kampannut samalla tienoolla toisen humalaisen miehen. Sen jälkeen kun oli havainnut, ettei tämä kyennyt nousemaan ylös saati itseään puolustamaan, hän oli vienyt miehen rahat.¹⁸⁵

Eräs useamman kerran sodan aikana oikeuden eteen tuotu poikasakki vaani rautatieasemalla ja keskustan kuppiloissa humalaisia miehiä. Sakki lyöttäytyi sopivan uhrin seuraan ja kävelyttivät tämän rauhallisemmalle paikalle Koskipuistoon tai Sorin ahteelle vain viedäkseen tämän rahat.¹⁸⁶ Pojat ryöstivät humalaisia myös yleisissä saunoissa. Eräskin sotamies oli saunanlämmittäjälle leveillyt rahoillaan, mistä kolme poikaa keksi varastaa miehen lompakon. Pojat kyttäilivät sopivaa tilaisuutta, mutta kun yksi saunoja poistui, tuli uusi aina tilalle. Lopulta joku näki heidät ikkunasta ja yritti pysäyttää. Pukuhuoneessa alkoi piirileikki ja pojat pääsivät karkuun. Heidän kuitenkin saatiin myöhemmin kiinni, mutta lompakkoa ei tavoitettu.¹⁸⁷ Rahaton Erkki oli Tammelassa saunassa napannut vieressään olevien vaatteiden taskusta lompakon, jossa oli rahaa 700 markkaa ja nippu ostokortteja. Erkin epäonneksi saunanhoitaja sattui tunnistamaan hänet ja oli vielä tiennyt, missä Erkki asui. Kun poika sitten palasi reissultaan, joka oli pitänyt sisällään pirssiajelun keskikaupungille, kavereiden tapaamisen ja korjattavana olleen ulsterin lunastamisen, oli lompakon omistaja häntä vastassa. Erkin äiti korvasi miehen rahallisen menetyksen 180 markkaa sekä Erkin käymälän takana polttamat ostokortit luovuttamalla miehelle Erkin kortit. Äiti ehkä yritti pitää asian poissa poliisin korvista, sillä Erkillä oli aikaisempia omaisuusrikostuomioita.¹⁸⁸

---

¹⁸⁴ TKA TRO Cb:215/176/20.2.1942; myös Ca:219/1358/3.12.1942.

¹⁸⁵ TKA TRO Cc:42/216/3.3.1943;

¹⁸⁶ TKA TRO Cc:43/354/19.4.1943.

¹⁸⁷ TKA TRO Ca:400/89/22.1.1942.

¹⁸⁸ TKA TRO Ca:389/1472/16.10.1941.

”Laittoivat yhdessä nukkumaan” - tyttöjen varkaudet miesseuralaisilta

Eräs tyttöjen varkaustyyppi oli varastaa satunnaiselta seuralaiselta. Sellainen oli noin 12 prosenttia tyttöjen rikoksista. Tytöt tutustuivat miehiin ravintoloissa, ja satunnaisia kohtaamisia tapahtui myös kadulla ja taksijonossa. Sitten saatettiin siirtyä jonkun kotiin tai matkustajakotiin jatkamaan ilonpitoa, toisinaan koko yöksi. Usein mukana oli myös tyttökaveri. Toisinaan kävi niin, että tyttö tai tytöt poistuivat sopivan tilaisuuden tullen paikalta seuralaisen lompakko, koru tai kello mukanaan. Nämä tytöt päätyivät raastupaan aina omaisuusrikoksesta, mutta on hyvin mahdollista, että he olivat myös jonkinlaisia satunnaisia tai vakituempia prostituoituja. Tapaamispaikat ja tapahtumien kulku oli nimittäin hyvin saman tyyppinen kuin Antti Häkkisen tutkimuksissa esitellyt. Prostituutiota 1800–1900-luvuilla tutkineen Antti Häkkisen mukaan nuoret tytöt harrastivat prostituutiota 1930-luvulla osittain huvikseen, osittain hankkiakseen rahaa, ja toisinaan prostituutioon liittyi myös omaisuusrikoksia.¹⁸⁹

Tyttöjen uhrin olivat ilmoitusta tehdessään ja kuulusteluissakin kovin kiihtyneitä: kellon menettänyt lempääläläinen teknikko kertoo poliisille joutuneensa rikoksen uhriksi ”salakavalasti”, toista tyttöä uhri syytti sormuksensa varastamisesta, mutta oikeudessa hän ei voinut vannoa tytön sitä ottaneen. Mitä ilmeisimmin mies oli ollut luvattomilla teillä, sillä hän ei paljastanut kyseessä olleen vihkisormus – sen kertoi oikeudelle tyttö. Mies ei myöskään ollut ottanut taksia kotiin yöpymispaikasta, vaikka rahan puutteesta se ei olisi ollut kiinni: tytön saalis oli nimittäin 1 600 markkaa.¹⁹⁰ Tyttöjen varastamat rahasummat olivat tavallisesti huomattavia, yksi tai useampi tuhatta markkaa. Miesten humala loi usein rikokselle otollisen tilanteen. On merkille pantavaa, etteivät varkauden uhrin ilmoitusta tehdessään aina osanneet kertoa tekijän nimeä poliisille, vaan heidät pysäytettiin tuntomerkkien perusteella.¹⁹¹

Sukupuolisesta kanssakäymisestä ei oikeudenkäyntiasiakirjoissa kerrota, mutta eräiden verhottujen ilmaisujen voi tulkita mahdollisesti merkitsevän sitä. Poliisin kuulusteluraporteissa saatetaan kirjoittaa, että vain vähän aikaa tunteneet henkilöt olivat menneet asuntoon tai matkustajakotiin, jossa olivat ”hetken aikaa maanneet” samalla sängyllä tai ”laittaneet yhdessä nukkumaan”. Tällaisten ilmaisujen voisi tulkita kertovan toiminnan satunnaisuudesta – tytöt olivat yhtä haluttomia kuin miehet kertomaan, mitä todellisuudessa oli tapahtunut. Suorasanaisesti seksin harrastamisesta poliisikuulusteluissa puhui vain yksi helsinkiläinen prostituoitu, vailla vakituista asuntoa ja useasti irtolaisuudesta pidätetty nainen, joka

---

¹⁸⁹ TKA TRO Cb:213/1257/3.10.1941; Ca:402/631/12.5.1942; Ca:404/939/11.8.1942; Cc:44/429/19.5.1943; Cc:45/497/30.6.1943; Cc:45/605/12.8.1943.; Häkkinen 1995, 105–106, 108.

¹⁹⁰ Ca:404/939/11.8.1942.

¹⁹¹ TKA TRO Cb:213/1257/3.10.1941; Ca:402/631/12.5.1942; Cc:44/429/19.5.1943; Cc:45/497/30.6.1943; Cc:45/605/12.8.1943.

oli ollut lisäksi hoidettavana sukupuolitaudin vuoksi.¹⁹² Hän oli saanut palveluksistaan maksun, mutta varasti myöhemmin päivän kuluessa vielä miehen lompakon suututtuaan miehelle. Kiinnostavaa oli, ettei rikoksen uhriksi joutunut mies kuulusteluissa tai oikeudenkäynnissä viitannut sukupuoliseen kanssakäymiseen millään tavalla. On kuitenkin varottava ylitulkitsemasta: eräs tyttö suostui tuntemattoman työmiehen asunnolle, kun mies oli lausunut hänelle kadulla kutsun, joka pula-aikana varmasti tuntui vastustamattomalta: hän oli pyytänyt tytön asunnolle keittämään perunoita. Miehellä oli ollut muukin kuin murkina mielessä, sillä hän oli perunansyönnin jälkeen tarjonnut tytölle sataa markkaa ”palveluksista”. Tyttö oli torjunut tarjouksen ja lähentely-yritykset ja sen sijaan lähtiessään varastanut tuhat markkaa miehen muiden setelirahojen joukosta.¹⁹³

Säännöstely- ja salakaupparikokset

Erkki Myllykoski on pro gradussaan tutkinut Tampereen säännöstelyrikollisuutta. Hänen mukaansa säännöstelyrikokset olivat vuosina 1939–1941 sesongittaisia, mutta vuodesta 1942 lähtien niistä tuli ympärivuotinen ilmiö, erityisen paljon säännöstelyrikoksia tehtiin keväällä ja syksyllä 1942. Seuraavana vuonna Tampereen säännöstelyrikollisuus kasvoi kuusinkertaista vauhtia muuhun maahan verrattuna (Tampereella kasvua oli 35 %, muualla maassa 5 %).¹⁹⁴

Nuorten säännöstelyrikokset olivat korttirikoksia ja salakauppaan liittyviä rikoksia.¹⁹⁵ Korttirikoksia olivat kaikki teot, jotka rikkoivat määräystä, että kortti on henkilökohtainen eikä sitä saanut luovuttaa muiden kuin samassa taloudessa asuvien henkilöiden käyttöön (ks. luku 2). Käytännössä tällainen korttirikos oli oman ostokortin myyminen, panttaaminen, oman kortin tai siitä irrotettujen kuponkien käyttämistä maksuvälineenä, toisen henkilön kortin ostamista tai ottamista pantiksi, korttien vaihtamista, lainaamista tai varastetun kortin käyttämistä sekä kortin tai kuponkien hyväksyminen maksuvälineeksi. Ostokortin ostaminen oli keino hankkia lisää sitä, mitä kortilla sai. Korttien myynnin ja panttaamisen takana oli rahapula – kortti oli arvopaperi, jonka tilalle sai sodan alkuvuosina helposti uuden. Sitten uuden kortin saamisen ehtoja kiristettiin, koska haluttiin suitsia korttikauppaa ja varmistaa että kortti

---

¹⁹² Antti Häkkinen on tulkinnut näiden olevan prostituoidun tunnusmerkkejä. Häkkinen 1995, 162–172, 178–182.

¹⁹³ TKA TRO Cc:45/612/18.8.1943

¹⁹⁴ Myllykoski 1981, 25–27.

¹⁹⁵ Tuomiokirjat-aineisto; Myllykoski 1981, 81.

todella pysyisi saajan henkilökohtaisessa käytössä. Jakelusääntöjen muutoksen jälkeen kortin sai vain vanhaa korttia vastaan ja jos kortti katosi, edellytti uuden saaminen rikosilmoituksen tekemistä.¹⁹⁶

Nuorten korttirikokset ovat etupäässä kortin myymisiä tai panttaamisia. Kortti myytiin usein tutulle tai tuntemattomalle henkilölle esimerkiksi rautatieasemalla tai ravintolassa. Pantinantaja saattoi olla kaveri tai tunnettu trokari.¹⁹⁷ Tavallisia olivat myös toisen henkilön kortin hallussapito, jota perusteltiin sukulaisuudella, kortin saamisella lainaan tai että kortti oli epähuomiossa joutunut syytetyn haltuun. Ostokorttia tai irtokuponkeja saatettiin myös käyttää maksuvälineenä nuorten välillä. Matti oli pyytänyt kaveriaan varastamaan itselleen työkaluja työpaikaltaan, ja hän maksoi osan ”keikkapalkkiosta” leipäkortilla. Myllykosken mukaan nuorten miesten yleisimpiä korttirikoksia oli tupakan vaihtaminen ostokorttiin.¹⁹⁸

Toisen henkilön kortin ostaminen ja ottaminen pantiksi olivat paljon harvinaisempia, niihin syyllistyi vain muutama nuori. 17-vuotias auton apumies Erkki oli ostanut rautatieasemalla tuntemattomalta ihmiseltä erittäin raskaan työn tekijän E-leipäkortin. Hän selitti oman korttinsa hukkuneen, mutta on mahdollista, että häntä houkutti kortilla saatava isompi leipäannos sekä erilaiset lisäannokset, esimerkiksi rasva-annos. Oman ammattinsa perusteella hän oli oikeutettu vain B- tai C-korttiin.¹⁹⁹ Eräs 16-vuotias poika oli puolestaan ostanut tupakkakortin omaan käyttöönsä, koska oli ”tupakkamies”.²⁰⁰ Pula sekä kauppaliikkeiden tapa ottaa vastaan irtokuponkeja – mikä oli lainvastaista – on varmaankin edistänyt irtokuponkivarkauksia: kuponkeja vietiin niin myymälävarkauksien tavoin liikkeiden aukioloaikana kuin murtojenkin yhteydessä. Nuoret käyttivät ne etupäässä itse.²⁰¹

Myllykosken mukaan korttirikokset olivat Tampereella tavallisimpia työväestön keskuudessa, esimerkiksi vuonna 1942 työväestö vastasi 42 prosentista säännöstelyrikoksista ja 75 prosentista kaikista korttirikoksista. Muiden yhteiskuntaryhmien rikollisuus painottui salakauppa- ja hintarikoksiin eli kohtuuttoman hinnan pyytämiseen ja maksamiseen, joskin nekin tekivät myös korttirikoksia. Korttirikokset olivat isoin rikosten ryhmä vuoteen 1943 saakka, jolloin salakauppa ja hintarikokset kiilasivat ohi. Tämä johtui

---

¹⁹⁶ Toivonen 1945, 132.

¹⁹⁷TKA TRO Ca:400/130/ 29.1.1942.

¹⁹⁸ TKA TRO Cc:41/193/24.2.1943; Cc:50/125/31.1.1944; Myllykoski 1981, 81.

¹⁹⁹ TKA TRO Cb:219/1056/7.11.1942; Rautavirta 2010, 99–100.

²⁰⁰ TKA TRO Cc:44/478/16.6.1943.

²⁰¹ TKA TRO Cc:36/212/29.6.1942; Cc:47/728/6.10.1943; Cc:54/684/10.7.1944.

viranomaisten päätöksestä keskittää voimavarat vakavampien rikosten selvittämiseen.²⁰² Liikkeidenharjoittajien ja kuljetusalalla työskennelleiden parissa hintarikokset ja salakaupparikokset olivat yleisiä.²⁰³

Nuoret esiintyivät salakaupassa etupäässä myyjinä. Valtaosin heidän artikkelinsa oli kauppaliikkeistä varastettuja nautinto-aineita: tupakkaa, sokeria ja kahvinkorviketta. Tavaraa kaupiteltiin julkisilla paikoilla, missä halukkaat ostajat oli helppo tavoittaa. Näissä rikoksissa nuoret toimivat oletettavasti yksin.²⁰⁴ Elintarvikkeiden trokaamista eli ostamista ja myymistä määräysten vastaisesti ja voittoa tavoitellen harjoitti yksi poika, joka linja-auton rahastajana kulki maaseudun ja kaupungin väliä ja pystyi hankkimaan elintarvikkeita maaseudulta.²⁰⁵ Myllykosken mukaan työväestön trokaamista häittäsi tarvittavien kontaktien sekä alkupääoman puute. Työväestö oli tämän vuoksi salakaupassa useimmiten välittäjän roolissa.²⁰⁶

Yritykset siirtyivät pulan pahetessa hankkimaan tarvitsemiaan raaka-aineita salakaupasta, mutta otoksensani ei ole merkkejä siitä, että nuoret olisivat olleet mukana toiminnassa. Yritykset käyttivät hankkijoinaan ammattimaisia rikollisia, jotka toimittivat tavaroita keskusliikkeiden ja puolustusvoimien varastoista.²⁰⁷ Muutaman poikaporukan teoissa on sen laatuista suunnitelmallisuutta, joka voisi liittyä järjestelmällisen salakaupan hankintaketjuun. Saaliiksi oli valikoitu katukaupassa kysytty tuote oli valikoitu saaliiksi ja se oli kooltaan huomattava; rikoskohde valittiin kiinnijäämisen riskin minimoimisen näkökulmasta; lisäksi pojat kertoivat kuulusteluissa tietävänsä, missä myydä saaliin, vaikka eivät ketään henkilöä nimenneetkään. *Poliisilehdessä* julkaistussa salakauppa-artikkelissa mainitaan, että salakauppa olisi siten järjestäytyntä, että alemman portaalan tekijät saavat korvauksen siitä että ottavat kiinni jäädessään syyllisyyden kantaakseen ja suojelevat ylempiään.²⁰⁸ Tähän malliin poikien rikos sopisi. On kuitenkin aivan yhtä mahdollista, että pojat toimivat omin nokkinensa ja hoitivat itse myös varastetun tavaran myymisen. Nuorten harjoittama salakauppa vaikuttaa ainakin näiden tapausten perustella olleen järjestäytymätöntä, määräysten vastaista tavaran kaupittelua vilkkailla kulkureiteillä, etenkin rautatie- ja linja-autoasemilla sekä Hämeenkadulla. Myyntiartikkeleina olivat varastettu tavara, säännöstelyjärjestelmästä

---

²⁰² Myllykoski 1981, 19.

²⁰³ Myllykoski 1981, 66–70.

²⁰⁴ TKA TRO Cb:218/844/4.9.1942; Cc:35/914/27.8.1941; Cc:36/212/29.6.1942; Cc:39/800/16.12.1942; Ca:402/510/16.4.1942; Cc:47/728/6.10.1943; Cb:217/589/29.5.1942; Cc:46/635/1.9.1943; Cc:46/655/9.9.1943.

²⁰⁵ TKA TRO Cc:45/577/4.8.1943.

²⁰⁶ Sen sijaan kauppiaille oli molempia – kontakteja ja pääomaa. Myllykosken mukaan monet liikemiehet ryhtyivätkin hankkimaan omien kontaktiverkostojensa kautta tavaraa myytäväksi ”tiskin ali”. Sodan aikana ylimääräisten varastojen pitämisestä jäi kiinni 79 % kaikista kaupungin kauppiaista Myllykoski 1981, 66.

²⁰⁷ Myllykoski 1981, 71.

²⁰⁸ TKA TRO Cc:39/800/16.12.1942; Cc:46/635/1.9.1943; Cb:217/613/5.6.1942; ks. myös luku 2.

pimitetyt elintarvikkeet, ostokortit, tupakka ja alkoholi.²⁰⁹

Nuoret ostivat salakaupasta etupäässä tupakkaa. Sitä myivät muut nuoret ja etenkin sotilaat, jotka saivat ilmaisen tupakka-annoksen, vaikka eivät olisi itse polttaneet. Sotilaille jaettiin enemmän tupakkaa sisältäviä Työmies-pöllisavukkeita, kun taas siviileille myytiin ohuita pillisavukkeita.²¹⁰ Työmies oli haluttu artikkeli, ja se maksoi katukaupassa jopa tuplasti pillisavukkeisiin verrattuna. Sotilastupakoiden pääty- mistä salakauppaan yritettiin hillitä merkitsemällä savukkeet, mutta siitä huolimatta kauppa jatkui.²¹¹ Kaksi naista päätyi käräjille laajojen salakaupparinkien osana. Molemmat olivat ostaneet viljatuotteita elintarvikkeiden välitystä harjoittaneilta naapureiltaan.²¹²

Salakaupan laajentuminen synnytti myös uudenlaisia huijauksia. Elintarvikkeiden ja muiden hyödykkei- den saaminen tuotti paljon päänvaivaa ihmisille. Mustan pörssin artikkelien saaminen vaikuttaa jossain määrin riippuneen kontakteista, mikä loi ihmisille oivan tilaisuuden huijata. Huijari saattoi kertoa tunte- vansa henkilöitä, joilta saisi haluttuja tuotteita sekä luvata hankkia niitä uhrille, mutta pitivätkin rahat itse.²¹³ Pula-aikana kauppojen hyllyjen pysyessä tyhjinä uskoivat ihmiset, että liikkeiden palveluksessa olevilla oli parempi mahdollisuus saada tuotteita tai että he saivat niistä henkilökunta-alennusta. Niinpä monet pyysivät tuttaviaan hankkimaan heille tuotteita. Aina ”tilaaja” ei saanut haluamaansa eikä raho- jaan takaisin. Toisinaan nuori, joka oli luvannut toimittaa tavarat, varasti sen ostamisen sijaan ja piti rahat itse.²¹⁴

Rikosten ominaispiirteet

Rikoskumppanit

Nuorisirikollisuus on hyvin usein ryhmäilmiö, ja nuorten rikollista käyttäytymistä selitetään joissakin teorioissa rikollisella tai rikollisen toiminnan hyväksyvällä vertaisryhmällä: kaverien luoma ylläke sekä ryhmän jäsenten tarve ”näyttää” voi voimistaa heidän rikollista toimintaansa. Osallistuminen rikolliseen

---

²⁰⁹ Ks. esim. TKA TRO Ca:402/510/16.4.1942; Cc:39/800/16.12.1942; Cc:36/28/6.5.1942; Cc:36/212/29.6.1942; Cc:46/655/9.9.1943; Cc:50/124/31.1.1944.

²¹⁰ Utrio 1994, 124, 127.

²¹¹ TKA TRO Cc:39/766/2.12.1942; Cc:41/193/24.2.1943; Cc:51/138/3.2.1944.

²¹² TKA TRO Cc:42/253/17.3.1943; Cc:43/378/29.4.1943.

²¹³ TKA TRO Cb:215/106/30.1.1942; Cc:39/792/16.12.1942; Ca:401/405/26.3.1941; Ca:405/1302/12.11.1942.

²¹⁴ TKA TRO Ca:405/1302/12.11.1942; Ca:401/405/26.3.1942; Cc:50/28/13.1.1944; Cc:51/184/18.2.1944.

toimintaan voi myös olla ryhmän jäsenyyden edellytys.²¹⁵ Pojat tekivät rikoksia yksin, kaksin kaverin kanssa tai isommassa porukassa. Pojista joka kolmas oli päätyneet raastupaan osana isompaa porukkaa. Niukka enemmistö – 42 prosenttia – oli toiminut täysin yksin. Tytöt tekivät rikoksensa etupäässä yksin, joka neljäs oli toiminut kaksin kaverin kanssa.

Poikaporukoissa rikokset olivat usein jossain määrin suunnitelmallisia. Esimerkiksi myymälävarkaus saatettiin suorittaa yhteistyönä. Varkauksia toteutettiin tietyn kaavan mukaisesti, ja niistä oli myös saatettu sopia etukäteen: etsittiin lukitsemattomia pyöriä ja ajettiin niillä tapaamispaikkaan. Keväällä 1942 oli kolmen 14–15-vuotiaan pojan sakki napannut julkisilta paikoilta kasseja, nyssäköitä ja paketteja, jotka niiden omistajat olivat syystä tai toisesta jättäneet vartioimatta. Kassit oli kuljetettu lähistöllä olleeseen suojaisaan paikkaan, esimerkiksi pommitetun talon raunioihin, missä saaliin arvo tarkistettiin ja arvioitiin, mikä kannatti pitää, mikä hylätä. Pojilla oli myös tiedossa mies, jolle arvokkaan tavaran saattoi myydä. Pojat myös pyrkivät erilaisilla verukkeilla ihmisten asuntoihin ja varastivat näiltä käsilaukun tai lompakon.²¹⁶ Toiset pojat näpistelivät kaupoista hattuja ja myivät niitä kadulla. Lisäksi he suorittivat useita humaltuneiden ryöstöjä: he nappasivat sopivan uhrin kadulta tai rautatieasemalta ja testasivat jonkinlaisella manööverillä uhrin humalatilaa vahvuuden, ennen kuin lähtivät taluttamaan tätä suojaisiin paikkaan suorittaakseen varsinaisen ”puhdistuksen”.²¹⁷

Kiintoisa seikka tuomituista poikaporukoista on se, että niiden välillä oli yhteyksiä. Verkostoon liittyi kahden poikaporukan ja yhden yksin toimineen pojan pikkurikoksia, kuten tekstiili- ja tavaravarkauksia naapurustosta, pyörä- ja myymälävarkauksia, yksi kioskimurto, sekä varastetun tavaran kaupittelua. Verkostoon liittyi sukulaisuuden, yhteisen laitostausta sekä koulukaveruuden ja naapuruuden sitein kymmenen nuorta sekä kaksi täysi-ikäistä, jotka auttoivat tavaroiden myynnissä. Toiminta ja teot ei vaikuta suunnitelmallisilta siinä mielessä, että kyse olisi ollut jossain määrin ammattimaisesta toiminnasta, vaan pikemminkin vaikuttaa siltä, että pojilla oli ennen kaikkea motivaatio tehdä rikoksia sekä jonkin verran tietoa siitä, miten niitä suorittaa. Kiinnostava henkilö verkostossa on erään pojan Erkin isä, joka auttaa Pispalassa vaate- ja tavaravarkauksia tehnyttä poikaansa myymään saaliin. Isällä oli aiemman kätkemistuomion sekä myyntitilanteiden kuvausten perusteella tietoa varastetun tavaran myymisestä eteenpäin. Vaikuttaa siltä, että rikosten teko on perheessä hyväksyttyä toimintaa ja vanhemmat pyrkivät pikemminkin salaamaan poikansa teot. Vanhemmat lisäksi vakuuttivat suhteensa poikaan pysyneen poikaan hyvänä huolimatta tämän rikoksista ja siitä, että yksi poika varasti myös naiselta, joka oli vuokrannut

---

²¹⁵ Laitinen & Nyholm 1995, 45, 57, 101, 111.

²¹⁶ TKA TRO Cc:36/28/6.5.1942.

²¹⁷ TKA TRO Cc:36/212/29.6.1942; Cc:43/354/19.4.1943.

säilytystä pojan vanhemmilta. Tällainen teko on varmasti ollut vanhempien maineen kannalta kohtalokas, mutta vanhemmat eivät tunnu siitä välittävän.²¹⁸

Tampereella kävi myös joitakin helsinkiläisiä poikaporukoita tekemässä rikoksia. Vuoden 1942 alkupuoliskolla paljastui kaksi 16–18-vuotiaiden sakkia, jotka olivat varta vasten lähteneet ”maaseudulle” varkain. He saapuivat junalla tarkoituksenaan suorittaa nopeasti rahakas ja harkittu liikemurto ja palata sen jälkeen takaisin pääkaupunkiin, jossa saalis myytäisiin. Sakit valitsivat kohteensa etukäteen valoisan aikaan ja iskivät yöllä. Kriteereinä vaikuttaa olleen saaliin arvo ja mahdollisimman pieni kiinnijäämisriski – liikkeen piti olla asumaton ja murtautumisreitien suojainen. Murtautumiseen saatettiin käyttää jotakin välinettä, esimerkiksi ruuvitalttaa tai tiirikka. Lisäksi he valikoivat saaliikseen tavaroita, joiden tuotto oli hyvä. Yksi poikaporukka varasti kultasepänilikkeestä kelloja lähes 20 000 markan arvosta. Erään kahvinkorvikevarkauden suorittaneen porukan keikan tuotto ”katukaupassa” poikien ilmoittamilla hinnoilla olisi ollut noin 9 000 markkaa, mikä vastasi monen nuoren yhdeksän kuukauden palkkaa. Näitä porukoita leimaa tietynlainen ”puoliammattilaisuus”, sillä niiden jäsenet olivat kärsineet rangaistuksia nuorisovankilassa ja valtion kasvatustaloksessa, joissa he olivat myös tutustuneet. Yhdellä porukalla oli juttuja odottamassa toisissa kaupungeissa junailuetaisyydellä Helsingistä: Lahdessa ja Riihimäellä. Ne oli mahdollisesti tehty samalla ”isku ja pako” -taktiikalla.²¹⁹

Vahingonkorvaukset ja rangaistukset kokoluokan osoittajina

Tyypillisin rangaistus oli sakot, johon tuomittiin puolet nuorista. Sakkotuomiot olivat harvoin kovia, sadan päiväsakon ylittäviä rangaistuksia, ja sellaisen sai vain joka kymmenes. Ehdollinen vapausrangaistus tuomittiin 24 prosentille. Vankeuteen tuomittiin 20 prosenttia, ja kuritushuonetuomion sai 7 prosenttia. Joka kymmenennessä jutussa rangaistusta ei tuomittu. Nuori joko vapautettiin tai jätettiin tuomitsematta rangaistukseen, esimerkiksi alaikäisyyden vuoksi tai juttu sovittiin. Joskus asia jätettiin sikseen, jos teko oli vähäinen ja nuorta ei yrityksistä huolimatta saatu oikeuden eteen.²²⁰

Läpi käymieni oikeusjuttujen perusteella korvaukset antavat kuitenkin jonkinlaista osviittaa rikoksien suuruusluokasta. Tuomitut korvaukset eivät vastaa täysin anastetun omaisuuden määrää, sillä usein kävi niin, että anastetun omaisuuden lisäksi korvauksiin kirjattiin aiheutetut vahingot (esim. rikkoutunut

---

²¹⁸ TKA TRO Cc:47/802/28.10.1943.

²¹⁹ TKA TRO Cc:39/768/2.12.1942. Palkoista ks. Luku 5.

²²⁰ TKA TRO Tuomioluettelot.

lukko tai hajotettu ikkuna) sekä mahdolliset oikeudenkäyntikulut ja todistajanpalkkiot, jos asianomistajat tai todistajaksi kutsutut niitä vaativat. Äärimmäinen esimerkki rikoshyödyn ja tuomittujen vahingonkorvausten epäsuhdasta on keväältä 1942, jolloin kaksi Haarlan paperitehtaalla työskennellyttä poikaa oli leikannut itselleen kintaat ja pohjalliset varaston käyttämättömästä konehuovasta. Heidän rikoksensa ei sinällään ollut mittava, mutta aiheutunut vahinko kylläkin: huopa tarveltyi käyttökelvottomaksi ja poiki-en maksettavaksi lankesi 10 000 markan lasku. Toisaalta korvauksia ei tuomittu, jos anastettu omaisuus saatiin takaisin vahingoittumattomana, eikä teosta ollut aiheutunut muuta vahinkoa – tekijä ei ollut sitä käyttänyt, tuhonnut tai myynyt saaliistaan eteenpäin – tai uhri ei vaatinut korvausta.²²¹ Tuomittujen korvauksista näkee siis varmuudella vain sen, millaisen taloudellisen rasiuksen rikos aiheutti tekijälleen.

Vahingonkorvausten haitari oli 15–449 500 markkaa. Lähes puolessa jutuista, 48 prosentissa, vahingonkorvauksia ei tuomittu. Vahingonkorvauksia tuomittiin jatkosodan aikana 2,08 miljoonan markan arvosta. Summa jäi useimmilla korvauksiin tuomituilla 500 markkaan tai sen alle. Tämän joukon osuus kaikista tuomituista vahingoista oli vain kolme prosenttia. Heidän vastapainokseen oli sitten 22 henkilön suuruinen porukka, joka sai niskoilleen reilun neljänneksen kaikista korvauksista. Korvausten perusteella siis tamperelaisten nuorten omaisuus- ja säännöstelyrikollisuus oli pienimuotoista.

Paljonko viidellätoista tai sadalla markalla sai 1940-luvun alussa? Entä viidelläsadalla markalla? Ennen säännöstelyä tupakka-aski maksoi 10 markkaa. Kaksi 15–17-vuotiasta poikaa tuomittiin 50 markan korvauksiin kymmenen omenan varastamisesta elokuussa 1941. Saman vuoden joulukuussa kaksi lamminpääläistä poikaa vei kuljetusautosta kaksi kilogrammaa makkaraa, arvoltaan 58 markkaa. Tavallisen työläisperheen yhden huoneen ja keittiön asunnosta, jossa ei ollut vesijohtoa eikä keskuslämmitystä, kuukausivuokra oli keskimäärin 330 markkaa kuukaudessa; 500 markkaa vastasi siis 1,5 kuukauden vuokra.²²²

---

²²¹ TKA TRO Cb:216/375/10.4.1942.

²²² "Asutuskeskuksien vuokrat syyskuussa 1941". *Sosiaalinen aikakauskirja* 35(1941):11–12.

LUKU 4 Nuorten yhteiskunnallinen asema²²³

Tampereen jatkosodan aikainen nuorisorikollisuus oli 90 prosenttisesti Tampereen talousalueen tuotetta. Syytetyistä kahden kolmasosan kotiosoite oli Tampereella, jäljelle jäävä kolmasosa oli toispaikkakuntalaisia ja heistä suurin osa Tampereen ympäryskunnista: Pohjois-Pirkanmaalta, Etelä-Pirkanmaalta, Lempäälästä, Ylöjärveltä, Teiskosta tai Kangasalta. Tampereella asuvat olivat yleensä myös syntyneet kaupungissa tai ympäryskunnissa. Yli 50 kilometrin päästä tuli joka kymmenes. Sota-ajan paljon puhuttu liikkuvuus ei siis suoraan heijastunut nuorten rikostilastoihin siten, että kovin etäältä olisi saavuttu kaupunkiin tekemään rikoksia. Ainoana poikkeuksena tästä voi pitää Helsinkiä, josta junan mukana tuli useita poikaporukoita. Toisena, luonnollisena poikkeuksena ovat karjalaiset, joita tuli kaupunkiin välirauhan aikana ja joista osa teki rikoksia ja jäi kiinni. Siirtokarjalaisia tuli talvisodan jälkeen suoraan Tampereelle noin 800 henkeä. Tämän lisäksi kaupungissa oleskeli karjalaisia, jotka eivät syystä tai toisesta asettuneet heille nimettyyn sijoituskuntaan.²²⁴ Viidennes vuonna 1941–1942 rikoksista syytetyistä eli 24 henkilöä nuorista oli syntynyt talvisodassa menetetyllä alueella. Sodan loppupuolella heidän osuutensa laski 7,6 prosenttiin.²²⁵ Sodan alkupuolella syytetyistä 24 henkilöstä 8 ilmoitti olevansa asunnoton, yksi asui Pelastusarmeijan asuntolassa. Nämä seikat saattavat kertoa sijoittumisongelmista, mutta vain muutama koko aineistossa toisaalta kertoi olevansa evakko tai perheen menettäneen omaisuutensa sodassa.²²⁶ Talvisodan jälkeen oli säädetty pika-asutuslaki, jolla valtio takasi maataloudesta elantonsa saaneille ja sodassa tilansa menettäneille korvaavan tilan muualta Suomesta. Lain toimeenpano kuitenkin keskeytyi jatkosodan käynnistyttyä. Lisäksi sen ulkopuolelle jäi noin 40 prosenttia siirtokarjalaisista, joille valtio ei kaavaillut asutusapua, sillä se arveli näiden ihmisten löytävän paikkansa muutenkin. Ehkäpä näin tapahtui. Ehkä evakkouteen ei vedottu, koska tekijät itse eivät pitäneet sitä tilanteeseen sopivana selityksenä. He siis tekivät rikoksen jostain muusta syystä kuin sodan aiheuttamien vaikeuksien vuoksi.²²⁷

---

²²³ Tämä luku perustuu Tuomiokirjat-aineistoon, ellei toisin mainita. Aineiston esittely ks. Liite 2.

²²⁴ Jutikkala 1979, 19; Lassi 2005, 297.

²²⁵ Tuomiokirja-aineisto. Nuoret saattavat olla siirtokarjalaisia, mutta on myös mahdollista, että heidän perheensä on muuttanut kaupunkiin jo ennen sotaa. Tampereen muuttoliikkeestä 1920–1940-luvuilla ks. Jutikkala 1979, 15–25.

²²⁶ TKA TRO Cb:213/1370/17.10.1941; Cc:39/800/16.12.1942; Cc:45/523/7.7.1943; Cc:57/1206/13.11.1944.

²²⁷ Lassi 2005, 296–297.

Nuorten perhetausta

Työväenluokkaiset vanhemmat

Tuomittujen nuorten perhetausta elättäjän eli isän ammatin perusteella oli työväenluokkainen ja vielä valtaosin he olivat yhteiskunnan alimmilta portailta. Lähes puolet oli ammattitaidottomien työläisten lapsia. Etupäässä heidän vanhempansa olivat tehtaalaisia, sekatyöläisiä ja rakennustyöläisiä. Yksittäisiä mainintoja saivat nimikkeet ammattiyhdistyksen sihteeri, kauppa-apulainen, hevosties, vahtimestari ja maatyömies. Keskiluokkaisina pidettävissä ammatissa toimi noin joka kuudennen nuoren isä. Etupäässä tämä ryhmä koostui käsityöläisten (suutari, räätäli tai seppä), pienyrittäjien (kauppias, leipuri tai mylläri) tai teollisuuden työnjohdollisissa tehtävissä toimivien lapsista, joskin joukossa oli muutamia henkisen työntekijöitä ja virkamiehiä, kuten toimittaja konstaapeli, armeijan kapteeni, tull- ja vanginvartija sekä posteljoonien esimies, joiden toimeentulon voi arvioida olevan keskimääräistä parempi. Todennäköisesti ainakin työnjohtajat lukeutuivat alun perin työväestöön, sillä maailmansotien välissä oli tyypillistä, että paremmin palkattuihin työnjohdollisiin tehtäviin edettiin työtä tekemällä ja käsityöammatteihin oppisopimuksella, ei suinkaan oppilaitoksissa opiskelemalla.²²⁸ Kymmenen nuorta tuli maanviljelijäperheestä. Tieto isän ammatista puuttuu 34 nuoren kohdalta. Näistä viidentoista isä oli joko kuollut tai hän ei alun perinkään ollut osallisena nuoren elämässä. Kahden nuoren isä oli Amerikassa. Kahdeksan nuoren kohdalla tietoa ei ole merkitty muusta syystä.²²⁹

Taulukko 2. Rikoksesta syytettyjen nuorten isien ammatit Tampereella.

	<u>lukumäärä</u>	<u>%</u>
Apulainen, ammattitaidoton työläinen*	97	45,5
Ammattityöläinen	35	16,4
Työnjohtaja	6	2,8
Itsenäinen ammatinharjoittaja, pienyrittäjä**	27	12,7
Virkamies, henkisen työn tekijä	5	2,3
Maanviljelijä	9	4,2
Ei tietoa	34	15,7
YHTEENSÄ	213	99,6

* teollisuus, rakentaminen, liikenne, maatalous

** mm. käsityöläinen, kauppias, leipuri, mylläri, talonomistaja

Lähde: Tuomiokirjat-aineisto, ks. liite 1.

²²⁸ Sosiaaliministeriön tutkimuksen mukaan puolet vuonna 1929 yrityksissä työskentelevistä mestareista oli suorittanut korkeintaan kansakoulun ja 40 % oli saanut muuta ammattioppia tämän lisäksi. Keskiluokkaisten ammattien luokittelu Lemiseltä. Leminen 1996, 169, alaviite 14.

²²⁹ Ilmeisesti poliisi ei kaikkien kohdalla kirjannut perhetaustaa koskevia tietoja systemaattisesti ylös. Erot saattavat liittyä eri rikkomustyyppien tutkinnasta annettuihin ohjeisiin. Esimerkiksi järjestyspoliisien tutkimusraportit sisältävät vähemmän yksilöiviä ja taustatietoja kuin rikospoliisin.

Tuomiokirjat-aineiston laatueroista johtuu, että sodan alkupuolen aineistossa äidin ammatti ilmoitetaan vain joka kymmenennen nuoren kohdalla: äidin työssäkäynti tai ammatti vaikuttaa kirjatun vain, jos hän oli talouden pääasiallinen elättäjä. Vuonna 1943 käyttöön otetun formuloidun esitutkintalomakkeen myötä äitienkin työssäkäynti kirjautui paremmin aineistoihin. Äidin työssäkäyntiä kysyttiin uuden lain mukaisissa esitutkintalomakkeissa todennäköisesti siksi, että haluttiin saada tietää, olivatko lapset ”huonolla hoidolla” eli ilman riittävää vanhempien valvontaa. Valvonnan puute ennusti aikalaissäityksen mukaan pahantapaisuutta ja nuorten rappiota, joka oli uhka koko kansakunnan tulevaisuudelle.²³⁰ Äitien ammatit olivat tyypillisiä kouluttamattoman työläisnaisen ammatteja: tehtaantyöntekijä, pyykkäri, siivooja kadunlakaisija, palvelija sekä rakennustyöläinen. Pyykkäriin työ oli työväenluokan naisille hätäammatti, johon ryhdyttiin kun muita tulonlähteitä ei ollut, esimerkiksi huonon taloustilanteen vallitessa. Erään pojan äiti teki kotona tallukoita ja aamutossuja myyntiin.²³¹ Tämä viittaa rikoksista syytettyjen nuorten perheiden alhaiseen yhteiskunnalliseen asemaan. Vanhempien ammatit olivat huonosti palkattuja ja raskaita, eivätkä ne edellyttäneet ammattitaitoa.

Nuorten työväenluokkaisuutta korostaa vielä heidän asuinpaikkansa, joskin Tampereen ollessa kyseessä lähes jokaisen kaupunginosan voi sanoa olleen jossain määrin myös työväenluokkainen. Ennen sotaa Pyynikinrinne oli ainoa asuinalue, jossa työväestö oli vähemmistönä. Muita varakkaamman väen alueita olivat suurin piirtein Hämeenpuistoon ja rautatieasemaan rajautuva kantakaupunki eli II kaupunginosa, Nalkala ja Kyttälä sekä Juhannuskylä, Satamakatuun ja Hämeenpuistoon ja Pyynikkiin rajautuva Kaakinmaa sekä radan itäpuolella Tullin alue.²³² Nuorten kotipaikkojen perusteella ei voi sanoa yhtä tiettyä kaupunginosaa, johon rikollisuus olisi erityisesti painottunut, vaan syytettyjä nuoria tuli lähes joka kaupunginosasta. Kuitenkin erityisen moni asui työväenvaltaisilla alueilla esi- ja laitakaupungilla: Amurissa, Tammelassa, Pispalassa ja Tahmelassa sekä Viinikassa ja Nekalassa, joista oli noin joka kolmas otoksen nuori (67/213). Pelkästään Tammelassa asui suurin piirtein yhtä paljon nuoria syytettyjä kuin edellä mainituissa ”vähemmän työväenluokkaisissa” kaupunginosissa yhteensä.²³³ Muut useita mainintoja saaneet kaupunginosat ovat myös vahvasti työväenvaltaisia: Armonkallio, Härmälä, Petsamo, Lamminpää.

---

²³⁰ S. Vire: ”Nuoriso sota-ajan puristuksessa” *Huoltaja* 32(1944): 14–15; B. Sarlin: ”Sananen rajankäynnistä huoltolautakunnan ja lastensuojelulautakunnan toimivallan ja velvollisuuden välillä” *Huoltaja* 32(1944): 45; Pulma & Turpeinen 1987, 178.

²³¹ TKA TRO Cc:57/1089/4.10.1944; Rahikainen 2001, 118–120, 122.

²³² Keskinen, Peltola & Suodenjoki 2005, 42–45.

²³³ Tammelassa asui 18 nuorta; Kaakinmaalla, keskikaupungilla (II kaupunginosa), Kyttälässä, Nalkalassa, Pyynikillä ja Tullin alueella 19 nuorta.

Näistä Armonkalliolla oli sotaa edeltävinä vuosina menossa rakennemuutos, ja siellä asui paremmin toimeen tulevia työläisiä.²³⁴

Kotona, sukulaisissa, lastenkodissa ja hoidokkina

Enemmistö nuorista asui lapsuudenkodissaan tai lähisukulaisten – tätien, setien ja sisarusten – perheissä (ks. taulukko n). Sukulaisten kanssa asuvat olivat useimmiten muuttaneet toiselta paikkakunnalta Tampereelle työhön ja saivat kortteerin kaupungissa jo asuvan sukulaisen luota. Sukulaisten luokse päädyttiin asumaan myös jos vanhempi oli syystä tai toisesta kyvytön huolehtimaan nuoresta.²³⁵ Reilu neljännes otoksen nuorista piti omaa taloutta. Omaa taloutta pitävistä 15–17-vuotiaita oli 44 prosenttia. Monet olivat siis päätyneet nuorella iällä vastuuseen toimeentulostaan. Se mitä asuinoloista selviää, oli kyseessä usein jonkinlainen yhteisasunto: tytöt vaikuttavat olleen alivuokralaisina tai he saattoivat jakaa asunnon ystävän kanssa. Monet pojat majoittuivat tilapäisempiin kortteereihin, joissa väki tuli ja meni.²³⁶ Muutama asui Pelastusarmeijan asuntoloissa ja yömajoissa tai työnantajan tarjoamassa majoituksessa. Niistä, jotka asuivat omillaan, ei kolmanneksen eli 20 nuoren kohdalla ollut vanhempien olemassaolosta, ammatista tai sijainnista mitään mainintaa. Kari Koskela on arvioinut, että 1900-luvun alkupuolella muutto kaupunkiin ansiotyöhön oli yhteydessä elättäjän vaikeutuneeseen sosiaaliseen ja taloudelliseen asemaan. Elättäjän kuolema oli saattanut tehdä nuoresta kertaheitolla vastuullisen itsestään ja omasta elatuksestaan.²³⁷ Luku voi olla suurempi, sillä perheen elättäjän kuolema ei välttämättä kirjautunut oikeudenkäyntiasiakirjoihin systemaattisesti ennen vuotta 1943, siksi ettei perhetaustaa selvitetty järjestelmällisesti.

Taulukko 3. Tampereella syytettyjen nuorten kotiolut ja taloudenpito.

	YHTEENSÄ	%
Toisen tai molempien biologisten vanhempien kanssa	116	54,5
Yksin	63	29,6
Sisarusten tai sukulaisien luona	13	6,1
Kasvatustulos, -koti	4	1,9
Naimisissa	2	0,9
Ei tietoa	15	7,0
Yhteensä	213	100

Lähde: Tuomiokirjat-aineisto, ks. liite 1.

Kotonakin asuvien työläisnuorten oletettiin osallistuvan perheen elatukseen heti kansakoulun jälkeen,

²³⁴ Keskinen, Peltola & Suodenjoki 2005, 43.

²³⁵ TKA TRO Cc:46/630/1.9.1943; Cc:42/248/15.3.1943.

²³⁶ TKA TRO Cb:219/1022/30.10.1942; Ca:399/1693/20.11.1941.

²³⁷ Koskela 2002, 177.

ellei nuori sitten jatkanut opintojaan. Vuoden 1928 Työläisnuorisotutkimuksessa sellainen nuori, joka ei antanut rahaa kotiinsa oli poikkeus. Lasten työssäkäynti ja osallistuminen elatukseen oli tavallista työväestön perheissä, sillä heidän palkkansa kohotti perheen käytössä olevia tuloja. Nuorten meneminen töihin aikaisin oli tähdellistä etenkin, jos perheessä oli kouluikäisiä tai sitä nuorempia lapsia, joiden hoito saattoi sitoa äidin työpanoksen. Taloudellisesti vaikeina aikoina muiden perheenjäsenten panos koko perheen elatuksessa nousi entistä merkittävämmäksi. Tampereen ammattientarkastaja kiinnitti 1942 huomiota siihen, että lasten ja nuorten osuus työvoimasta oli lisääntynyt. Tarkastaja passitti joitakin liian nuoria asiapoikia ja -tyttöjä pois töistä, sillä työnantajat olivat teettäneet nuorilla liian pitkiä päiviä. Tästä hyvästä tarkastaja oli saanut valitusten ryöpyn vihaisilta äideiltä, jotka sanoivat lastensa ansioiden olevan aivan välttämättömiä perheen toimeentulolle. Toimintakertomuksesta ei käy ilmi, miten asiassa tämän jälkeen meneteltiin.²³⁸ Muutaman syytetyn nuorten kertomuksista selviää, että nuoren vastahakoisuus ja saamattomuus tai suoranainen kieltäytyminen osallistumasta perheen elatukseen kiristi vanhempien ja lapsen välejä ja pahimmillaan johti lapsen ajamiseen pois kotoa. Sukulaisten luona asuvilta odotettiin niin ikään, että he joko osallistuvat perheen elättämiseen tai elättävät itsensä.²³⁹

Huomattavan moni nuori oli vajaasta tai rikkonaisesta perheestä, toisin sanoen perheestä puuttui toinen tai molemmat vanhemmat. Jos lasketaan yhteen nuoret joiden vanhemmat ovat yksinhuoltajia, menneet uusiin naimisiin tai molemmat kuolleet, havaitaan, nuorten enemmistö oli kokenut perheen rikkoutumisen (ks. taulukko 4). Isän puuttuminen oli yli kaksi kertaa yleisempää kuin äidin puuttuminen. Useimpien isä tai äiti oli kuollut. Joidenkin vanhemmat elivät asumuserossa tai olivat ottaneet avioeron. Yleisin eron syy oli isän runsas alkoholin käyttö. Erossa lapset olivat jääneet äidille, ja vain harvoin isä oli pitänyt asumuseronkaan jälkeen perheeseensä yhteyttä. Kari Koskela on todennut, että toisen elättäjän, erityisesti isän puuttuminen aiheutti perheelle vakavia taloudellisia ongelmia. Äidin puutekaan ei ollut merkitystä vaille, sillä Koskelan mukaan se vaikeutti isän ja lasten läheisten suhteiden syntymistä. Erään 14-vuotiaan pojan isä pyysi oikeudelta lapsensa sijoittamista kasvatustalokseen sen vuoksi, ettei hän vaimonsa kuoleman jälkeen pystynyt tätä kasvattamaan.²⁴⁰

Toisen vanhemman kuoltua tai jos äiti sai aviottoman lapsen, oli hänen selviämisvaihtoehtonsa joko kasvattaa lapsi yksin, mennä uusiin naimisiin tai antaa kasvatettavaksi. Vanhemman elämäntilanne vaikutti siihen, minkä hän näistä valitsi. Jos lapsia oli useita ja osa oli riittävän vanhoja auttamaan kasvatustyössä, saattoi yksinäinen äiti pitääkin lapset. Jos äiti oli kovin vähävarainen, lapset olivat kovin pieniä ja

---

²³⁸ Kertomus Tampereen ammattientarkastajan toiminnasta vuodelta 1942; Ks. Peltola 2008, 43, 177, 179.

²³⁹ TKA TRO Ca:219/1358/3.12.1942; ks. myös TKA TRO Cb:219/1022/30.10.1942; Cc:43/354/19.4.1943.

²⁴⁰ TKA TRO Cc:36/28/6.5.1942; Koskela 2002, 173.

heitä oli paljon, oli helpompaa antaa heidät kunnan huollettavaksi kasvattiperheisiin tai lastenkotiin. Monet isät olivat myös menneet uusiin naimisiin. Pienimmät lapset saatettiin laittaa lastenkotiin myös joiksikin vuosiksi, kunnes joko muut lapset olivat kasvaneet niin isoiksi, että he pärjäsivät ilman jatkuvaa huolenpitoa tai isä oli löytänyt uuden puolison. Joillekin nuorille oli käynyt niin, että toisenkin biologisen vanhemman kuoltua he joutuivat äiti- tai isäpuolensa hylkäämiksi ja uudelleen lastenkotiin.²⁴¹

Taulukko 4. Tampereella rikoksesta syytettyjen nuorten perhetausta.

	Lukumäärä	%
Ehjä	92	43,2
Isä- tai äitipuoli	11	5,2
Toinen vanhempi yksinhuoltaja*	73	34,3
Orpo	14	6,6
Ei tietoa perhetaustasta	23	10,8
YHTEENSÄ	213	100,1

* Syntynyt avioliiton ulkopuolella, vanhemmat eronneet tai toinen vanhempi kuollut

Lähde: Tuomiokirjat-aineisto, ks. liite 1.

Oikeudenkäyntiasiakirjoista ei saa tarkkaa lukua siitä, moniko nuori oli ollut jossakin elämänsä vaiheessa lasten- tai kasvatuskodissa. Vuodesta 1943 lähtien, kun lukumäärän saa selville, oli 15 nuorta 104:stä (14 %) ollut jossakin elämänsä vaiheessa kasvattina. Heistä täysorpoja oli kahdeksan prosenttia. Sukulaisten luokse oli päässyt viisi nuorta. Monet vanhempien kasvatusvaikeuksien vuoksi lastenkotiin tai kunnan hoidokeiksi joutuneet nuoret pääsivät palaamaan synnyinkotiinsa, kun olivat kasvaneet riittävän isoiksi tai kun perheen talous oli kohentunut.²⁴² Joidenkin vanhemmat olivat kuitenkin kykenemättömiä huolehtimaan jälkikasvustaan, jolloin lapsi oli joutunut aikaisella iällä ottamaan vastuun itsestään.²⁴³ Muutaman nuoren kohtalo oli varsin kova: Mairella ei ollut missään vaiheessa omaa kotia. Hänen äidillään oli useita aviottomia lapsia ja Maire itse kasvoi kunnan hoidokkina. Kasvatuskodit olivat vaihtuneet monesti, ja osa niistä oli ollut huonoja. Kun Maire sai kansakoulun suoritettua, karkasi hän silloisesta kasvatuskodistaan ja oli asiasta esitutkijalle kertoneen kansakoulunopettajan mukaan ”sillä tiellään”. Kotikunnan huoltoviranomaiset eivät mitä ilmeisimmin juuri kaivanneet Mairea.²⁴⁴ Kostin äiti oli kuollut keuhkotautiin pojan ollessa 12-vuotias. Samaan syssyyn oli isä ”lähtenyt maailmalle” ja hylännyt neljä

²⁴¹ TKA TRO Cc:47/802/28.10.1943; Cc:48/948/24.11.1943.

²⁴² TKA TRO Cc:51/149/7.2.1944; Cc:41/193/324.2.1943; Cc:43/354/19.4.1943; Cc:48/837/10.11.1943; Cb:213/1448/24.10.1941.

²⁴³ TKA TRO Cc:56/1015/21.9.1944; Cc:42/285/29.3.1943.

²⁴⁴ TKA TRO Cc:57/1143/25.10.1943.

lastaan, joista Kosti oli nuorin ja vanhinkin vasta 14-vuotias. Yksi siskoista pääsi sotalapiseksi Ruotsiin, mutta Kosti jäi kiertelemään ja elättämään itsensä maatoilla ympäröivän maaseudun tiloilla. Kahdesta muusta sisaruksesta ei ole tietoa.²⁴⁵

Niiltä osin, kun lapsuudesta ja lapsuuden perheistä on esitutkinnoissa tai oikeudenkäyntiasiakirjoissa tarkempaa tietoa, olivat nuoret ehkä keskimääräistä tai ainakin ihannetta ongelmallisimmista tai huono-osaisemmista perheistä. Vain 16 nuoren perhetaustassa ei ilmennyt sanottavampia, huono-osaisuuteen viittaavia ongelmia. Muutamissa perheissä oli ollut sisäisiä ristiriitoja ja laitossijoituksia tai runsasta alkoholin käyttöä jossakin vaiheessa. Tavallisinta oli kuitenkin köyhyys ja toimeentulo-ongelmat, ja puolessa perheistä köyhyyteen kytkeytyi muitakin ongelmia: runsasta alkoholin käyttöä, laitossijoituksia tai jonkun perheen jäsenen epäsosiaalista toimintaa, tai näitä kaikkia.

Muutama nuori tuntui syyttävän vanhempiaan, nimenomaan äitiään huolenpidon puutteesta. Nuorten vanhempien elämänvalintoja koskevat kommentit olivat esitutkinta-aineistossa poikkeuksellisia. Sen sijaan muut, kuten usein haastatellut kansakoulun opettajat tai entiset työnantajat, kommentoivat välillä railakkaasti ja tuomitsevasti nuorten vanhempia. Toisinaan vaikuttaa siltä, että heidän etenkin nuorten luonnetta ja perhettä koskevat ”tiedot” perustuivat enemmän luuloon ja ennakoasenteeseen kuin todelliseen asiantilaan.²⁴⁶ Siiri moitti asumuserossa olevaa isäänsä siitä, ettei tämä ollut seitsemän erovuoden aikana auttanut perhettään taloudellisesti. Hän vihjasi, ettei hän hyväksynyt isänsä alkoholinkäyttöä joka eroa edelsi, mutta silloin isä ”huolehti sentään perheestään”. Erkki kertoi lapsuuden kotinsa olleen ”köyhä ja huono” ja että äiti ”ei ole ollut kunnollinen”.²⁴⁷ Salme puolestaan ei pitänyt siitä, että hänen äitinsä kertoi muunneltua totuutta menneisyydestään. Mahdollisesti tyttö tulkitisi, että äiti oli hylännyt huoltoviranomaisten hoteisiin joutuneet lapsensa.

Koko elämäni on ollut vaihtelevaa. Isä on ollut juoppo. Isä ja äiti hyvin vähän ovat asuneet yhdessä. Nyt on äiti seuraa erään vieraan miehen kanssa joka johti minutkin kotini kanssa huonoon sopuun. Mies ei ollut koko keväänä eikä kesänä missään töissä kotonani äiti laittoi ruokaa vähintään kerran päivässä miehelle. *Lapsia on paljon nuorin kahden vuoden vanha. Minä eikä kotiväki*

---

²⁴⁵ TKA TRO Cc:40/78/21.1.1943.

²⁴⁶ Ks. esim. TKA TRO Cc:42/248/15.3.1943: ”Äiti ei ole sanottavasti työtä eläessään tehnyt. – – Äiti ollut yleinen nainen. Jo pienenä aloittanut huonon elämäntapansa ja jatkanut sitä ikänsä. Ei ole huolehtinut lapsistaan, on viettänyt kuljeskelevaa irtolaiselämää.” Samassa esitutkinnassa informanttina toiminut paikallinen maanviljelijä oli sanonut, että ”yleisen naisen” aviottomana syntyneellä nuorella ”ei ole isää”. Kuitenkin nuori itse tiesi isänsä nimen ja sen lomakkeessa antoi. Pienen paikakunnan viljelijä ilmeisesti halusi varjella tuttavansa mainetta. Poika kasvoi tätinsä perheessä.

²⁴⁷ TKA TRO Cc:53/408/19.4.1944; Cc:39/753/26.11.1942.

*tiedä heistä mitään, sillä ne ovat joutuneet huoltoviranomaisten hoitoon. Nyt olemme vieraalla paikkakunnalla niin äiti sanoi, ettei hänellä ole kuin kolme lasta, jotka kaikki asuvat hänen luonaan.*²⁴⁸

Siirin, Salmen ja Erkin lisäksi kuudentoista muun nuoren välit vanhempiin olivat tulehtuneet. Pauli kertoi tuntevansa olonsa kotonaan ylimääräiseksi, sillä isä ja äitipuoli kohtelivat häntä tyyliä; Paulin kaverin Birgerin vanhemmat olivat jopa ajaneet poikansa pois kotoa muutamaa otteeseen. Puolilla nuorista ristiriitoja aiheutti nuorten haluttomuus käydä töissä tai liian myöhäiset kotiintuloajat. Useimmilla nuorilla oli vielä jonkinlaiset välit vanhempiinsa. Eero, Aaro, Pauli ja Aili olivat muuttaneet pois kotoa, sillä eivät tulleet toimeen vanhempiensa kanssa.²⁴⁹

Perheen vastoinkäymiset eivät kuitenkaan aina merkinneet, että nuorella ja vanhemmalla olisi ollut huonot suhteet. Erkin perhe oli kohdannut monia ongelmia: perhettä vaivasi keuhkotauti, joka oli vienyt äidin mennessään 1936. Lapsia oli yhteensä kuusi, heistä kolme kärsi tuberkuloosista tai siihen liittyvistä vaivoista. Muurarin perhe oli köyhä. Se oli saanut 1930-luvun laman aikana kunnan apua, ja taloutta olivat heikentäneet perheenjäsenten sairaalamaksut. Lapsista kaksi oli jouduttu sijoittamaan lastenkotiin ja yksi oli annettu kasvatiksi. Erkin ja isän suhde oli kuitenkin hyvä, poika vietti lähes kaiken vapaa-aikaansa kotona isänsä kanssa tai serkkujensa seurassa. Myös suhde lastenkotiin saattoi olla hyvä ja ilmeisen läheinen: esimerkiksi Helsinkiin muuttanut Åke ja sotaväkeen joutunut Kalle yöpyivät Rauhaniemen lastenkodissa ollessaan käymässä Tampereella.²⁵⁰

Alhainen koulutus

Nuorten koulutustaso oli alhainen. Pakollisen kansakoulun oli toki suorittanut yhdekän kymmenestä, ja valtaosalla koulutie pysähtyi siihen (ks. Taulukko 5). Joillakin oli kansakoulukin jäänyt kesken: tavallisesti nuori oli jäänyt useita kertoja luokalleen ja hän oppivelvollisuusiän saavutettuaan jätti koulun käynnin sikseen. Heistä kolme ei kirkonkirjojen mukaan ollut suorittanut luokkaakaan kansakoulua, rippikoulun kylläkin. Tämä ei silti välttämättä tarkoita, että nuoret eivät olisi suorittaneet oppivelvollisuutta, vaan että seurakuntien väestökirjanpidossa saattoi olla puutteita. Tuomittujen ilmoittamien tietojen ja seurakunnan lähettämän henkikirjanotteen välillä oli toisinaan eroja, lisäksi kolmentoista nuoren koulutustietojen täydellinen puute vaikuttaa johtuvan poliisien kirjaamiseroista. On nimittäin syytä olettaa, että

---

²⁴⁸ TKA TRO Cb:213/1448/24.10.1941. Korostus IK.

²⁴⁹ TKA TRO Cc:42/216/3.3.1943; Cb:218/844/4.9.1942; Cb:219/1022/30.10.1942; Cc:57/751/16.8.1944.

²⁵⁰ TKA TRO Cc:45/536/14.7.1943; ks. myös Cc:56/1015/21.9.1944.

nahkatehtaan liikeapulainen oli suorittanut paitsi kansakoulun jonkinlaisia jatko-opintoja päästäkseen tehtäväänsä.²⁵¹

Taulukko 5. Tampereen raastuvanoikeudessa 1941–1943 tuomittujen nuorten koulutus.

	Tytöt (n=62)	%	Pojat (n=151)	%	Yhteensä (n=213)	%
Kansakoulu	55	88,7	135	89,4	190	89,2
Kansakoulu kesken tai suorittamatta	2	3,2	7	4,6	9	4,2
Jatkokoulu	8	12,9	15	9,9	23	10,8
Ammattikoulu tai oppisopimus	3	4,8	21	13,9	24	11,3
Kansakoulun jälkeinen koulutus keskeytynyt	7	11,3	26	17,2	33	15,5
Ei tietoa	5	6,5	9	6,0	13	6,1

Lähde: Tuomiokirjat-aineisto, ks. liite 1.

1920–30-lukujen tamperelaisnuoria tutkineen Mervi Kaarnisen mukaan enemmistö tamperelaisista tytöistä ja pojista sai jonkinlaista kansakoulun jälkeistä jatkokoulutusta: tytöistä 78 ja pojista 84 prosenttia. Enemmistö meni kansakoulun jatkoluokille eli jatkokouluun (tytöistä 42 ja pojista 49 %), jotka eivät valmistaneet mihinkään ammattiin. Yleiseen tai valmistavaan ammattikouluun tai oppisopimuskoulutukseen meni noin joka neljäs tai viides nuori (tytöistä 22 ja pojat 26 %).²⁵² Toimeentulorikoksista syytettyt nuoret olivat tähän nähden huonommin koulutettuja: tytöistä vajaa kolmannes ja pojista alle puolet oli saanut jonkinlaista jatkokoulutusta (ks.taulukko 5). Näistä nuorista kuitenkin useampi kuin joka kolmas oli syystä tai toisesta keskeyttänyt jatkokoulutuksen, 41 prosenttia tarkalleen ottaen. Tytöt jatkoivat yleisimmin jatkokouluun eli kansakoulun jatkoluokille, jotka eivät valmistaneet mihinkään ammattiin. Poikien keskuudessa jatkokoulu sekä ammattikoulu tai oppisopimuskoulutus olivat suurin piirtein yhtä suosittuja. Yksi tyttö oli käynyt kauppa-apulaiskoulua ja yksi poika kotiteollisuuskoulua, mutta heilläkin oli jäänyt koulut kesken. Nuorten alhaisesta koulutuksesta sekä yhteiskunnallisesta asemasta kertoo myös se, että keskikoulusivistystä oli saanut vain neljä nuorta – heilläkin koulu oli jäänyt kesken. Kolme nuorta oli rikosprosessin aikana vielä koululaisia, muilla opinnot olivat tyssänneet muusta syystä.²⁵³ Sota saattoi vaikuttaa nuorten jatkokouluttautumiseen, sillä se tunnetusti teki lukuvuosista rikkonaisia ja

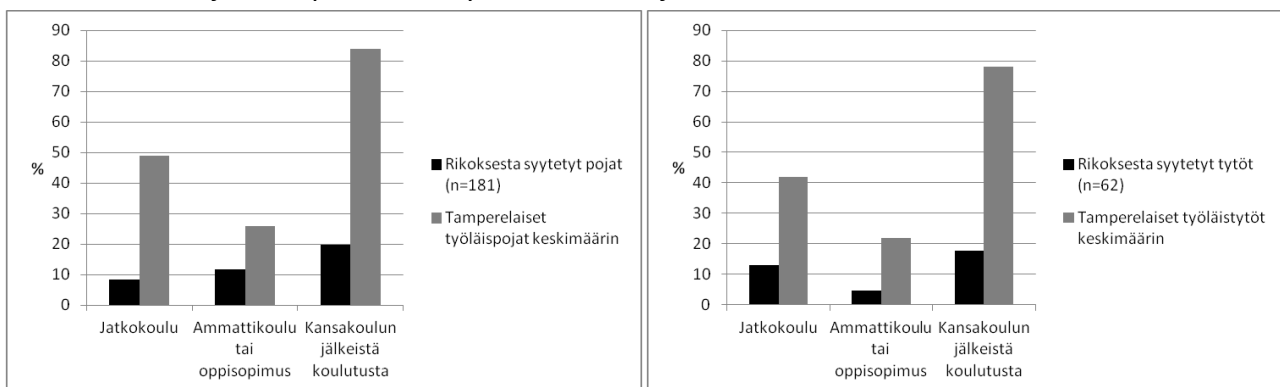
²⁵¹ TKA TRO Cc:39/714/13.11.1942; ks. Kaarninen 1995, 115–118.

²⁵² Kaarnisen mukaan vuonna 1927 kansakoulun suorittaneista 42–49 % meni jatkokouluun. Kaarninen 1995, 86, taulukko 9. Luvut on pyöristetty lähimpään täyteen prosenttiin.

²⁵³ Koulutustiedot perustuvat Tuomiokirja-aineistoon, ks. Liite 1.

vaikeutti siten opintojen etenemistä. Jos kuitenkin verrataan toisiinsa vuosia 1941–1942 ja 1943–1944, käy ilmi että jatkosodan jälkipuoliskolla syytetyistä oli suurempi osuus saanut jonkinlaista jatkokoulutusta (20 % vuosina 1941–42 ja 46 % vuosina 1943–1944). Koulunkäynti ei siis pysähtynyt kokonaan. Koulutuseroon suhteessa Kaarnisen lukuihin (ks. kuvio 7) voi vaikuttaa myös se, että osa syytetyistä nuorista oli syntynyt ja kasvanut maaseutupaikkakunnilla, joissa koulunkäyntimahdollisuudet olivat kaupunkia heikommat. Tampereella syntyneistä syytetyistä jatkokoulutusta, keskeytynyttä tai loppuun suoritettua, oli saanut 42 prosenttia, mikä luku myös jää Kaarnisen arvojen alapuolelle.

Kuvio 8. Tampereella rikoksesta syytettyjen nuorten ja 1920–1930-lukujen tamperelaisen työläisnuorison jatkokouluttautumisen aste.

Lähteet: *Tuomiokirjat*-aineisto; Kaarninen 1995, 115–118.

Jos merkeiksi jatkokoulutuksesta lasketaan lisäksi ammattityöläisen titteli, oli 57 prosentilla syytetyistä pojista kouluttautunut kansakoulun jälkeen. Tytöillä vastaava luku oli 28 prosenttia. Se, että tyttöjen koulunkäynti loppui kansakouluun, ei ollut työläisperheissä harvinaista. Jos yksi lapsi meni kouluun, piti muiden perheenjäsenten tulla elättämään hänet, eikä siihen usein ollut varaa. Tyttöille ei ollut tarjolla ammatin valmistavaa koulutusta eikä oppisopimusta niin kuin pojille. Lisäksi tyttöjen koulutusta ei pidetty tärkeänä, sillä se ei ollut sijoitus siinä missä poikien, jotka saattoivat ammattityöläisinä päästä hyvälle palkolle ja kohoamaan sosiaalisesti. Tästäkin huolimatta ja vaikka poikien ammattikoulutusta kehitettiin itsenäistymisen jälkeen, työläispoikienkaan koulu-ura harvoin jatkui heidän täytettyään 14–15-vuotta. Köyhissä perheissä ei useinkaan ollut varaa kouluttaa lapsia, vaan heidän tuli mahdollisimman aikaisin eli kansakoulun jälkeen lähteä ansiotyöhön.²⁵⁴ Työssä ollessaan tytöt saattoivat toki suorittaa erilaisia suppeampia ammatti- ja iltakursseja ja pyrkiä sitä kautta etenemään vaativampiin ja paremmin palkattui-

²⁵⁴ Kaarninen 1989, 88–89, 95; Kaarninen 1995, 55, 72, 140; Peltola 2008, 183.

hin töihin. Yksi tyttö ilmoitti käyvänsä konekirjoituskurssia työnsä ohella.²⁵⁵

Eräänlaista koulutusta oli myös rippikoulu. Tieto, että kolmannes syytetyistä nuorista *ei ollut* käynyt rippikoulua, on kiinnostava etenkin nuorten yhteiskunnallisen sijoittamisen kannalta. Kertooko tämä nuorten perheiden yhteiskunnallisesta asennoitumisesta? Vuoden 1918 tapahtumat ja kirkon osuus niissä muutti joidenkin työväestön piirien suhtautumisen kirkkoon kielteiseksi. Olivatko nämä nuoret sisällissodan hävinneiden punaisten jälkeläisiä? Punaorpoja erosi kirkosta etenkin heti sodan jälkeen, mutta myös myöhemmin.²⁵⁶ Voimakkaimmin ajattelevat saattoivat ilmoittautua siviilirekisteriin, mutta heitä otoksessa oli vain kolme. Heistäkin yksi oli kirjattu rekisteriin siksi, että hänen isänsä oli lahkolainen.²⁵⁷

Suoriutuminen koulussa

Jos kohta valtaosa nuorista oli suorittanut kansakoulun, oli noin 40 prosenttia niistä, joista on tarkempia tietoja saatavilla, sopeutunut hyvin kouluun – toisin sanoen opettajat eivät olleet arvioineet heitä negatiivisesti. Huonoa selviytymistä koulussa pidettiin yhtenä kriminogeenisenä eli rikollisuuden riskitekijänä, minkä vuoksi sitä selvitettiin tarkasti nuorten esitutkinnassa. Kuuden mainitaan olleen lahjakkaita oppilaita, joidenkin kerrotaan käyneen mielellään koulu tai olleen käytökseltään miellyttäviä.²⁵⁸ Opettajat arvioivat oppilaita koulumenestyksen ja käyttäytymisen perusteella, mutta lausunnoista on välillä vaikea päätellä, mitkä lopulliset kriteerit olivat. Seuraava lausunto on varsin ristiriitainen, sillä nuoren käytös oli ollut hyvä ja hän oli käynyt säännöllisesti koulua, mutta opettajan arvio oli silti varsin negatiivinen. Ilmeisesti opettajaa harmitti ainakin se, että oppilaan vanhemmat olivat puolustaneet lastaan.²⁵⁹

Oli luokalla ilkeä poika. Käytös on ollut koko kouluajan 10, paitsi IV luokalla se oli alennettu. –
– Oli hänen tähtensä koulurettelöitä ja vanhemmat kävivät koululla lapsiaan puolustamassa.
Kuitenkin kävi säännöllisesti koulua. – – Oli lahjoiltaan keskitason alapuolella ja lisäksi laiska ja huolimaton ja hyvin tuhuinen.²⁶⁰

Valtaosin opettajat olivat arvioineet nuorten selvinneen koulussa huonosti. Huonoon koulumenestykseen oli syynä etupäässä laiskuus ja koulunkäynnin vastenmielisyys, toisinaan oppilaan ”älyllinen heik-

---

²⁵⁵ TKA TRO Cc:53/411/20.4.1944; Kaarninen 1989, 98; Kaarninen 1995, 142–144.

²⁵⁶ Kaarninen 1986, 103.

²⁵⁷ Anna-Liisa Lehtonen kertoo omaelämäkerrassaan uskonnolliseen lahkoon liittyneistä kasvattivanhemmistaan, joille siviilirekisteri merkitsi vastalauseetta evankelis-luterilaista kirkkoa kohtaan. Lehtonen 2009.

²⁵⁸ TKA TRO Cc:45/536/14.7.1943;

²⁵⁹ Vrt. Humphries 1981, 77–78. Esitutkintalomakkeessa on mainittu äidin puolusteleva käytös kolme kertaa. Toisto voi johtua opettajasta tai esitutkinnan laatijasta, jolla oli lopullinen päätösvalta lomakkeessa mainittavien seikkojen suhteen.

²⁶⁰ TKA TRO Cc:50/122/31.1.1944.

kous”, josta johtui, että tämä yrittämisestä huolimatta oikein saanut aikaiseksi.²⁶¹ Suoranainen koulunkäynnin vastaisuus, joka ilmeni passiivisuutena, epäsäännöllisyytenä tai ilkeinä käyttäytymisenä, oli kuitenkin yleisempää. Siihen ”syyllistyivät” jopa lahjakkaat oppilaat, joskin monien kohdalla haluttomuuteen yhdistyi opettajien mielissä heikko älyllinen kyky.

Paul Willis ja Stephen Humphries, jotka selittäneet nuorten epäsosiaalista käyttäytymistä työväenluokkaisella vastakulttuurilla, ovat esittäneet, että koululahuttomuus ja koulun käynnin laiminlyönti olivat työväenluokkaisille nuorille iskuja porvarillisen järjestelmän pakkoa ja opettajien alistavia toimintatapoja vastaan. Sopeutumattomuutena ilmi tullut käyttäytyminen ja sääntöjen vastustaminen olivat heidän mukaansa nuorten ainoat keinot kapinoida ja vastustaa autoritaarista koululaitosta, josta he eivät oppivelvollisuuden vuoksi päässeet pois. Runsaat poissaolot ja näkyvä vastarinta johtivat koulukoti- ja kasvatustilaisuuksiin, mikä oli monien mielestä vielä huonompi vaihtoehto. Sinällään rauhallinen ja ongelmia herättämätön, mutta ”velto” ja ”saamaton” esiintyminen koulussa saattoivat siis olla vastarintaa, mutta ne olivat laiminlyöntiä ja avointa konfliktia hienovaraisempia keinoja. Tavoitteena oli livahtaa läpi repressiivisestä koulusta vapauten ja työelämään niin nopeasti kuin mahdollista.²⁶²

Etenkin Humphriesilla korostuu kouluissa laajalle levinneen ruumiillisen kurituksen merkitys vastarinnan synnyttäjänä. Suomen kansakouluista ruumiillinen kuritus poistui 1914, ja kurinpitoa luokassa oli höllennetty ainakin Tampereen kansakouluissa ohjesääntötasolla jo ennen sitä. Alistumisen piti kuitenkin edelleen tapahtua henkisellä tasolla: nuorten piti osoittaa tottelevaisuutta ja sallia aikuisten puuttua omaan elämäänsä vastaan sanomatta. Ainakin työnantajien lausuntojen perustella monien nuorien näyttää olleen vaikea taipua tähän vaatimukseen.²⁶³ Ilmeisesti myös vanhemmilta odotettiin jossain määrin alistumista tai vähintään tyytymistä kansakoulun opettajan huomautuksiin ilman vastalauseita. Opettajan toimintaan tyytymättömät vanhemmat muistettiin lapsiaan ”puolustelemina”.²⁶⁴

---

²⁶¹ Ks. esim. TKA TRO Cc:54/685/19.7.1944; Cc:49/1000/1.12.1943.

²⁶² Humphries 1981, 52–56; Willis 1974, 13–50; ks. myös Kaarninen 1995, 60.

²⁶³ TKA TRO Cc:53/408/19.4.1944; Cc:50/28/13.1.1944; Cc:43/354/19.4.1943; Humphries 1981, 62–89; Telemäki 1979, 92, 104–105.

²⁶⁴ TKA TRO Cc:46/635/1.9.1943; Cc:49/1118/22.12.1943; Cc:50/122/31.1.1944. Ks. Humphries 1981, 77–78. Kasvatustilaisuuksissa vaatimus hoidokkien alistumisesta ulottui arkipäivän toiminnoista perusoikeuksiin. On kiinnostavaa, että 1930–1940-luvuilla kasvatustilaisuuksiin sijoitettujen lasten ja nuorten vanhemmat vaativat useasti humanimpaa kohtelua lapsilleen Pahlioniemessä, joka muiden kasvatustilaisuuksien tavoin korosti hoidokkien alistumista kasvattajien tahtoon. Sosiaaliministeriö päätti lopulta pakottaa laitosta uudistamaan käytäntöjään vanhempien tahtomalla tavalla. Ks. Aine 2010, 36–37.

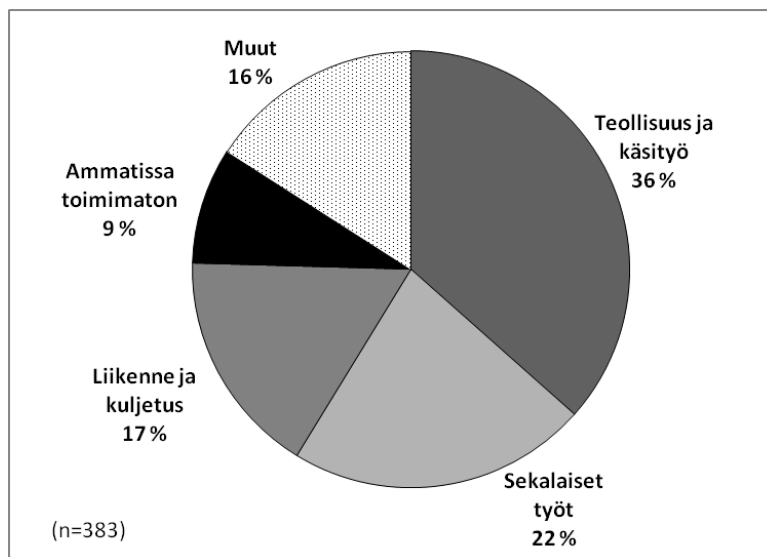

Nuorten ammatit ja työpaikat

Nuorista valtaosalla oli titteli, joka viittaa työssä käyntiin: pojista 85 prosentilla ja tytöistä 89 prosentilla. Työelämän ulkopuolella olleista viisi kävi koulua tai opiskeli, kaksi oli sijoitettuna Tampereen kaupungin kasvatustalokseen Pahloniemeen, yksi asui kotimaatilalla ja osallistui sen töihin, yksi eli aviomiehensä sotakuukausipalkalla.²⁶⁵

Tyttöjen ja poikien ammattialat kuvastavat toisaalta Tampereen talousrakennetta, toisaalta heidän pohjakoulutustaan. Poikien enemmistö työskenteli teollisuudessa ja käsityöammateissa, kuljetusalalla tai sekatoissa. Pojat olivat jakautuneet näiden alojen kesken melko tasaisesti, joskin teollisuus ja käsityöammatit dominoivat (ks. kuvio 9). Muiden ammattien edustajat jakautuivat kutakuinkin tasan maatyömiehiin, asiapoikiin ja sijaisposteljooneihin. Poikien yleisin titteli oli sekatyöläinen.

Kuvio 9. Poikien ammattialat.

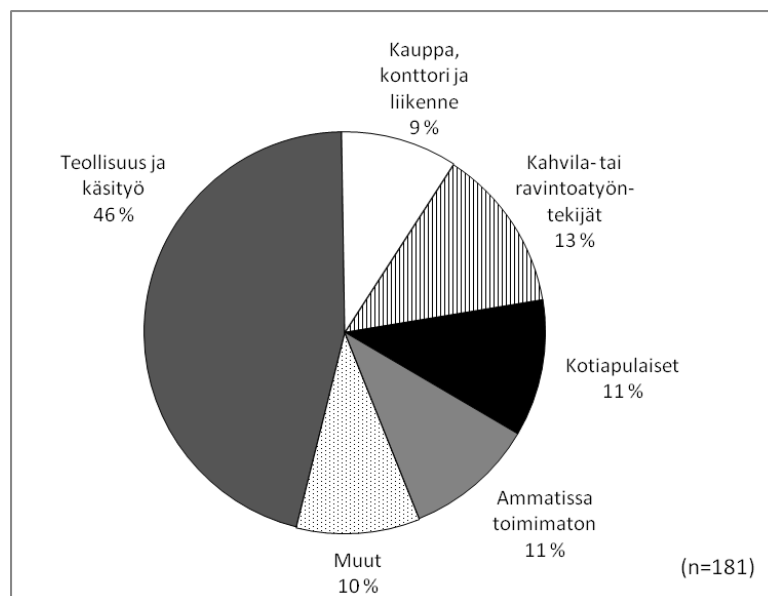
Lähde: TKA TRO Tuomioluettelot.

Teollisuuden työllistyneiden poikien keskuudessa näkyi miesten laajemmat koulutautumismahdollisuudet. Viidennes oli joko ammattimiehen oppilaana tai tehtävissä, jotka vaativat jonkinlaista ammattitaitoa: vulkanisoijana, sorvaajana, viilaajana, seppänä tai laitoshmiehenä. Tamperelaiset metallitehtaat valmistivat paljon aseita ja kalustoa armeijalle, mutta niissä ei työskennellyt kuin kahdeksan tuomittua. Poikia

²⁶⁵ Pahloniemen synnyistä ja toiminnasta ks. Aine 2010, erit. 29–33. Aine 2010, 4.

työskenteli paljon muissa metalliteollisuuden tehtävissä, tehtaat valmistivat aseiden lisäksi paljon muuta-kin sotataloudessa tarvittavaa: polkupyöriä, vetureita, sahanteriä. Nämä kaikki olivat keskeisiä sotatarviketuotannon aloja.²⁶⁶ Kuitenkin lähes yhtä moni työskenteli ”sekatyömiehenä”, joka oli poikien yleisin yksittäinen titteli (22 %). Jos mukaan lasketaan maa- ja metsätalouden työmiehet nousee sekalaisilla töillä itsensä elättävien osuus neljännekseen kaikista syytetyistä pojista. Apulaisina ja harjoittelijoina oli vajaa viidennes, 18 prosenttia. Sekatyömiehet olivat työllistyneet toisinaan tehtaisiin, mutta hyvin usein he olivat työskennelleet eri pituisia pätkiä kaupungin työmailla. Vaikka rakennustöissä oli sodan aikana pääsääntöisesti hiljaista materiaali- ja väestönsuojeluun liittyviä työmaita, kuten pommisuojausten, lentokentän ja perunakellareiden rakentamista. Näitä tehtiin hyvin paljon työvelvollisuustöinä. Apulaisten työmaana oli kuljetukset ja liikenne, teollisuus ja jonkin verran rakennustyöt.²⁶⁷

Kuvio 10. Tyttöjen ammattialat

Lähde: Tuomioluettelot.

Tytöt olivat työllistyneet ennen kaikkea teollisuuteen ja tehtaantytöiksi. Seuraavaksi yleisimpiä olivat kahviloiden ja ravintoloiden apulaiset tai kotiapulaiset. Muihin aloihin lukeutuu etupäässä asiattytöitä, sekatyöläisiä sekä maataloustyöntekijöitä (ks. kuvio 10). Mervi Kaarnisen toteamus, että tamperelaisten tyttöjen tie vei koulusta tehtaaseen, pitää syytetyjenkin nuorten kohdalla paikkansa, sillä heistä hieman

²⁶⁶ TKA TRO Tuomioluettelot 1941–1944; Jutikkala 1979, 407–410.

²⁶⁷ TKA TRO Tuomioluettelot.

vajaa puolet ilmoitti olevansa ”tehtaantyoöntekijä”, toisinaan tarkennettuna tehtaan tuotantosuunnalla. Tyttöjen työllistyminen teollisuuteen ehkä kuvastaa Tampereen väestörakennetta, jonka keski- ja yläluokat olivat ohuet. Samoin liikkeitä oli kaupungissa suhteessa vähemmän kuin muissa isoissa kaupungeissa. Tällöin tyttöjen perinteisiä ensimmäisiä työpaikkoja eli koti- tai myymäläapulaisen paikkoja oli vähemmän, kun taas teollisuustöitä oli paljon. Tehtaaseen menoa ja työpaikan saantia saattoi helpottaa myös se, että joku perheenjäsenistä, sukulaisista ja tuttavista jo työskenteli tehtaassa.²⁶⁸

Tytöt tekivät tehtaissa luultavimmin erilaisia sekalaisia ja avustavia töitä, joista selviytyminen ei edellyttänyt ammattitaitoa, sillä erittäin harvalla tehtaassa työskentelevällä työllä oli ammattitaitoa osoittava titteli: kutoja, koneompelija. Koulutuksen puute ja työuran lyhyys sekä rikkonaisuus saattoivat vaikuttaa siihen, etteivät tytöt olleet saaneet kerättyä riittävää ammatillista pääomaa. Joidenkin tyttöjen ura saattoi edetä seuraavasti: kotiapulaisen paikalta tekstiilitehtaaseen ja edelleen metallitehtaaseen tai lakkitehtaasta kahvilan uloskantajaksi.²⁶⁹ 1920–30-lukujen tamperelaistyttöjä tutkinut Mervi Kaarninen on huomauttanut, että tehtaantytöiden ammatillinen liikkuvuus oli vähäistä, toisin sanoen tytöt eivät kovin yleisesti vaihtaneet alaa, mutta tässä joukossa tuo huomio ei pätenyt.²⁷⁰ Nimikkeet tosin saattavat piilottaa taakseen useita erilaisia tehtäviä, mistä Työläisnuorisotutkimuksen tekijät myös raportissaan huomauttivat.²⁷¹

Sukupuolen mukainen työnjako oli vahva, eikä paljon puhuttu naisten siirtyminen miesten töihin näy ainakaan näissä nuorissa. Teollisuudessa sekoittumista tapahtui jonkin verran, joskin on pidettävä mielessä, että tehtaissa oli monenlaisia tehtäviä, jotka olivat jakautuneet alan sisällä sukupuolen mukaan.²⁷² Vain yksittäisiä tyttöjä oli päätenyt miehisiin aloille ase- ja ammusteollisuuteen, varastotyöntekijäksi tai ”asemamiesalokkaaksi”.

Lähettejä, joka pesti oli tavallinen nuorten sisääntuloammatti, oli ehkä yllättävänkin vähän, vain noin neljä prosenttia. Monien apulaisten, oppilaiden ja harjoittelijoiden taustalta löytyy kuitenkin asiapojan pesti. 1900-luvun alun huliganismin tutkimuksissa asiapojan ja sekatyöläisen ammatteja on nimetty umpikujaj-ammateiksi: ne olivat ammatteja. Niissä oli vaikea kartuttaa ammattitaitoa, joka olisi voinut

---

²⁶⁸ Rahikainen 1999, 344; Jutikkala 1979, 26, 31.

²⁶⁹ TKA TRO Ca:399/1688/20.11.1941; Cb:213/1448/24.10.1941

²⁷⁰ TKA TRO Ca:399/1688/20.11.1941; Cb:213/1448/24.10.1941; Kaarninen 1995, 142.

²⁷¹ *Työläisnuorisotutkimus* 1935, 51. *Työläisnuorisotutkimus*. Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII: 13. Suomen virallinen tilasto, Helsinki 1935.

²⁷² Esimerkiksi naisvaltaisissa tekstiilitehtaissa naiset työskentelivät etupäässä kutomossa ja kehräämössä miesten vastatessa koneiden huollosta ja korjaamisesta sekä raskaiden kuormien siirtelystä. 1900-luvun alkupuolella moni teollisuudenala sekä myynti- ja asiakaspalvelutyö naisvaltaistuivat ja samalla matalapalkkaistuivat. Suoranta 2009, 35, 55–59; Hentilä 2001, 168–173.

myöhemmässä elämässä turvata paremman ja vakaamman toimeentulon.²⁷³ Sekatyöläisten työ oli usein kausiluontoista, sillä heitä palkattiin lyhyeksi ajaksi tiettyyn tehtävään, esim. kesäkuukausiksi rakennustyömaille, satamaan laivamiehiksi ja -pojiksi, metsä- ja maatöihin ja talvella lumitöihin.²⁷⁴ Asiapoijille ja -tytöille oli jatkuvasti kysyntää eikä työ ollut samalla tavalla vuodenaikaan sidottu, mutta heidän kohtalonsa oli tulla nuorempien ikäluokkien syrjäyttämiksi.²⁷⁵ Kari Koskela päätelee omassa huliganismitutkimuksessaan, että elämän näköalattomuus vaikutti poikien haluun liittyä vastakulttuuriseen elämäntyyliin, johon kuului kaikenlainen porvariston paheksunta: maleksiminen kaduilla, väkivaltaisuus, alkoholin käyttö ja tupakointi ja ajoittainen pikkurikollisuus.²⁷⁶ Tämä voi päteä sekatyöläisten osalta, joita oli syytetyistä 26 prosenttia, mutta asiapoikien lukumäärä jäi yllättävänkin alhaiseksi, vain noin 5 prosenttiin.²⁷⁷ Työnvälitystoimiston listoilla oli jatkuvasti avoinna enemmän lähettien paikkoja kuin oli halukkaita hakijoita. Toimiston vuosikertomuksissa myös valitellaan, että nuoret pojat käyvät toimistossa kyselemässä töitä ilman tarkoitusta ottaa vastaan pestiä. Nuoret myös mitä ilmeisimmin tarttuivat mieluummin näihin tehtäviin kuin perinteiseen juoksupojan pestiin, sillä työnvälitystoimistoon tuli työnantajilta pyyntöjä saada asiapoika, mutta kovin montaa paikkaa ei toimisto onnistunut täyttämään. Vaikuttaa siltä, että työvoimapulan aikana nuorilla oli entistä suurempi valinnan vapaus, mikä tuli työpaikkoihin ja -tehtäviin ja että he valitsivat silloin muun kuin lähetin pestin.²⁷⁸ Mahdollisesti työvoimappula ja ammattialojen jakautuminen sukupuolen mukaan tarjosi kouluttamattomillekin nuorille toisenlaisia työtehtäviä ja tilaisuutta kerryttää tulevan työllistymisen kannalta hyödyllistä työkokemusta. On mahdollista, että lähetin pestien houkuttelevuutta vähensi myös työolot: ammattientarkastajan toimintakertomuksista selviää, että tarkastajat jakoivat työnantajille eniten huomautuksia ja muistutuksia asiatyttöjen ja -poikien työajoista, joka alle 15-vuotiailla oli kuusi tuntia päivässä. Lisäksi ainakin vuonna 1941 oli asiapoikien kannettavaksi annettu liian suuria kuormia.²⁷⁹

Nuoret olivat siis työllistyneet valtaosin työväenluokkaisiin ammatteihin eikä ihme: 1920–1930-luvulla kehitettiin ammattikoulutusta ja konttori- tai liikeapulaisen pesti edellytti kansakoulua pidemmälle

---

²⁷³ Umpikuja-ammatin käsite Pearson 1983, lainaus Koskela 2002, 169 mukaan.

²⁷⁴ Peltola 2008, 156.

²⁷⁵ Koskela 2002, 169. Marjatta Rahikainen tosin huomauttaa, ettei asiapojan ammatti välttämättä ollut umpikuja-ammatti, vaan lähetistä saattoi tulla vahtimestari. Tässäkin aineistossa muutama työnantaja olisi ollut halukas kouluttamaan hyvästä asiapojasta myymäläapulaisen. TKA TRO Cc:52/285/15.3.1944; Cc:51/210/23.2.1944; Rahikainen 1999, 344.

²⁷⁶ Koskela 2020, 52–67, 142–154, 169.

²⁷⁷ TKA TRO Tuomioluettelot.

²⁷⁸ Esimerkiksi Hannu irtisanoutui tiilitehtaalta tarkoituksenaan hankkia sorvarinoppilaan paikka Lokomolta. TKA TRO Cc:46/683/16.9.1943, esitutkintalomake 1 (NHa). Nuorille tytöille ja pojille oli jatkosodan aikana Tampereella eniten tarjolla töitä teollisuudessa ja käsityössä, ja lisäksi pojille lähetteinä eli asiapoikina ja tytöille liike-, kauppa- ja talousapulaisina. Nuoret itse toivoivat pääsevänsä töihin konttoriin tai teollisuuteen. Kertomus Tampereen kaupungin työnvälitystoimiston toiminnasta vv. 1942–1943.

²⁷⁹ Kertomus Tampereen ammattientarkastajain toiminnasta vv. 1941–1943. Ks. myös Rahikainen 1999, 347–349.

jatkuneita opintoja.²⁸⁰ Vaikka sota saattoikin pakottaa työnantajat höllentämään kriteerejään, vaikuttavat he edellyttäneen jonkin verran kansakoulun jälkeisiä opintoja. Työnjohtajanapulaiseksi päässeellä oli takanaan ammattikoulu, puhelinkeskusneidillä kesken jäänyt yhteiskoulu. Erilaisissa konttoritehtävissä oli vain kaksi prosenttia nuorista.

Nuorten palkkaus

Tuntipalkkoiksi²⁸¹ muutettuina rikoksista syytettyjen nuorten palkkahaitari oli sodan alkupuoliskolla 1,06–12,50 markkaa keskipalkan asettuessa 5,89 markkaan. Jälkipuoliskolla tutkimien nuorten palkkajakauma oli 3,13–14,32 markkaa ja keskipalkka 9,13 markkaa.²⁸² Korkein tuntipalkka oli siis noussut 14,6 prosenttia. Syytetyistä nuorista parhaimmille tienesteille pääsivät läpi sodan kuljetustyöntekijät, autonasentajat ja apumiehet sekä veturinlämmittäjät, sekä muutamat teollisuuden apulaiset. Yhtä lentokonehtaahan työntekijää lukuun ottamatta parhainta palkkaa saaneet olivat poikia. Pienipalkkaisimpien joukossa oli sekä tyttöjä että poikia: ravintolatyöntekijöitä, asiapoikia, harjoittelijoita sekä joitakin liikeapulaisia ja tekstiiliteollisuuden työntekijöitä. Nuorten antamien tietojen perusteella tilapäisissä rakennus- ja sekätehtävissä saattoi myös päästä hyvälle tunti- ja päiväansioille, mutta kuukausiansiot saattoivat jäädä pieniksi juuri työsuhteiden lyhyden ja epäsäännöllisyyden vuoksi. Jotkut saivat rahapalkan ohella myös luontoisetuja. Yleisesti palkanmaksussa tapana oli, että kotiapulaisille, maatalouden sekä ravintoloiden työntekijöille tarjottiin rahapalkan ohella joko ruoka tai asunto tai molemmat eli täysi yöspito. Teollisuuslaitokset saattoivat tarjota asuntoedun.²⁸³ Tutkimusjoukossa näihin ryhmiin kuuluvat eivät kuitenkaan saaneet kategorisesti luontoisetuja, joskin enemmistö niistä nautti. Ruoka ja täysi yöspito olivat yhtä tavallisia, asuntoedun sai muutama. Pelkkää ruokapalkkaa nautti yksi nainen.²⁸⁴

Sosiaalinen tutkimustoimisto selvitti eri alojen palkkoja sodan aikana. Oikeudenkäyntiasiakirjoista ei voi kerätä systemaattista palkkatilastoa, ei myöskään voida suorittaa systemaattista vertailua näiden palkkatilastojen kanssa. Noin kolmenkymmenen vertailukelpoisen palkkatiedon – saatavilla on tieto palkanmaksun ajankohdasta, tarkasta palkasta sekä toimialasta – perusteella näyttää kuitenkin siltä, että suhteessa muuhun yleiseen palkkatasoon nuorten palkat pysyivät matalina ja jopa junnasivat paikoillaan.

---

²⁸⁰ Kaarninen 1995, 142–144.

²⁸¹ Laskettuna täyden työajan mukaan eli kuukaudessa on neljä viikkoa, viikossa kuusi työpäivää ja päivässä kahdeksan työtuntia.

²⁸² Kuukausipalkkoiksi muutettuna sodan alkupuolen palkat vaihtelivat 203–2400 markan välillä keskipalkan ollessa 1148 mk/kk; jälkipuoliskolla palkkahaitari oli 600–2750 markkaa ja keskipalkka noin 1750 mk/kk.

²⁸³ Työläisnuorisotutkimus 1935, 38–39.

²⁸⁴ TKA TRO Cc:50/104/27.1.1944.

Suurimmat erot nuorten ja keskipalkkojen välillä ovat juuri konepajateollisuudessa, jossa keskipalkat olivat 2,6–3,4-kertaiset nuorten palkkoihin verrattuna. Konepaja- ja metalliteollisuus olivat miesten kovapalkkaisimpia aloja, niillä keskimääräiset tuntipalkat nousivat alkuvuodesta 1942 syksyyn 1944 mennessä 14,67:stä 21,27:ään markkaan tunnilta (eli 1,44-kertaisiksi. Samana aikana tamperelaisten konepajateollisuudessa työskennelleiden nuorten tuntipalkat vaihtelivat 6,25–10 markan välillä (1200–1920 mk/kk). On luonnollista, että nuorille maksettiin huonompia palkkoja, sillä keskimäärin heillä ei ollut samaa pätevyyttä ja kokemusta, ja monet olivat oppilaina. Kuitenkin muutaman nuoren ammattityöläisen, levysepan ja viilaajan palkat olivat vain reilut puolet alan keskipalkoista.²⁸⁵

Kiinnostavaa on, että tekstiiliteollisuudessa ainakin nuorten palkat eivät tunnu nousevan sodan aikana, vaan ne pysyvät 7–8 markan välillä. Suomen Trikoolta, josta on mahdollista muodostaa jonkinlainen käsitys palkkakehityksestä sen vuoksi, että otantaan sattui osumaan monta Suomen Trikoolla työskennellyttä tyttöä, tuntipalkat nousivat 2,60 markkaa, mikä merkitsee 50 prosentin korotusta. Tampellassa nuorten palkat pysyivät paikallaan, tammikuussa 1942 ja huhtikuussa 1944 siellä maksettiin samaa 7,50 markan tuntipalkkaa. Liekö syynä se, että Tampellassa tehtiin runsaasti puolustusvoimien tilauksia, joista maksettiin työntekijälle melko huonosti urakoiden kilpailutuksen ja ketjutuksen vuoksi.²⁸⁶

Työssä vai ilman työtä?

Se, että nuori oli ilmoittanut itselleen ammatin, ei vielä tarkoita, että hän harjoitti kyseistä ammattia tai edes oli työsuhteessa rikoksentekehoketkellä. Entinen titteli ilmoitettiin mielellään silloinkin, kun oltiin tilapäisesti työttömänä. Ehkäpä sillä tavalla haluttiin välttää kiinnittämästä viranomaisten huomiota työttömyyteen ja välttää joutilaisuus-epäilyiltä. Työssä käyminen oli kuitenkin hyvin yleistä työläisnuorison parissa ja jopa jossain määrin oletusarvoista..²⁸⁷

1930-luvulla työtä pidettiin lasten ja nuorten parhaimpana kasvattajana, ja vaikka aikuisten kohdalla oli ymmärretty työttömyyden kausiluonne ja kytkeytyminen alhaisen koulutustason ammatteihin, tulkittiin nuorten työttömyyttä ennen kaikkea moraaliselta kannalta. Työttömyyden demoralisoiva vaara

---

²⁸⁵ Cc:46/683/16.9.1943; Cc:43/295/1.4.1943; ”Teollisuustyöväen palkkataso vuosina 1939–1944” *Sosiaalinen aikakauskirja* 39(1945):328–329.

²⁸⁶ Näreikkö & Takalo 1986, 188–189.

²⁸⁷ Siurala 1994, 26.

kohdistui ennen kaikkea työläislapsiin ja nuoriin miehiin. Aikalaisten mielessä ilman työtä oleminen eli *joutilaisuus* ja sitä asteen pahempi, toistuva tai pitkäaikainen työttömyys eli *työnvieroksunta* olivat etappeja rikolliseen elämäntapaan johtavalla polulla. Pitkään jatkuneena toimettomuuden ajateltiin voivan juurtua lopulta sukupolvelta toiselle periytyväksi elämänasenteeksi, jossa pahimmassa tapauksessa elanto hankitaisiin rikoksilla. Työtä vieroksuja varten kehiteltiin erilaisia pakkokeinoja, joilla heitä yritettiin kasvattamaan työteliäiksi. Kunnilla oli omia työtupia, joka oli eräs köyhäinhoidon muoto. Alle 18-vuotiaisiin oli mahdollista käyttää myös kasvatuslaitoksia.²⁸⁸ Ehkä tästä johtuu, että harva ilmoitti olevansa työtön eli ”toimeton”, vaikka edellisestä työsuhteesta oli kulunut pitkäkin aika. Oltiin selvillä ajattelutavasta ja siitä, että työnvieroksuja leima johtaisi viranomaisen puuttumiseen omaan elämään.

Työnteon merkitys korostui sodan aikana kun sotilaksi lähteneiden paikat piti täyttää. Taloudessa ylipäätään elettiin nousukautta, vaikka raaka-ainepula etenkin naisvaltaisessa tekstiiliteollisuudessa merkitsi työn vähenemistä tai loppumista kokonaan. Vuonna 1939 säädettyä työvelvollisuuslakia kiristettiin 1941 siten, että kaikki 18–56-vuotiaat velvoitettiin osallistumaan yleistä maanpuolustusta palveleviin tehtäviin ja luotiin erityiset työmuodostelmat rangaistukseksi niille jotka kieltäytyivät työstä. Vuonna 1942 työvelvollisuus laajennettiin 15–65-vuotiaisiin, ja lisääntyneen kontrollintarpeen vuoksi rangaistusvalikoimaan lisättiin ehdoton vankeusrangaistus. Työvelvollisuuden mukaisiksi töiksi laskettiin kaikki maanpuolustusta, väestön toimeentuloa ja maan taloudellisen elämän ylläpitämiseksi välttämättömäksi katsottu työ. Sen myötä myös työtä tekevät saatettiin siirtää pois vanhasta tehtävästään näitä tavoitteita edistäviin tehtäviin. Vuoden 1943 lopulla luotiin lailla vielä erikoisleirejä, jotka oli etupäässä tarkoitettu työtä elämäntapansa puolesta vieroksuille eli irtolaisiksi luokitelluille ihmisille. Erikoisleireillä oli tärkeä kotirintaman mielialan hoitoon liittyvä tehtävä, sillä toimeettomat ihmiset haluttiin siivota pois kaduilta laskemasta yleistä moraaliala.²⁸⁹

Vuoden 1942 laki vaikutti eniten työnteon ehtoihin, sillä se vei ihmisiltä oikeuden hakeutua haluamiinsa töihin ja jopa esti heitä parantamasta elintasoaan. Työntekijät saivat oikeuden hakea tärkeiksi luokittelemilleen työntekijöille työvelvollisen asemaa, jolloin he pystyivät estämään näitä muuttamasta toiselle paikkakunnalle tai vaihtamasta samallakin paikkakunnalla paremmin palkattuun työhön. Poliisi oli järjestänyt henkilötodistusten tarkastuksia läpi sodan vakoilijoiden ja sotilaskarkurien kiinni saamiseksi. Lain kiristyksen myötä etsittävien listaan lisättiin työvelvollisuuskarkurit. Yleisellä kulkuväylällä järjestetyn ratsian jälkeen oikeuden eteen tuotiin joukoittain ihmisiä, jotka saivat sakkorangaistuksen

---

²⁸⁸ Siurala 1994, 25–31.

²⁸⁹ Salmela 2000, 3, 13–16.

työvelvollisuustodistuksen puuttumisesta.²⁹⁰ Työvelvollisuutta pakoiltiin esimerkiksi pitämällä itsellä irtisanoutumisenkin jälkeen entisen työpaikan passi, ja jossakin määrin myös ammattiliitot suojelivat jäseniään. Esimerkiksi Tekstiili- ja vaatetustyöväen liitto kieltäytyi nostamasta esiin jäsentensä vajaan työviikosta johtuvia toimeentulo-ongelmia, jotta se ei kiinnittäisi viranomaisten huomioita ”liikahenkilöstöön” ja saattaisi heitä ihmisten välttelemään metsä- tai maataloustyöhön.²⁹¹

Nuoriin kohdistunut työntöön velvoite oli siis kolminainen: taloudellinen, moraalinen ja juridinen. Koska työssä käyminen oli nuorten kohdalla oletusarvo, on kiinnostavampaa tarkastella sitä, miksi nuoret olivat ilman työtä. Nuorten työoloista, -suhteista sekä niiden päättymisen syistä kerrotaan toisinaan poliisin kuulusteluraporteista, mutta useimmiten tarkimman tiedon ja joitakin viitteitä työnantajien suhtautumisesta saa esitutkintaraportista. Niihin on kirjattu nuoren koko työhistoria sekä työnantajien lausunnot nuoresta ihmisenä ja työntekijänä. Vaikka nuoret olivat menneet työelämään nuorina, oli heidän työuransa yleisesti ottaen rikkonainen: työsuhteet olivat lyhyitä ja niitä oli lukuisia.

Työttömyyden perusteluja

Työsuhteessa rikoksen tekohetkellä oli keskiarvoisesti hieman reilu puolet raastuvanoikeudessa syyte-tyistä, ammatissa toimivista nuorista, mutta työssäkäyntiaste kasvaa merkittävästi, kun verrataan sodan alkupuoliskoa ja jälkipuoliskoa. Kesän 1941 ja vuoden 1942 lopun välillä työsuhteessa oli yli puolet eli 43 prosenttia. Sodan jälkipuoliskolla työsuhteessa oli selvä enemmistö, 88 prosenttia. Tämä johtui todennäköisesti työvelvollisuuslainsäädännöstä. Samalla työttömyyden syissä tapahtui hienoinen muutos. Työntekijän suorittamat irtisanomiset laskivat 10 prosentista kolmeen sodan jälkimmäisellä puoliskolla. Myös muiden syiden, omaehtoisen irtisanoutumisen määrä väheni. Uutta oli, että kolme ilmoitti työttömyyden syyksi sairauden tai työkyvyttömyyden. Silti enemmistö ilman työtä olevista oli sitä joko omasta tahdostaan tai sitten heidän edellinen työnsä oli päättynyt ja he etsivät uutta.

Esitutkintalomakkeisiin on etupäässä tallentunut työnantajien käsitys työsuhteen päättymisestä. Jos tarkastellaan nuorten koko työhistorian aikaisia työsuhteita, oli työnantajien käsityksen mukaan yleisin syy nuoren irtisanoutumisen oma tahto tai ettei nuori viihtynyt työssä. Nuori oli saattanut myös vain yhtäkkiä jättää tulematta töihin. Kaikki nuoret eivät perustele irtisanoutumista, mutta ne jotka niin tekivät, antoivat sille useita syitä. Yksi yleisimmistä oli paremman työpaikan saaminen: sellaisen jossa maksettiin

---

²⁹⁰ Ks. esim. TKA TRO Cc:44, 8.5.1944; Salmela 2000, 41–43.

²⁹¹ TKA TRO Cc:46/630/1.9.1943; Näreikkö & Takalo 1986, 192; Salmela 2000, 41.

parempaa palkkaa, tarjottiin täysiaikaista työtä, jossa työtehtävät olivat mielekkäämmät tai jossa oli mahdollisuus kouluttautua ammattiin. Raha oli yleisin yksittäinen irtisanoutumisen syy.

Työnantajan näkökulmasta työsuhteet katkesivat usein paitsi nuoren viihtymättömyyteen tai omaan tahtoon, myös nuoren harjoittamaan ”vilppiin” tai suoranaisiin rikoksiin. Väärinkäytökset ja suoranaiset rikokset työpaikalla olivat myös merkittävä työsuhteiden päättymisen syy. 19-vuotias asiapoika Harry varasti työnantajaltaan kengät, koska hänen omansa olivat aivan rikkiäiset. Poikaa ei teon jälkeen enää työpaikalla näkynyt. Oikeuttakin istuttiin yli puolen vuoden kuluttua, sillä Harrya ei ollut sitä ennen tavoitettu.²⁹² Sekatyömies Väinö puolestaan ehti kahden päivän mittaisen pestinsä aikana pimittää työnantajalle kuuluvan kuljetusmaksun, varastaa työnantajansa hevostmiehen villapaidan ja kumikäsineet ja myydä ne osto- ja myyntiliikkeeseen sekä syödä työnantajan leivän ja voin. Tämän jälkeen hän jätti ilmestymättä työpaikalla.²⁹³ Molemmilla pojilla oli takana useampi omaisuusrikoksista saatu rangaistus useamman vuoden ajalta.

Toisinaan potkuihin riitti sitten työnantajan käsitys, että nuorella oli huono asenne työhön; jotkut pojat olivat saaneet toistuvasti potkua huonon asenteensa vuoksi, vaikka eivät olisi suorastaan tehneet mitään väärää.²⁹⁴ Esitutkintalomakkeissa työnantajat antoivat arvionsa nuorista. Toiset olivat olleet työnantajien mieleen, jolloin heidän tekemisistään ”ei ollut mitään huomautettavaa” ja heidät oltiin valmiita ottamaan takaisin tuomionsa päätyttyä.²⁹⁵ Toiset olivat vähemmän tyydyttäviä: yksi oli oppimaton, toinen ”ei huono mutta ei paraskaan” ja kolmas ”menee paremman puutteessa”.²⁹⁶ Työnantajat arvostivat ahkeruutta, rehellisyyttä ja hyvää luonnetta. Sytytintehtaan insinöörin mukaan 15-vuotias Eero ”teki työnsä kohtalaisesti, käyttäytyi moitteettomasti, suhtautui esimieheensä hyvin, oli luonteeltaan nöyrä.”²⁹⁷ Joillakin ei hyvää luonnetta ollut: Haarlan paperitehtaan työnjohtajan mukaan Väinö oli ”ikävä pidettävä”, joka olisi joutanut pois ilman rikostakin.²⁹⁸ Hämeenkyröläisen maatalon isäntä arvioi 15-vuotiasta Penttiä seuraavien sanojen: ”Oli harvinaisen laiska vetelys. Ei millään tehnyt työtä ruokansa edestä. Tupakkaa poltti paljon. Harvinaisen ikävä pidettävä. Pantiin pois.” Toinen työnantaja, jolla Pentti oli työskennellyt asiapoikana, arvioi häntä veltoksi ja moitti pojan viipyvän pikkuasioilla tarpeettoman paljon.²⁹⁹ Kaukon

---

²⁹² TKA TRO Cb:215/100/30.1.1942; Cb:217/ 516/8.5.1942.

²⁹³ Aineistossa on myös yksi poika, joka itse jättää työpaikkansa epäonnistuneen vilppirytyksen jälkeen. Toivo oli yrittänyt nostaa palkkansa kaksi kertaa, ensin valtakirjalla ja sitten henkilökohtaisesti. TKA TRO Cc:47/802/28.10.1943

²⁹⁴ TKA TRO Ca:219/1358/3.12.1942.

²⁹⁵ Ks. esim. TKA TRO Ca:399/1688/20.11.1941; Cb:217/5.6.1942.

²⁹⁶ TKA TRO Cb:216/375/10.4.1942.

²⁹⁷ TKA TRO Cb:219/1022/30.10.1942.

²⁹⁸ TKA TRO Cb:219/1022/30.10.1942.

²⁹⁹ TKA TRO Cc:36/28/6.5.1942.

palkkaa alennettiin, sillä hänestä oli tullut huono, laiskotteleva ja pahasuinen. Pois ei häntä kuitenkaan potkittu, sillä hyviä työmiehiä ei tahtonut saada.³⁰⁰ Aaron entinen esimies kuvaili poikaa ikäväksi luonteeksi ja puheissaan vilpilliseksi, mutta hän arveli että hänestä saataisiin ”taitavalla käsittelyllä” kunnan mies ja pystyvä ammattimies, sillä poika teki työnsä hyvin.³⁰¹ Työntekijän persoona tai työnantajan tulkinta persoonasta oli yksi kriteeri, kun arvioitiin työntekijän kyvykkyyttä.

Tekstiiliteollisuuden naistyövoimaa tutkinut Anu Suoranta on todennut, että sotien välisen ajan työsuhteissa työntekijä oli heikompi osapuoli, ja työnantaja käytännössä määritteli työn ehdot.³⁰² Ammattitaidottomien nuorten neuvotteluaseman voi olettaa olleen vähintään yhtä huono kuin aikuisten tehtaalaisten. Työntekijän ainoaksi protestointikeinoksi jäi epätyytyttävästä työpaikasta lähteminen. Joistakin työnantajien kommentteista kuvastuu se, että työvoimapulan keskellä he joutuivat luovuttamaan osan määräysvallastaan ja sietämään käytöstä, johon normaalityöllisyyden tai suurtyöttömyyden aikana he eivät olisi suostuneet. Sodan jälkimmäisellä puoliskolla irtisanottujen ja työstä omasta tahdostaan lähteneiden sekä ylipäättään ilman töitä olevien lukumäärä laski otoksessa merkittävästi. Irtisanottujen ja irtisanoutuneiden määrä laski 16 prosentista 6 prosenttiin.

Jossain määrin oma-aloitteisella irtisanoutumisella näyttää olevan yhteys rikolliseen elämään: Esitutkintaraporttien perusteella syntyy käsitys nuorista, jotka olivat töissä viikon siellä, toisen täällä ja jättivät työnsä ilman syytä.³⁰³ Birgerin esitutkintalomakkeeseen oli laatija kirjoittanut:

Hän on levoton. Hän jätti hyvän työmaansa Tähtinen & Solan rakennuksella, valehteli menevänsä maalle töihin, mutta ei mennytkään. Myöhemmin hän sanoi saavansa työpaikan Patelta, johon lupasi mennä, mutta ei mennytkään. Poliisi pidätti hänet kadulta yöllä klo 3. On myynyt elintarvikekorttinsa. Pojalla on väkevä irtolaistaipumus.³⁰⁴

Monien tällaisten ”työnvieroksujen” ja kaduilla maleksimista ja pikkurikoksia harrastavien tilanne oli siinä mielessä hyvä, että he asuivat vanhempiansa kanssa eivätkä siksi olleet vaarassa joutua kadulle, vaikka rahan tulo katkesikin.³⁰⁵ Nuorten toistuva irtisanoutuminen työpaikoista kuitenkin kiristi perheiden välejä. Joko vanhemmat olivat huolissaan lapsensa tulevaisuudesta tai väsyneitä toimeentulo-

---

³⁰⁰ TKA TRO Cc:37/337/30.7.1942.

³⁰¹ TKA TRO Cb:218/844/4.9.1942.

³⁰² Suoranta 2009, 213.

³⁰³ TKA TRO Cb:217/613/5.6.1942; Ca:400/189/12.2.1942; Cc:36/212/29.6.1942; Cc:37/337/30.7.1942; Cc:39/800/16.12.1942; Cc:35/821/23.7.1941; Cb:213/1369/17.10.1941.

³⁰⁴ TKA TRO Cc:41/193/24.2.1943.

³⁰⁵ TKA TRO Cc:36/212/29.6.1942, Cb:218/613/5.6.1942; Cb:216/375/10.4.1942; Cc:37/337/30.7.1942; Ca:219/1358/3.12.1942.

ongelmiin ja kaipasivat työikäisten lastensa apua. Työvelvollisuusmääräysten tiukempi valvonta vei jotkut työleirille, mutta ei kaikkia.³⁰⁶ Rikolliseen elämäntapaan liittyi myös monen helsinkiläispojan työttömyys, sillä osa heistä oli joko irtisanoutunut siksi, että he voisivat toteuttaa suunnittelemansa rikoksen tai olivat jo pidemmän aikaa eläneet tekemällä omaisuusrikoksia.³⁰⁷

Valtaosin näin toimivat pojat. Oli toki tyttöjä, jotka jättäytyivät pois töistä tai eivät yhden työn päätyttyä hakeneet uutta. Siiri oli jättäytynyt pois Tampellasta, jossa oli työvelvollisena, ja oli houkutellut ystävänsäkin jättämään oman työnsä. Tytöt olivat viettäneet aikaa ”milloin missäkin” ja lopulta tehneet omaisuusrikoksen.³⁰⁸ 20-vuotias Hilikka esiintyi vuosien 1943 ja 1944 aikana pariinkin otteeseen raastuvanoikeudessa. Äidin vuokranantaja kuvaili Hilikkaa ”katujen kasvatiksi”. Hilikka itse ilmoitti olleensa useassa eri työpaikassa vuonna 1943, mm. Tampellassa kuusi kuukautta ja eräässä kahvilassa kolme viikkoa. Esitutkijan asiaa tarkastaessa mainitut paikat eivät kuitenkaan vahvistaneet työsuhteita.³⁰⁹

Vaikuttiko työpaikka rikosalttiuteen?

Rikoksista syytettyjen ammattialoja tarkasteltaessa on syytä pohtia myös sitä, miksi jonkin tietyn ammatinimikkeen edustajia esiintyi runsaasti raastuvanoikeudessa. Yksi selitys on puhtaasti ”massa”: kyseisen tehtävän harjoittajia oli niin paljon, että heistä väistämättä joku päätyi myös tuomiolle. Heidän lukumääränsä oli siis suhteessa kyseisen ryhmän kokoon.

Työpaikka saattoi myös luoda tilaisuuden tehdä rikoksia. Autonkuljettajien, -asentajien ja heidän apulaisensa sekä auton apumiesten runsaslukuisuus syytettyjen penkillä (17 %) kertoo yhtäältä Tampereen autoistumisesta ja lisääntyneestä tarpeesta liikuttaa tavaraa ja ihmisiä paikasta toiseen. Toisaalta se voi johtua siitä, että myös kuljetusalalla työskennelleillä oli enemmän tilaisuuksia tehdä rikoksia. Kansanhuoltoviranomaiset tiesivät, että kuljetusten aikana katosi erilaista tavaraa, ja ilmiö tunnettiin muissakin maissa. Työntekijät saattoivat varastaa kuormasta tai pyytää matkasta liian korkeaa taksaa. Koska he työnsä puolesta pääsivät liikkumaan maaseudun ja kaupungin välillä, oli heillä mahdollisuus harjoittaa elintarvikkeiden salakauppaa.³¹⁰ Kuljetustyöläisistä lähes puolet oli syyllistynyt jonkinasteiseen säännöstelyrikokseen: 16-vuotias Yrjö, joka työskenteli rahastajana Tampereen ja Ikaalisten välillä kulkevassa

---

³⁰⁶ TKA TRO Cc:36/212/29.6.1942; Cc:43/354/19.4.1943; Cc:47/728/6.10.1943; Cc:43/299/1.4.1943.

³⁰⁷ TKA TRO Cb:217/613/5.6.1942; Cc:39/800/16.12.1942.

³⁰⁸ TKA TRO Cc:53/408/19.4.1944.

³⁰⁹ TKA TRO Cc:45/605/12.8.1943.

³¹⁰ Cb:218/844/4.9.1942; Cb:214/1685/12.12.1941; Cb:214/1574/14.11.1941. Myllykoski 1981, 67; Smithies 1981, 25–27.

linja-autossa, oli ryhtynyt välittämään pientä palkkiota vastaan voita, kananmunia ja lihaa maalta sen jälkeen kun hänen tamperelaiset tuttavansa olivat sitä ehdottaneet.³¹¹ Nuorten kohdalla kuitenkin näyttää pääsääntöisesti siltä, ettei ammatilla ja rikoksella ollut yhteyttä, vaan kuljetusalalla työskennelleet nuoret tekivät rikoksia vapaa-ajallaan.

Niin ikään oman erottuvan ryhmänsä muodostaneilla vara- ja sijaisposteljooneilla käsiteltävät lähetykset muodostivat samanlaisen rikoskohteen kuin kuljetusalalla liikuteltava tavara. Lastista varastettiin, jos tuli tilaisuus. Nuoria ruvettiin ylipäättään palkkaamaan sijaisposteljooneiksi vasta sodan aikana, heillä korvattiin rintamalle joutunutta vakinaista henkilökuntaa.³¹² Vaikka Tampereella syytteeseen asetettiin jatkosodan aikana vain neljätoista nuorta (2 prosenttia kaikista syytetyistä), oli varastelu ilmeisesti varsin yleistä. Posti oli nimittäin vienyt korkeimman oikeuden pohdittavaksi kysymyksen, oliko sijaiseksi ilman virkanimitystä palkattu nuori tehnyt rikoksen virkamiehenä, mikä seikka oli lain mukaan raskauttava asiahaara. Korkein oikeus oli päätenyt myönteiselle kannalle: sijaista tuli kohdella virkamiehenä.³¹³ Se, että Posti- ja lennätinhallitus oli vienyt asian näin pitkälle, kertoo viraston halusta saada ennakkotapaus, johon vedota myöhemmissä oikeudenkäynneissä. Tampereen postikonttorissa oli myös otettu kantolistat tarkempaan syyniin loppuvuodesta 1941 alkaen, todennäköisesti ilmenneiden epäselvyyksien vuoksi.³¹⁴

Kolmas selitys on, että työpaikan ja lain ristipaine eräällä tavalla edellytti lain rikkomista. Kaupan ja ravintola-aloilla olikin parhaimmat edellytykset tehdä säännöstelyrikkoksia. Kaupat rikkoivat määräyksiä yleisesti, ja kauppiaat, joilla oli lopullinen päätösvalta asioissa, usein vierittivät syyn alaisensa niskaan.³¹⁵ On epätodennäköistä että sekin nuori tarjoilija, joka sai 50 markan sakon siksi, että oli ottanut asiakkaalta puuroa vastaan kupongin leipäkortista, joka ei ollut vielä voimassa, olisi toiminut ilman esimiehensä suostumusta. Hyväksymällä kupongin hän nimittäin vaaransi työnantajansa toimiluvan. Irrallisten ja sellaisten kuponkien hyväksyminen, jotka eivät olleet vielä voimassa, oli kauppojen ja ravintoloissa tavallista. Lykkäämällä syy yksittäisen työntekijän niskaan saattoi työnantaja säilyttää lupansa. Joka kolmas oikeudessa esiintynyt nuori ravintolatyöntekijä oli joutunut sinne pelkistä säännöstelyrikkeistä.³¹⁶

---

³¹¹ TKA TRO Tuomioluettelot; Cc:45/577/4.8.1943.

³¹² TKA TRO Ca:398/1335/2.10.1941; Cb:219/1123/27.11.1942; Cc:42/283/29.3.1943; Cc:44/478/16.6.1943; Cc:44/479/16.6.1943.

³¹³ Ks. TKA TRO Cc:42/283/29.3.1943, Posti- ja lennätinhallituksen vastaus raastuvanoikeudelle.

³¹⁴ TKA TRO Cc:42/283/29.3.1943

³¹⁵ Myllykoski 1981, 67.

³¹⁶ TKA TRO Ca:402/455/9.4.1942; Tuomioluettelot; Myllykoski 1981, 67–70.

Harrastukset, ajanvietteet ja aiemmat rikostuomiot

Rikoksista syytetyillä nuorilla ei näyttänyt olevan liemmin harrastuksia. Harrastusmahdollisuudet olivat ylipäättään vähäiset ohjaaja ja tilapuutteen vuoksi. Sota-aikana luotiin uutta nuorisotyötä, jolla pyrittiin vahvistamaan nuoria henkisesti sekä helpottamaan materiaalipulaa. Muodostettiin erilaisia iskujoukkoja ja talkoojärjestöjä, joiden kautta sekä propagandan ja suoritusmerkkien tukemana pyrittiin innostamaan nuoria keräämään erilaisia tarveaineita yhteiskunnan käyttöön: lumppuja, metalliromua, käpyjä, marjoja ja sienä, hakattiin polttopuita ja pilkkeitä.³¹⁷ Ne eivät kuitenkaan vaikuta syytettyjä nuoria kiinnostaneen. Vain kahden pojan mainitaan kuuluneen sotilaspoikiin.³¹⁸ Asialla vaikuttaa olevan merkitystä. Toinen poika oli onnistunut saamaan omasta osastostaan luottamustehtävän, minkä esitutkinnessa tulkittiin osoittavan alakoulussa huonosti menestyneen pojan parannuksesta. Mainittiinpa yhden pojan kohdalla jopa *veljen* kuulumisesta sotilaspoikiin. Tulkittiinko asian valottavan esimerkiksi perheen arvomaailmaa jotenkin?³¹⁹

Vapaa-aikaansa nuoret viettivät ilmeisesti kaveriporukoissa, sillä esitutkinnessa vanhemmat ja sukulaiset pitivät mainitsemisen arvoisena sitä, jos nuori viihtyi enemmän kotona kuin poissa kotoa.³²⁰ Kavereiden tapaamiseen katu oli monesti ainoa paikka, sillä asunnot olivat ahtaat. Ajanvietteinä oleilun, ”vetelehtimisen” lisäksi oli elokuvat. Niissä moni nuori kertoi käyvänsä – ja pieniä rikoksia myös tehtiin siinä tarkoituksessa, että saataisiin rahaa elokuvalippuihin.³²¹ Kasvattajien näkemys oli 1900-luvun alusta lähtien ollut, että osa elokuvista oli turmiollisia.³²² Tämän näkemyksen pohjalta joissakin tapauksissa, kun nuori ei harjoittanut näitä ”paheita”, kuten elokuva- ja kahvilakäyntejä, tai kun hänen seuransa tai harrastuksensa ovat kasvattajien käsitysten mukaisia, asiantilaa tunnutaan korostavan. Esimerkiksi eno, jonka luona Henryn asuu, kertoo, että poika viihtyy arki-iltoina kotona ja pitää seuranaan vain sukulaispoikia, eikä poika käy kerhoissa tai elokuvissa, sillä niihin menisi rahaa.³²³

---

³¹⁷ Laine 1990, 170; Kirves 2008, 118–120; Kirves & Näre 2008, 68–69; Näre 2008b, 13; Näre 2008c, 145; Tarjamo 2006, 360–376. Yksi poika oli ilmoittautunut vapaaehtoiseksi Helsingin ilmasuojelujoukkoihin. Yhtenä houkuttimena toimi ilmeisesti palkka sekä työolo, sillä molemmat paranivat verrattuna aiempaan työhön, joka oli ollut ”likainen”. TKA TRO Cc:45/536/14.7.1943.

³¹⁸ TKA TRO Cc:44/478/16.6.1943; Cc:54/654/13.7.1944. Sotilaspojista ks. esim. Näre 2008c, 139–179.

³¹⁹ TKA TRO Cc:48/991/19.11.1943. Esitutkinnoissa ei tarkastella nuoria isänmaallinen–epäisänmaallinen-ulottuvuudella. Vain yhden pojan opettaja mainitsi olleen koulussa ”epäisänmaallinen”. TKA TRO Cc:36/28/6.5.1942. Yhden pojan isäpuoli oli ollut punaisten päällikkö sisällissodassa. Hänen sanotaan kasvattaneen poikapuolensa ”pahuuteen ja kaikkeen huonoon”. Ks. TKA TRO Cc:48/948/24.11.1943.

³²⁰ TKA TRO Cc:45/596/11.8.1943; Cc:49/639/2.9.1943.

³²¹ TKA TRO Cc:36/28/6.5.1942;

³²² Telemäki 1979, 122.

³²³ TKA TRO Cc:45/596/11.8.1943; Telemäki 1979, 93.

Harrastamattomuuden osalta tutkimani nuoret istuvat siihen ”joutilaiden” joukkoon, josta 1940-luvun nuorisohuoltajat ja lastensuojelijat olivat huolissaan. Harrastusmahdollisuuksien lisäämistä pidettiin yhtenä keinona vähentää nuorison pahantapaisuutta. Tämän ajattelun päälle sodan jälkeen rakentui uudenlainen kunnallinen nuorisotyökin. Myöhemmässäkin nuorisorikollisuuden tutkimuksessa harrastamista on pidetty merkinä yhteiskuntaan kiinnittymisestä, jonka puutteilla ajatellaan olevan yhteys rikosalttiuteen.³²⁴

---

³²⁴ Ks. Iivari 1995, 115–116.

LUKU 5 Nuorten rikollisuuden selityksiä

Viranomaistulkintoja nuorten rikollisuudesta

Aikalais-asiantuntijoiden ja päättäjien sodanaikaista ja sen jälkeistä rikollisuuskeskustelua *Huoltajan* ja valtiopäiväkertomusten kautta tarkastelleen Kerttu Tarjamon mukaan aikaisten suhtautuminen kasvanneeseen rikollisuuteen oli pääosin maltillista. Aikalaiset uskoivat ilmiön olevan tilapäinen, ja lisäksi elintarviketilanteen vakavuus ja säännöstelyjärjestelmän ongelmat olivat saaneet viranomaiset ymmärtämään ihmisten turvautumisen mustaan pörssiin. Usko sodan aikaisen rikollisuuskriisin tilapäisyyteen pohjautui ennen kaikkea ensimmäisen maailmansodan rikollisuuden pohjalta syntyneisiin selitysmalleihin, joissa kasvanut rikollisuus kytkettiin poikkeusaikaan ja etenkin sen aiheuttamaan moraalinen rappioon.³²⁵

Maltillinen suhtautuminen ei kaikilta osin kuitenkaan ylettynyt nuorisorikollisuuteen vaan siitä keskusteltiin huolestuneena sodan kuluessa esimerkiksi *Huoltajassa*, joka oli valtiollisen ja järjestöjen sosiaalisen huoltotoiminnan äänenkannattaja. Se oli asiantuntija- ja ammattijulkaisu, jota kautta ammattilaisille jaettiin tietoa ja ohjeita alan kehityksestä, lainsäädännöstä ja niiden muutoksista sekä ohjeita säädösten ja asetusten soveltamisesta. *Huoltajassa* nuorten rikollisuus oli osa laajempaa nuorison pahantapaisuuden ongelmaa, ”nuorisokysymystä tai -pulmaa” tai nuorten hairahtamisilmiötä.³²⁶ Se ilmeni kirjoittajien mukaan rikollisuuden lisäksi maleksimisena kaduilla ja istuskeluna ravintoloissa ja kapakoissa, juopotteluna ja lisääntyneenä alkoholin käyttönä, jota tytötkin olivat ruvenneet harrastamaan, tyttöjen lipeämisenä ”katujen turmelukseen” (prostituutioon) sekä poikien huliganismina.³²⁷

Nuorisokysymystä käsitelleiden kirjoitusten pohjalta näyttää siltä, että aikalais-asiantuntijoiden mukaan nuori tarvitsi jatkuvaa ohjausta pysyäkseen oikeilla raiteilla – jos ote hetkeksikään herpaantuisi, olisi tuloksena hairahtanut nuori. Siksi iso ongelma nuorten lisääntyneessä pahantapaisuudessa oli juuri valvonnan puute. Se johtui ensisijassa isien poissaolosta kotoa, joko rintamalla tai työvelvollisina. Jos vielä äiti kävi työssä kodin ulkopuolella, lasta oli syytä pitää laiminlyötynä.³²⁸ Valvonnan puutteen sinetöi ohjattujen harrastusten päättyminen ohjaajien ja harrastustilojen puutteen vuoksi. Näin osa nuorisosta

---

³²⁵ Kriminologien ja juristien keskustelusta ks. Tarjamo 2006, 355–357; Takala 1989, 9–13.

³²⁶ Tarjamo 2006, 363.

³²⁷ Ks. esim. Paavo Mustala: ”Nuorisorikollisuuden vastustamisesta” *Huoltaja* 30(1942):530–532; ”Nuorisoa nykyään uhkavien vaarojen torjumisesta neuvoteltu” *Huoltaja* 30(1942): 519–521.

³²⁸ Laiminlyönti oli eräs lastensuojelulautakunnan huostaanoton peruste.

joutui viettämään aikaansa joutilaana kaduilla. Kadulla notkuminen tulkittiin myös merkiksi työhaluttomuudesta, joka oli aikakauden ajattelussa eräs ihmisen paheksuttavimmista ominaisuuksista.³²⁹ Materiaaliset ongelmat heijastuivat myös nuorten elämään: huonosta ravinnosta seurasi aliravitsemusta ja tuberkuloosin lisääntymistä, ja vaatteiden ja kenkien puute vaikeutti koulunkäyntiä. Toisaalta nuoren ei ollut hyvä käydä ansiotöissä, vaikka se saattaisi ratkaista taloudelliset sekä vapaa-ajan ongelmat. Ansiot nimitäin houkuttelivat nuoria ja lapsiakin tuhlailevaan elämään – suuri vaara oli, että rahat kulutettaisiin paremman kohteen puutteessa kapakassa. Tästä seuraa jälleen rahanpuute, jota ryhdytään täyttämään rikoksilla.³³⁰

Lakia rikkoneisiin nuoriin törmäsi usein ensiksi poliisi. Lastensuojelulautakunnille tieto hairahtaneista lapsista ja nuorista tuli useimmiten poliisin kautta, ja myös lehdet saivat tietonsa rikollisuudesta poliisien ja oikeusviranomaisten välityksellä. Poliisin ammattilehtien *Suomen Poliisilehden* ja *Poliisimiehen* kirjoitukset rakentuivat niin, että ensin todetaan nuorten häiriökäyttäytymisen lisääntyneen, sitten hyvin lyhyesti ja summaten mainitaan joitakin paheellisuuden tyyppejä (omaisuusrikokset, ilkivalta, maleksiminen kaduilla, toisinaan juopuminen ja tupakointi, tyttöjen epäsiiveellinen elämä ja työnvieroksunta). Eniten tilaa uhrattiin sen tarkastelulle, mistä nuorten paheellisuus johtui. Syy paikallistettiin nuoren biologisiin ja psyykkisiin ominaisuuksiin tai kotioloihin ja sosiaalisiin suhteisiin tai molempiin, ja argumentointi liikkuu samoilla linjoilla kuin *Huoltajassa*. Useimmiten kirjoituksissa mainittiin ylivoimaisesti merkittävimmäksi pahantapaisuuden aiheuttajaksi koti niin ympäristönä kuin sosiaalisten suhteiden kannalta. Huono koti oli ahdas: joko se oli liian pieni tai siellä asui liikaa ihmisiä. Ahtaus vähensi kodin viihtyisyyttä ja ajoi nuoren viettämään aikaansa kadulla. Ahtautta oli sota-aikana lisännyt asuntopulan myötä paluun tehnyt asukijärjestelmä eli alivuokralaisten pitäminen.³³¹ Muilta osin poliisien ammattilehdissä julkaistujen kirjoitusten perustelut liikkuivat samoja latuja *Huoltajan* argumenttien kanssa, poliisien lehdissä niitä vain selostettiin seikkaperäisemmin.

Kiinnostavaa kyllä, useimmissa nuorisoa käsitelleissä artikkeleissa äänessä vaikuttaa olleen joku muu kuin kenttäpoliisi, sillä kirjoituksissa, milloin kerrotaan uudesta lainsäädännöstä ja sen täytäntöönpanosta poliisin työssä, milloin tarkoitus on terävöittää poliisien mieliin se, minkä vuoksi nuorten tilanne on huolestuttava. Äärimmäisen mielipiteen tarjoilee nimetön tamperelainen nuorisotyöntekijä, jonka

---

³²⁹ Siurala 1994, 45.

³³⁰ S. Vire: ”Nuoriso sota-ajan puristuksessa” *Huoltaja* 32(1944): 14–15; B. Sarlin: ”Sananen rajankäynnistä huoltolautakunnan ja lastensuojelulautakunnan toimivallan ja velvollisuuden välillä” *Huoltaja* 32(1944): 45.

³³¹ S. Vire: ”Nuoriso sota-ajan puristuksessa” *Huoltaja* 32(1944): 14–15. Asukijärjestelmä oli tavallinen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun teollisuusyhdyskunnissa, mm. Tampereella. Jo silloin sivistyneistö piti niitä siiveellisenä uhkana. Asunnon ahtauteen liittyvät pelot olivat siis vanhaa perua. Ks. Markkola 1994, 85, 89.

näkemyksen mukaan kaikista huolestuttavin kansanosia oli esikaupunkialueiden suurperheet. Niiden vajaan älyisten ja psykopaattisten vanhempien vajaan älyiset ja psykopaattiset lapset sortuvat huonon kodin ja seuran työntämänä rikoksiin.

Kun saattaa löytyä koteja, joissa on kymmenenkin lasta ja nämä kaikki apukouluasteella ja monet heistä rikollisia, ei mielestäni tässä liene muuta keinoa asioitten parantamiseen kuin että tällaisten yksilöiden jatkuvaisuus ehkäistään, kun se kerta on helposti lääketieteellisin toimenpitein toteutettavissa. Valitettavasti vaan sterilisointikysymys ainakin tähän asti on ollut niin monimutkaisesti järjestettävissä, että sitä käytännössä on vain aniharvoin voitu toteuttaa.³³²

Näitä näkemyksiä eivät jakaneet kaikki, vaan poliisilehdissä esiintyi artikkeleja, joissa jossain määrin kyseenalaistettiin suojelukasvattajien selitystapa. Eräässä artikkelissa luettiin rikollisuus etupäässä sodan aiheuttaman varhaiskypsyyden piikkiin, peräänkuulutettiin enemmän nuorisoon menevien toimintatapojen kehittelyä, puhuttelemista ja pohditaan mahdollisuutta, että nuorten sopeutumattomuus kasvatustaloksiin voisi ainakin osittain johtua henkilökunnasta eikä vain nuorista itsestään. *Hufvustadsbladetin* artikkelissa, jota *Poliisilehti* siteerasi, opettajat ja kasvattajat eivät tukeneet lehdissä esitettyjä arvioita nuorten tapojen turmeluksesta. Päinvastoin heidän mielestään nuorissa ei ollut yhtään enempää moitittavaa kuin muulloinkaan. Kirjoittajien mielestä nuorten kevytmielisyys johtui samasta syystä kuin aikuisten kevytmielisyys – sodasta. Koulumiehet kaipasivat pikemminkin parempia mahdollisuuksia järjestää huveja, kuin lisää kuria.³³³ Myös muutama ylikonstaapeli kirjoitti *Poliisimieheen* 1943 vaatien tanssikiellon höllennyistä ratkaisuna nuoriso- ja järjestyksenpito-ongelmaan.³³⁴

Edward Urja, joka toimi Tampereella komisariona sodan alla ja sen aikana, piti 1930-luvun lopun Tamperetta erittäin rauhallisena ja maalaismaisena ja poliisin työtä jopa ”tapahtumaköyhänä”. Hänen mukaansa pienestä katurähinästä ja rikoksesta tehtiin kaupungissa suurempi numero kuin se olikaan. Talvisodan jälkeen alkoi tapahtua hieman enemmän, mutta silloinkin kaupunki oli hänen mukaansa rikollisuuden ja järjestyshäiriöiden osalta hänen mukaansa suhteellisen rauhallinen. Nuoret tapasivat Urjan mukaan viettää aikaa Hämeenkadun Aleksis Kiven katuun ja Hämeenpuistoon rajoittuvalla osalla. Etupäässä he kävelivät ja meno oli rauhallista, mutta toisinaan poliisin piti ryhtyä jäähdyttelemään. Sen poliisi teki ottamalla pienestä asiasta kiinni ison joukon nuoria, jotka kaikki asetettiin syytteeseen ja tuomittiin. Eniten järjestyshäiriöitä tuntuivat kuitenkin aiheuttaneen lomillaan riehaantuneet sotilaat.

---

³³² ”Kurittomasta nuorisosta”. *Suomen Poliisilehti* 24(1944): 741.

³³³ ”Nykyajan nuoriso”. *Suomen Poliisilehti* 24(1944):51–52.

³³⁴ Nim. Ylikonstaapeli: ”Poliisimiehen mietteitä tanssista”. *Poliisimies* 14(1943):460; Y. Y. P-ra: ”Kenttämiehen ajatuksia poliisitöinnästä”. *Poliisimies* 14(1943): 21–24. Ks. myös Kper *Edward Urja*, Y07237/1976.

Vasta jatkosodan päätyminen toi kaupunkiin Urjan mukaan suurrikollisuuden ja merkittävät järjestyshäiriöt, eritoten juopottelun. Urjan näkemyksiin saattoi vaikuttaa se, että hän toimi ennen Tampereelle tuloaan 1937 sekä vuosina 1944–1947 poliisina Helsingissä, jossa rikollisuus oli runsaampaa ja ilmeisesti myös törkeämpää.³³⁵

Rikosten syiden selittäminen

Omaisuusrikosten motiivien pohdinta voi ensi alkuun tuntua turhalta, koska asia on niin itsestään selvä: tarkoitus on hyötyä taloudellisesti. Jos kuitenkin katsoo hieman pidemmälle ja ryhtyy tarkastelemaan sitä, *miksi* taloudellista hyötyä tavoitellaan, muuttuu kysymys mielenkiintoisemmaksi. Motiivien määrittely osoittautui kuitenkin hyvin hankalaksi, sillä läheskään kaikki nuoret eivät ole kertoneet viranomaisille perusteluja, vaikka nämä olisivat sitä kysyneet. Rikoksen motiiveista ja teon vaikuttamista on olemassa jonkinlaisia viitteitä kahdessa kolmasosassa aineiston aineistoa. Niissäkään perimmäiset motiivit eivät kaikissa tapauksessa ole eksplisiittisiä ja ääneen artikuloituja, vaan olen joutunut päättämään ja oletta-
maan asioita. Yksi suosituimmista selityksistä yksi suosituimmista oli rahapula, mutta rahapulan syy jää aineistossa usein piiloon. Onko nuoren rahapula johtunut vapaa-ajan viettotavoista, jos käy ilmi, että henkilö kävi töissä ja ainakin toisinaan vietti vapaa-aikaa ravintoloissa? Vai voiko olla, että hänen muut elinkustannuksensa, esimerkiksi vuokra, olivat liian korkeita hänen maksettavakseen, vaikka nuori ei sitä mainitsekaan?³³⁶

Rikollisuuden tutkimuksessa on havaittu, että rikosten tekijät pitävät itseään yhtä lainkuuliaisina kuin lakia noudattavat ihmiset. Heidän keinonsa liittää yhteen rikollinen teko ja käsitys omasta rehellisyydestä on käyttää erilaisia opittuja, omaa syyllisyydentunnetta vähentäviä selityksiä. Liian korkea vuokra, pieni palkka ja muut yksilön ulkopuolelta tulevat taloudelliset pakot ja rajoitukset tarjoavat yksilölle valmiin ja tietyissä mielessä hyväksyttävän selityksen – rikollinen teko ei johtunut itsestä vaan oli pakon sanelema. Rahapula rinnastuu tällaiseen taloudelliseen pakkoon. Rahapulan aiheuttajan pimittäminen voi johtua siitä, että henkilö kokee sen paljastamisen liian häpeälliseksi tai pelkää sen vaikuttavan syyllisyyden

---

³³⁵ Kper *Edward Urja*, Y07237/1976.

³³⁶ Aineistossa ja asuntotarkastajien toimintakertomuksissa on viitteitä siitä, että jotkut vuokranantajat käyttivät hyväksi ja pyysivät asunnoista virallista tasoa korkeampia vuokria. Eräältä evakkotyttö oli loppuvuodesta 1942 maksanut 700 markkaa kuukaudesta huoneen ja keittiön asunnosta Ylä-Tahmelassa. Kaupungin yleinen vuokrataso vastaavanlaisesta, oletettavasti ilman mukavuuksia olleesta asunnosta oli noin 330 markkaa kuukaudessa. Tytön piti muuttaa edullisempaan asuntoon, mutta alivuokralaishuoneestakin hän joutui pulittamaan 400 markkaa kuukaudessa. TKA TRO Cc:45/523/7.7.1943; Kertomus Tampereen kaupungin asuntotarkastajien toiminnasta 1942 ja 1943; ”Asutuskeskusten vuokrat syskuussa 1941” *Sosiaalinen Aikakauskirja* 35(1941):11–12.

arviointiin tai rangaistukseen. Tekijä saattoi pelätä moraalista tuomiota, ja jonkinlainen ”hyväksyttäväksi” tulkittava selitys oli keino etäännyttää rikos omasta persoonasta.³³⁷

Etäännyttämisen ja syyllisyyden vähentämisen näkökulmasta voidaan tarkastella muitakin nuorten usein antamia selityksiä, kuten päähänpisto, yllytys, mieliteko ja huono seura. On hyvin vaikea sanoa, missä määrin ne todella olivat rikosten syytä, ja kertovatko ne nuorten elämishakuisuudesta ja rikosten tilannesidonaisuudesta, jota selitystä aikalaisetkin ymmärsivät?³³⁸ Joissakin nuorisorikollisuustutkimuksissa on rikolliseen käyttäytymiseen liitetty ”negatiivinen vertaisryhmäsidos” eli nuoren kaveripiirin hyväksyvä suhtautuminen laittomiin tekoihin, toisin sanoen huono seura. Niillä nuorilla, jotka toistuvasti tekivät rikoksia, oli ympäristössään – joko perheessä tai kaveripiirissä – rikoksia tehneitä ihmisiä.³³⁹

Motiivien ja selitysten yksiselitteinen ja lopullinen luokittelu on varsin vaikeaa myös siitä syystä, että tekijä voi selittää tekoaan moninaisesti. Teoissa voi myös olla piirteitä sekä pularikoksesta että päähänpistosta tai yllytyksestä ja päähänpistosta. Selitysten ja motiiveista kertovien vihjeiden päällekkäisyyksistä johtuen tässä luvussa mainitsemistani osuuksista tulee yhteenlaskettuna tulokseksi enemmän kuin 100 prosenttia. Esittämiäni arvioita kunkin rikostyyppistä osuudesta ei voida pitää lopullisina totuuksina, mutta vähintään suuntaa-antavia ne ovat. Pula- ja hätärikosten osalta luvut ovat melko tarkkoja, mutta muiden selitysten osalta liikutaan ajoittain varsin tulkinnallisella alueella. Päähänpistoon ja kaverin yllytykseen vetosi viisitoista prosenttia, tietämättömyyteen ja lain tuntemattomuuteen tai työhön kytkeytyviin syihin liittyi viisi prosenttia rikoksista. Neljässä prosentissa jää teon vaikuttimet kaikkinsa hämärän peittoon.

Kun korttiannokset eivät riittäneet

Viidennes nuorista varasti ruokaa tai käytti rikoksella saamiaan rahoja syömiseen. Ruokaa varastettiin asuinkumppanilta, tilapäisestä majapaikasta tai työpaikalta, ja määrät olivat usein pieniä. Elintarvikkeita vietiin myös muun saaliin mukana, esimerkiksi kahvilamurron yhteydessä kassan ja kahvinkorvikkeen ohella.³⁴⁰ Syillä voidaan spekuloida. Kynnys varastaa ruokaa saattoi olla alhaisempi kuin rahan ja arvoesineiden vieminen, sillä rauhanajan yhteiskunnassa ruoka oli helpommin ja edullisemmin

---

³³⁷ Näitä selityksiä kutsutaan neutralointitekniikoiksi. Ks. esim. Kivivuori & Honkatukia 2006, 172–175.

³³⁸ Ks. esim. hallituksen esitys laiksi nuorista rikosentekijöistä HE 10/1939.

³³⁹ Iivari 1995, 205–213.

³⁴⁰ TKA TRO Cc:42/248/15.3.1943; Cc:54/684/10.7.1944; 821/41; Cc:42/285/29.3.1943; Cc:45/523/7.7.1943; Cb:215/17/16.1.1942; Cb:215/224/6.3.1942.

korvattavissa. Tekijä saattoi myös toivoa, että ruokavarkaus olisi helpompi sopia ilman viranomaisia kuin rahavarkaus. Joidenkin hätärikosten kohdalla on viitteitä siitä, että tekijät toivoivat voitonsa joko hyvittää tekonsa hiljaisuudessa uhrin huomaamatta tai että he voisivat sopia uhrin kanssa maksavansa menetykset seuraavasta palkastaan.³⁴¹ Tällöin rikos rinnastuu lainaamiseen pikemminkin kuin lainvastaiseen ottamiseen. Kaupungin huolto-ongelmat ja pula arkisistakin tavaroista kuitenkin muuttivat asioiden arvostuksia niin, että ihmiset tekivät rikosilmoituksia teoista, joita he eivät lihavampina vuosina olisi vaivautuneet ilmoittamaan.³⁴² Ehkä ruoan varastaminen oli helpompaa kuin yrittää hankkia sitä muita teitä. Salakaupassa asioimista saattoi vaikeuttaa kontaktien puute. Läpikäymieni rikosjuttujen perusteella kyse oli maataloustuottajien, välittäjien ja ostajien verkostosta, jolla oli jossain määrin vakiintunut asiakaskunta ja jota pitkin tilattiin elintarvikkeita.³⁴³ Ihmiset tiedustelivat naapureilta, tuttavilta ja työpaikalla, mistä saisi ostaa pimeitä tarvikkeita tai vinkkasivat kauppiaista toisilleen.³⁴⁴ Jos ihmiset tunsivat maaseudulla kulkevan henkilön, he saattoivat ehdottaa tälle elintarvikkeiden välittämistä kaupunkiin.³⁴⁵ Yhteyden luominen mustan pörssin kauppiaseen saattoi siis olla vaikeaa, jos sellaista ei ollut tuttavapiirissä. Välittäjän löytäminenäkään ei aina taannut, että hänen asiakkaakseen olisi päässyt. Eräskin välittäjä ilmoitti, ettei hänen ollut mahdollista myydä tuotteita, sillä kaikki oli varattu hänen vakioasiakkailleen.³⁴⁶ Ruotsin säännöstelyrikollisuutta tutkineen Johnny Wijkin mukaan salakaupassa asioivat ennen kaikkea varakkaampi väki, vähävaraisilla ei ollut varaa salakaupan hintoihin. Työväestöön lukeutuvien tamperealaisten työläisten säännöstelyrikollisuuden painottuminen korttirikoksiin viittaa samaan suuntaan.³⁴⁷

Ruokavarkauksia tapahtui läpi sodan, mutta vuoden 1942 aikana tuomittiin kolme poikaa, jotka kaikki ilmoittivat rikoksensa syyksi nälän. 18-vuotias Erkki oli marssinut toukokuussa 1942 entisen työpaikkansa osuusliike Tuotannon avoimeen varastoon ja ottanut mukaansa 10 kilogramman sokeripakkauksen. Hänet oli kuitenkin huomattu ja perään lähtenyt varastomies sai hänet kiinni. Sokeri saatiin täysimääräisenä takaisin, ja Erkkille annettiin vankeustuomio varkaudesta. Erkki kertoi kuulusteluissa ryhtyneensä rikokseen, sillä oli ollut rahan ja kuponkien puutteen vuoksi yhden päivän syömättä. Äitikään ei

---

³⁴¹ TKA TRO Cb:215/224/6.3.1942.

³⁴² Varkausrikoksien yhteydessä muun omaisuuden ohella penätettiin korvauksia mm. vehnäpullan, pienen sokeri- ja voimäärän, vajaan tupakka-askin, risojen sukien, esiliinan ja trikoohousujen tai kamman korvaamisesta, ks. esim. TKA TRO Ca:399/1688/20.11.1941; Ca:400/89/22.1.1942; Cc:42/285/29.3.1943; Cc:51/173/16.2.1944; Fishman 2002, 109.

³⁴³ Myös Edward Urjan mukaan salakaupassa tuotteet toimitettiin usein kotiin, mikä edellyttäisi että toimitusta edelsi jonkinlainen tilaus. Kper Edward Urja Y07241/1976.

³⁴⁴ Eräällä naisella oli tapana ilmoittaa naapureilleen aina, kun sai uuden lähetyksen maaseudulta. Suodenniemeläinen maatyömies mainosti valikoimaansa asiakkaansa pihamaalla. TKA TRO Cc:43/378/29.4.1943. Ca:400/53/15.1.1941.

³⁴⁵ TKA TRO Cc:45/577/4.8.1943

³⁴⁶ TKA TRO Cc:43/378/29.4.1943

³⁴⁷ Myllykoski 1981, 62–64; Wijk 1992, 175–176.

ollut pystynyt Erkkiä auttamaan. Poliisin tutkimuspöytäkirjassa todetaan: ”Kun kertojalla [Erkillä] ei sitten ollut mitään mahdollisuutta saada ruokaa, oli kertoja kuluvaan toukokuun 19 päivänä jäänyt työstään pois ja päättänyt suorittaa jonkin anastuksen.”³⁴⁸ 17-vuotias ylimääräinen veturinlämmittäjä Aaro varasti elokuun lopulla 1942 työmaalta ratapihalta 25 savukeaskia sisältävän paketin ja hankki niitä myymällä rahaa ruokaan. Aaro kertoi, että hänellä oli nälkä, sillä hänen palkkansa ja elintarvikekorttinsa eivät riittäneet koko kuukaudeksi. Rikoksen hän sanoi tehneensä, koska hänellä ei ollut muuta mahdollisuutta saada itselleen ruokaa. Molemmat pojat olivat varastaneet tavaraa, jolle salakaupassa oli kysyntää ja josta sai hyvin rahaa. 15-vuotias Matti yritti varastaa työmiehen lompakon linja-autossa, sillä kuponkien loppumisen vuoksi kotoa ei ollut voitu antaa hänelle eväitä.³⁴⁹ Muut ruokaa varastaneet tai rikoksella hankkimansa rahat ruokaan käyttäneet eivät perustelleet tekoaan nälällä. Monet tekoaan päänäpistoksi nimittäneet olivat kuitenkin käyttäneet rahat osittain tai kokonaan ruokaan. Ehkä nälkää ei mainittu, sillä se kertoi köyhyydestä, ja 1930–1940-luvun ajattelussa köyhyys oli merkki ihmisen laiskuudesta. Köyhyys oli leimaavaa ja häpeällistä.³⁵⁰

Eri yhteiskuntaluokat erottuivat energiansaannin suhteen ennen sotia. Sota-aika tasoitti eroja ja tiputti vauraampienkin perheiden elintasoja, mutta sota-ajan kulutustutkimuksista käy ilmi, että merkittäviä eroja säilyi. Tutkimuksen varakkaimmat perheet pystyivät salakaupasta ostamalla pitämään yllä rauhan aikaisen energiansaannin (3 200–3 700 kaloria/vrk), kun taas tutkimukseen osallistuneissa monilapsisissa perheissä energiansaanti oli jäänyt tämän alapuolelle, 2 800–3 400 kaloriin vuorokaudessa. Nämäkin perheet olivat työväenluokan mittakaavassa hyvin toimeentulevia ammattityöläisperheitä. Sellaisten perheiden tilanne oli vielä heikompi, joiden vanhemmat olivat matalapalkkaisissa tai osa-aikaisissa töissä, rintamalla, työkyvyttömiä tai työttömiä.³⁵¹ Sota-aikana lapsuuttaan eläneiden ruokamuistoissa on viitteitä vuosi vuodelta heikkenevästä ravinnosta.³⁵² Ruokana oli ankeimmillaan lämpimässä vedessä liotettua leipää, ilman rajoituksia myytäviä juureksia (perunaa, lanttua, naurista ja punajuurta), toisinaan pilaantunutta ruokaa kuten paleltuneita juureksia tai homeista leipää. Sota-aikana keitot ja vellit huononivat vuosi vuodelta niin, etteivät ne enää tehneet kylläiseksi. Ruokaa ei välttämättä saanut joka päivä. Nälkä ei ollut harvinainen kokemus: Aura Korppi-Tommolan sota-ajan lasten nälkämuistoja tarkastelevassa

---

³⁴⁸ TKA TRO Cb:217/589/29.5.1942.

³⁴⁹ TKA TRO Ca:402/512/25.3.1942; Cb:218/844/4.9.1942.

³⁵⁰ Turtiainen 2008, 322.

³⁵¹ Sota-ajan kulutustutkimukset I–III. *Sosiaalinen aikakauskirja* 10/1945, 11–12/1945, 1/1946.

³⁵² Ruokamuistoja on koottu Suomalaisen kirjallisuuden seuran arkiston keräyksessä *Ruokamuistoja lapsuudesta*. Tiedot perustuvat Jussi Turtiaisena artikkeliin. Turtiainen 2008.

tutkimuksessa vain 4 prosenttia vastaajista ilmoitti, ettei muistanut kokeneensa nälkää. Myös huono ruoka oli tavallista, ja keskimäärin suomalaiset laihtuivat 6–7 kiloa vuosina 1942–1943.³⁵³

Se, että nuoret varastivat saadakseen ruokaa voi kertoa perheen kyvyttömyydestä ruokkia lapsiaan. Isän palkalla oli ratkaiseva merkitys perheen toimeentulon kannalta, sillä 1950-luvulle asti se muodosti 80–85 prosenttia perheen tuloista.³⁵⁴ Nuoret, jotka käyttivät rikoshyötynsä osittainkin syömällä, olivat pienituloisista perheistä: isät olivat rakennus- ja tekstiilialoilta ja mahdollisesti toimeentulo-ongelmat vaivasivat perheitä. Joidenkin isä oli myös kuollut tai poissa, tai nuori oli ajettu kotoaan. Itsestään huolehtiminen oli myös leimallista niiden parissa, jotka olivat varastaneet syödäkseen. Niistä 44 nuoresta, jotka anastivat ruokaa tai käyttivät rahat syömiseen 29 eli 66 prosenttia oli köyhästä perheestä tai elätti itsensä. Viidennes oli puolestaan perheistä, joiden toimeentulon sanotaan oikeudenkäyntiasiakirjoissa olleen kohtalainen. Kohtalaisesti toimeentulevien perheiden nuoret yhtä lukuun ottamatta varastivat postipaketeista, eikä näitä leivonnais-, makeis- ja tupakkavarkauksia voi suoranaisesti pitää hätärikoksina. Yksi poika oli irtisanoutunut töistä siellä tapahtuneen sanaharkan vuoksi ja oli työtön. Hän teki rikoksensa, koska ei ilmeisesti voinut paljastaa kotona työttömyyttään. Esitutkinta-asiakirjoissa kerrotaan, ettei poika oikein tule toimeen kotiväkensä kanssa, ja oikeudenkäynnissä isä vaati poikansa laittamista ”paikkaan, jossa hänellä ei olisi tilaisuutta jatkaa anastuksia”, toisin sanoen rangaistuslaitokseen.³⁵⁵

Kuuden nuoren taloudesta ei ole tarkempia tietoja. Myös muut pularikokset, kuten vaatteiden ja kenkien varastaminen omaan käyttöön – noin 9 prosenttia nuorten rikoksista – olivat 60-prosenttisesti vähävaraisten ja itsestään huolehtivien nuorten käsialaa.³⁵⁶ Mahdollisesti he eivät kyenneet hankkimaan kenkiä muilla keinoin. Pulan syvetessä kuluneista ja risoistakin vaatteista alettiin pyytää käytettyjen tavaroiden liikkeessä usean viikon palkkaa vastaavia rahasummia. Henryn kohdalla ehjät kengät veivät voiton työsuhteesta: hän nimittäin katosi saman tien kun oli ottanut työnantajansa nahkakengät omien risojen tilalle. Toisaalta silmiinpistävät tuloerot ovat voineet saada nuoren ryhtymään rikokseen. Kotiapulaisena työskennellyt Maire perusteli työnantajansa tyttären kenkien varastamista sillä, ettei hänellä itsellään ollut kuin yhdet, ja nekin puukengät. Tyttö, jolta hän kengät vei, ei aluksi edes huomannut rikosta ilmeisesti siksi, että hän piti kenkiä harvoin.³⁵⁷

---

³⁵³ Tommolan aineisto koostui 260 Kymin maaseudulla ja taajamissa jatkosodan aikana kasvaneiden palauttamista kyselylomakkeista. Korppi-Tommola 2003, 145–147.

³⁵⁴ Parikka 1994, 59, 64.

³⁵⁵ TKA TRO Cc:41/193/24.2.1943.

³⁵⁶ Tällaisia vaate- ja kenkävarkauksia oli yhteensä 18 (8,5 % kaikista nuorten rikoksista), niistä siis 11 oli köyhän tai itsestään huolehtivan nuoren, yksi oli kohtalaisesti toimeentulevan perheen nuoren. Kuuden nuoren taustasta ei ole riittäviä tietoja.

³⁵⁷ TKA TRO Cc:57/1143/25.10.1944; Cb:215/100/30.1.1942.

Elanto rikoksista

Reilu kymmenesosa eli 23 nuorta perusteli rikosta sillä, ettei heillä ollut lainkaan elatusvaroja. Sodan alkuvuosina akuutin toimeentulokriisin aiheutti useimmiten työttömyys, sillä työläisten toimeentulo oli palkkatuloista riippuvainen. Työvoimapulakaan ei poistanut ajoittaisia, työsuhteiden välisiä työttömyysjaksoja. Lisäksi sodan synnyttämä korkeasuhdanne ei koskettanut kaikkia aloja, vaan tosiasiallisesti jotkut elinkeinonhaarat joutuivat jonkinasteisiin vaikeuksiin. Käsityöläiset ja muut siviilituotantoon suuntautuneet alat kärsivät materiaalipulasta ja siten työn vähyydestä.³⁵⁸ Tampereella töiden vähyyden tai loppumisen vuoksi ihmisiä irtisanottiin myös mm. vaatetus-, kenkä- ja rakennusteollisuudessa.³⁵⁹ Tehentaatyöläisen työpaikka muutti toisiin tiloihin niin kauas, ettei työntekijä yksinkertaisesti pystynyt enää kulkemaan töihin.³⁶⁰ Työttömyys saattoi kohdata myös siksi, että kotiapulaisen isäntäperhe muutti pois paikkakunnalta.³⁶¹ Monet työpaikat olivat sodankin aikana kausittaisia ja riippuvaisia sääoloista ja tarvikkeista, esimerkiksi laivapojan, rakennusapulaisen ja sekatyömiehen, ja niiden jälkeen oli hankittava uusi.

Suhdanteisiin ja työmarkkinoihin liittyvästä työttömyydestä kärsi kuitenkin vain kaksi rikostaan elannon hankkimisella perustellutta. Heistä toisen elämä vaikuttaa lähteneen sivuluisuun viimeistään rikoksen jälkeen. 16-vuotias Irja ryhtyi neljän viikon työttömyyden ja täydellisen rahattomuuden jälkeen loppuvuodesta 1941 myymään asuntolatovereidensa vaatteita osto- ja myyntiliikkeeseen. Tyttö sai viiden kuukauden mittaisen vankeustuomion. Tuomio ei onnistunut oikaisemaan Irjan elämän suuntaa, ja työllä saattoi olla vaikeuksia sopeutua takaisin yhteiskuntaan, sillä hän palaa käräjäoikeuden eteen pian vapautumisensa jälkeen. Toisessa oikeudenkäynnissään maaliskuussa 1942 Irja kertoi, että hän oli vapautumisensa jälkeen elättänyt itsensä lainaamalla ja rikoksilla. Hän oli valehdellut uusille tuttaville elämäntilanteestaan ja taustastaan päästäkseen heidän luokseen asumaan tilapäisesti. Hän oli kertonut heille kuvitteellisesta aviomiehestään ja saamastaan sotakuukausipalkasta. Hän oli lisäksi valehdellut olevansa hyväpalkkaisessa työssä ja luvannut järjestää majoittajansa tyttärelle työtä samasta paikasta. Ensimmäisellä kuulustelukerralla hän peitteli asunnottomuuttaan antamalla väärän osoitteen. Irjan teot kuvastavat hänen epätoivoaan: hän myi vuokraemännältään varastamansa kahvin ja saippuan 50 markalla sekä huijasi ihmisiltä joitakin kympejä tai satasia lupaamalla hankkia näiden puolesta jotakin, kuten junalipun tai pimeää lihaa, mutta jätti lupauksensa toteuttamatta.³⁶²

---

³⁵⁸ Näreikkö & Takalo 1986, 187–188, 190, 192; teollisuuden raaka-aineongelmista Vasarla 1945, passim.

³⁵⁹ Kertomus Tampereen kaupungin työnvälitystoimiston toiminnasta 1941.

³⁶⁰ TKA TRO Cc:57/1143/25.10.1944.

³⁶¹ TKA TRO Cc:55/751/16.8.1944.

³⁶² TKA TRO Ca:399/1863/18.1.1941; Ca:401/405/26.3.1942.

Sen sijaan viiden nuoren kohdalla työttömyys vaikuttaa omalta valinnalta. Harry oli irtisanoutunut työstään tiilitehtaalla pyrkiäkseen oppilaaksi Lokomon konepajalle. Hän ei ollut saanut paikkaa, mutta ei myöskään etsinyt itselleen uutta työtä vaan alkoi hankkia rahaa myymällä varastettuja pyöränkumeja. Harryn onnistui näin jatkaa rahan antamista kotiin, eivätkä hänen vanhempansa arvanneet, ettei poika enää käynyt missään töissä.³⁶³ Elatusrahoilla rikoksiaan perustelleiden, ilman työtä olleiden nuorten joukossa on kolme nuorta, jotka viettävät aikaa Tampereen kaduilla pikkurikoksia tehden. Heidän vanhempansa eivät vaikuta olevan täysin selvillä poikiensa puuhista, sillä pojat viettävät monta yötä yhtä soittoa matkustajakodeissa. He nappasivat vartioimattomia pakaaseja ja hyödynsivät niiden sisällön sekä kävivät myymässä postikortteja ovelta ovelle ja tekivät siinä sivussa omaisuusrikoksia aina tilaisuuden tullen. 15-vuotiaan Aarnen isä oli ajanut joutilaan poikansa pois kotoa, kun tämä oli irtisanoutunut liian pienen palkan vuoksi. Sen jälkeen Aarne oli viettänyt öitään Pelastusarmeijan ja Vankeinhoitoyhdistyksen yömajoissa, ja elättänyt itseään myymällä sotapostikortteja, kerjäämällä ruokaa ravintoloista, sekä tekemällä pikkurikoksia. Toisinaan ystävälliset ihmiset olivat antaneet hänen yöpyä luonaan. Aarne oli tutustunut kadulla muihinkin poikiin, joiden kanssa hän oli viettänyt päiviään hakematta työpaikkaa. Aarne oli kiertänyt Tampereen ympäryskunnissakin tekemässä rikoksia.³⁶⁴ Näiden elatuksella rikoksiaan perustelleiden nuorten lisäksi kahdeksan muuta perusteli rikostaan työttömyydellä.

Sodan jälkimmäisellä puoliskolla jopa puolet elatuksen hankkimisella rikostaan perustelleista oli työssä. Työvoimapula ja työvelvollisuus ilmeisesti pitivät huolen, että lähestulkoon kaikki halukkaat ja kykenevät saivat tehdä töitä. Toisaalta se viittaa siihen, että palkkatyökään ei taannut, että omat elinkustannuksensa pystyi kattamaan. Hankala taloudellinen asema oli kolmessa tapauksessa johtunut sairastamisesta ja sen aiheuttamasta velkaantuminen.³⁶⁵ Sairastuminen merkitsi välitöntä tulojen loppumista, sillä järjestäytymättömät ja lyhyisiin ja epäsäännöllisiin työsuhteisiin työllistyneet nuoret eivät todennäköisesti olleet sairaskassojen jäseniä. Sairastuminen tai lyhykestoinenkin työttömyys saattoi johtaa velkaantumiseen, jos nuorella ei ollut säästöjen luomaa riittävää puskuria tai hänen taustansa ei ollut sellainen, että esimerkiksi sukulaiset olisivat pystyneet vastaamaan hoidon kuluista tai nuoren elinkustannuksista

---

³⁶³ TKA TRO Cc:46/683/16.9.1943, ks. myös Cc:47/802/28.10.1943; Cb:213/1369/17.10.1941.

³⁶⁴ TKA TRO Ca:219/1358/3.12.1942; Cc:40/78/21.1.1943; Cc:36/28/6.5.1942; Cc:42/216/3.3.1943. Kaduilla liikkuvista poikaporukoista kerrotaan monissa otokseen valikoituneissa jutuissa, mutta niiden pohjalta ei muodostu tarkkaa kuvaa ilmiöstä. Se selviää, että pojat olivat nuoria, korkeintaan 15–16-vuotiaita, he hankkivat rahaa samanlaisilla konsteilla kuin Aarne, tekivät pikkurikoksia ja vaihtelivat ja kävivät kauppa saaliillaan.

³⁶⁵ TKA TRO Cc:53/432/26.4.1944. Tampereella esiintyi jatkosodan aikana useita tartuntatautiepidemioita (tiedot koululääkäreiltä). Tampereen terveydenhuoltolautakunnan toimintakertomuksissa näitä ei suoraan yhdistetty heikentyneeseen ravitsemustilaan, vaan todettiin epidemioiden olevan kausittaisia. Jotkut piirilääkärit yhdistivät sairaudet ja ravitsemustilan asiat toisiinsa todeten tuberkuloosinkin lisääntyneen yksipuolisen ravinnon vuoksi. Tampereen terveydenhuoltolautakunnan kertomukset 1942 ja 1943; Rautavirta 2010, 136.

sairauden aikana. Pienituloiselle, köyhästä perheestä olevalle sairastuminen pula-aikana saattoi olla taloudellinen riski.

19-vuotias Impi oli muuttanut tammikuussa 1943 Tampereelle. Karjalaisperheen koti oli mennyt talvisodassa, eikä ammattitaidottomien ja sairastavien vanhempien suurperheen vesa olisi muutenkaan voinut luottaa perheen taloudelliseen tukeen. Heti saavuttuaan Tampereelle Impi oli sairastanut kaksi kuukautta keltatautia ja sen vuoksi velkaantunut. Hän oli etsinyt itselleen halvemman asunnon, mutta muuton hetkellä hänellä ei ollut rahaa alivuokralaishuoneensa vuokraan. Hän oli pantannut maalle kesäksi lähteneen päävuokralaisen tekstiilejä ja vaatteita, mutta ei ollut pystynyt lunastamaan niitä takaisin ennen tämän paluuta. Impi oli käyttänyt myös muita toimeentulokeinoja: hän oli myynyt siskolta ostamansa polkupyörän kumit. Hän oli myös hankkinut paremmin palkatun työn, mistä hyvästä hän sai vielä tuomion työvelvollisuusrikkomuksesta, sillä aikaisempi työpaikka oli hakenut ja saanut hänelle irtisanomisajalla työvelvollisuusmääräyksen.³⁶⁶ Myös kaksi muuta nuorta joutui taloudellisiin vaikeuksiin sairastuttuaan. Esko oli ollut tuberkuloosiparantolassa, mistä palattuaan hän värväsi työkaverinsa kimppaan myymään työpaikaltaan Valtion lentokonetehtaalta varastamaansa jättemetallia. Esko perusteli tekoaan juuri sairauden aiheuttamilla taloudellisilla ongelmilla, hän oli ollut neljä kuukautta hoidettavana tuberkuloosiparantolassa. 17-vuotias Pentti oli puolestaan joutunut irtisanoutumaan Sarviksen rakennustyömaalta jalkojen reumatismin vuoksi. Työttömyyden aiheuttaman rahanpuutteen vuoksi Pentti oli varastanut vuokranantajansa, opettajan kultasormuksen ja myynyt sen kultasepän liikkeeseen.³⁶⁷

Tulojen loppuminen ja säästöjen puuttuminen merkitsi välitöntä selviytymiskriisiä. Ilman turvaverkkoa olevan ihmisen voi riittävän monen vastoinkäymisen kohtaaminen ajaa tilanteeseen, jossa ainoaksi konstiksi tuntuu jäävän rikos. Työttömyyden myötä taloudelliseen ahdinkoon joutuneille nuorille oli yhteistä se, että he eivät enää asuneet lapsuudenkodissaan tai sukulaistensa luona, eikä heillä ollut ketään, joka olisi pystynyt auttamaan kriisin yli. Kriisillä rikoksia perustelevien nuorten elämäntilanne ja perhetaustat vaikuttavat sellaisilta, ettei nuori voinut luottaa suvun tukeen: lapsuudenperhe, jos sellaista edes oli, oli köyhä. Impin taustassa on merkkejä monista vaikeuksista: isä on ammattitaidoton sekatyömies ja Impin ollessa 11-vuotias äiti oli ollut hoidettavana mielisairaalassa, mistä on varmaankin jäänyt perheelle laskuja maksettavaksi. Perheessä on seitsemän lasta, joiden elättäminen sekatyömiehen tuloilla on todennäköisesti ollut vaikeaa. Impi itse on muuttanut pois kotoa 13-vuotiaana ja hankkinut kansakoulun jälkeen itselleen parturin ammatin. Pentin perheen mainitaan olevan vähävarainen, lapsia oli paljon, isä oli

---

³⁶⁶ TKA TRO Cc:45/523/7.7.1943. Rautavirta 2010, 136.

³⁶⁷ TKA TRO Cc:51/210/23.2.1944; Cc:53/432/26.4.1944.

vähävarainen eikä äiti ollut ansiotyössä. Perhe asui pienessä saunamökissä Kangasalla. Pentin suhteet kotiin ovat huonot: Pentti sanoo, ettei hänen isänsä pidä pojastaan. Esko oli tutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana asepalveluksessa, minkä vuoksi hänestä ei tehty esitutkintaa. Hänestä tiedetään vain, että isä oli lämmittäjä.³⁶⁸

Yhteenvedon voidaan todeta, että elatukseen varastaneista nuorista yhdenkään kotioloja ei voida pitää hyväosaisina.³⁶⁹ Esitutkinnassa vain yhden pojan perheen talous arvioidaan kohtalaiseksi, perhe omisti kaksi huonetta ja keittiön käsittävän asunnon Koivistonkylästä, mihin ilmeisesti pohjaa esitutkijan arvio perheen taloudesta. Isä ei kuitenkaan ollut ammattityöläinen ja lisäksi hän oli pyytänyt poikaansa jättämään kansakoulun kesken viidennen luokan jälkeen ja menemään töihin. Tämä viittaa siihen, että perhe ei ole tullut toimeen pelkällä isän palkalla. Muutoin pojan kotiolo vaikuttavat tämän joukon ongelmattomimmilta.³⁷⁰

Muiden nuorien taustalla oli toisen vanhemman menetys ja köyhyyttä. Vajaita perheitä ja orpoja oli joukosta puolet (11 nuorta).³⁷¹ Ehjistäkin perheistä kuusi oli nuorten itsensä mukaan köyhiä – joskin vain kaksi mainitaan ”hyvin köyhiksi” tai köyhäinavun asiakkaiksi.³⁷² Silmiinpistävänä tyypillistä on, että nuori asui yksin eri paikkakunnalla kuin muu perhe tai suku. Tällaisia nuoria oli yhdeksän kahdestakymmenestä eli lähes joka toinen. Mahdollisesti tämä johtuu siitä, ettei perhe ole pystynyt heitä elättämään, vaan he olivat joutuneet muuttamaan toiselle paikkakunnalle töihin.³⁷³ Viiden nuoren elatusrikollisuus johtui ainakin osittain siitä, että heidän vanhempansa olivat lakanneet huolehtimasta heistä ja ajaneet heidät kotoa. Taustalla saattoi olla pidempäänkin jatkuneita ristiriitoja perheessä: monilla nuorilla oli ongelmia isä- tai äitipuolen kanssa. Toimeentulo-ongelmat kiristivät välejä monissa perheissä, etenkin jos työhön kykenevät lapset eivät suostuneet käymään palkkatöissä.

Eläkkeeseen ja syödäkseen varastelleet nuoret olivat huomattavassa määrin vailla huono-osaisen tärkeintä turvaa, sukua ja lähipiiriä.³⁷⁴ Myös Jarmo Peltola on linkittänyt 1930-luvun pulakauden rikollisuuden

---

³⁶⁸ TKA TRO Cc:45/523/7.7.1943; Cc:51/210/23.2.1944; Cc:53/432/26.4.1944.

³⁶⁹ Elatuksella rikoksiaan perustelleita nuoria oli kaikkiaan 23. Heistä kahden perhetaustasta ei ole minkäänlaisia tietoja.

³⁷⁰ TKA TRO Cc:50/125/31.1.1944.

³⁷¹ TKA TRO Cc:35/883/13.8.1941; Cb:215/176/20.2.1942; Ca:401/405/26.3.1942; Ca:405/1302/12.11.1942; Cc:40/78/21.1.1943; Cc:42/248/15.3.1943; Cc:43/261/21.4.1943; Cc:44/497/30.6.1943; Cc:45/605/12.8.1943; Cc:56/1015/21.9.1944.

³⁷² TKA TRO Cc:36/28/6.5.1942; Cb:217/589/29.5.1942; Cc:42/216/3.3.1943; Cc:51/149/7.2.1944; Cc:53/432/26.4.1944; Cc:56/869/6.9.1944.

³⁷³ TKA TRO Ca:399/1863/18.12.1941; Cc:35/883/13.8.1941; Ca:401/405/26.3.1942; Ca:405/1302/12.11.1942; Cc:45/523/7.7.1943; Cc:40/78/21.1.1943; Cc:44/497/30.6.1943; Cc:43/261/21.4.1943; Cc:53/432/26.4.1944; Cc:56/1015/21.9.1944; Virkkunen 2005, 142.

³⁷⁴ Ks. Markkola 1996, 81.

kasvun juuri itsestään huolehtimiseen ja työttömyyteen, jotka altistivat yksilön toimeentulo-ongelmille ja taloudelliselle turvattomuudelle. Laman aikana lisääntyivät etenkin yli 20-vuotiaiden sekä 18–20-vuotiaiden naisten rikokset, kun taas nuorten miesten rikollisuus pysyi melko vakaana. Peltola selittää tätä juuri vanhempien ihmisten sekä maalta tehtaaseen tulleiden nuorten taloudellisella itsenäisyydellä suhteessa lapsuudenperheeseensä ja toisaalta nuorempien ryhmien perheistään saamalla turvalla. Hän mainitsee myös, että yhdysvaltalaisissa lamatutkimuksissa rikollisuuden on havaittu kasvaneen erityisesti niissä ryhmissä, jotka normaaliaikoinakin ovat kaikista heikoimmassa asemassa työmarkkinoilla. Näitä olivat nuoret, joilla ei vielä ollut riittävästä kokemuksesta eikä suhteita uuden työn löytämiseen työttömyyden koittaessa.³⁷⁵ Perheen luoman turvan suhde nuoren käyttäytymiseen on vaikea tutkimusaihe, ja on kyseenalaista, missä määrin näin valikoitunut aineisto, kuin tämän tutkielman pohjana oleva, voi kuvata ilmiötä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei omasta elämästään vastuuseen joutuneet nuoret yhtä herkästi irtisanoutuneet työstä kuin sellaiset, jotka asuivat kotona. Vaikuttiko turvan puuttuminen ja pelko pahemmasta luisusta siihen, miten työhön suhtauduttiin? Jossakin määrin vanhemmat tuntuivat ajattelevan niin. Jotkut valittelivat, kun heidän työikäinen ja -kykyinen lapsensa ei viitsi käydä töissä, vaikka perheessä on toimeentulo-ongelmia. Ajamista pois kotoa ja sillä uhkailua käytettiin kurinpito- ja kasvatusmenetelmänä. Tämänlaatuisissa ongelmissa vanhemmat myös kääntyivät aktiivisesti viranomaisten puoleen ja toivoivat näiden pystyvän palauttamaan heidän lapsensa ruotuun.³⁷⁶ Näiden vanhempien näkökulmasta lastensuojelu- ja nuorisohuoltojärjestelmä ei ollut negatiivinen, rajoittava kontrollikoneisto vaan positiivinen avunlähde.

Pikkurikollisia ja aloittelevia jobbareita?

Vaikka perustarpeiden tyydyttäminen sävytti nuorten rikoksia kolmanneksen osalta, ei rikollisuusilmiö tyhjene tähän selitykseen. Sota-ajan rikollisuutta ja etenkin salakauppaa on perusteltu paitsi ihmisten halulla jatkaa elämistä samaan malliin kuin rauhankin aikana myös salakaupan myyjien ahneudella. Lisäksi on mainittu lain kunnioituksen heikenneen siksi, että kansanhuoltojärjestelmän toimimattomuus pakotti sellaisiakin henkilöitä rikkomaan lakia, jotka eivät normaalioloissa olisi siihen ryhtyneet.³⁷⁷

---

³⁷⁵ Peltola 2008, 140–141.

³⁷⁶ TKA TRO Ca:219/1358/3.12.1942; Cc:47/728/6.10.1943; Cc:43/354/19.4.1943; Cc:47/725/6.10.1943; Cc:41/193/24.2.1943.

³⁷⁷ Hietanen 1992, 169; Wijk 1992, 172.

Raastuvanoikeuteen joutuneista nuorista noin neljännes tuntuu huomanneen pulan ja rajoitusten synnyttämän kysynnän ja sen luomat taloudelliset mahdollisuudet. Eräät nuoret haetuttivat viinapulloja täysi-ikäisillä ja myivät niitä ravintoloissa ja kaduilla. Tupakkaa puolestaan saatettiin hakea toisesta kaupungista saakka.³⁷⁸ Jobbarin hommat voitiin aloittaa sen suuremmin suunnittelematta. Väinö oli ostanut Kaukolta polkupyörän dynamoja, vaikka arveli niiden olevan varastettuja, ihan vain siksi, että kaveri oli kaupitellut niitä niin halvalla ja Väinö tiesi niiden olevan kysytyjä. Hänellä oli mahdollisuus tienata ostamalla halvalla varastettuja dynamoja ja myymällä niitä kalliilla halukkaille.³⁷⁹ Vastaavanlainen bisnesajattelu oli muidenkin salakaupparikosten taustalla. Kaverit olivat tarjonneet 17-vuotiaalle Harrylle varastettuja pyöränkumeja ostettavaksi, ja hän oli ne ostanut. Myöhemmin Harry oli tiedustellut pojilta, jos näillä olisi enemmänkin kumeja ja pyöränosia myytävänä, jolloin pojat olivat alkaneet järjestelmällisesti varastella pyöriä. Harry myi kumit yhdessä isänsä kanssa pyöräkorjaamoon ja sukulaiselle. Harryn kohdalla kyse ei ollut toimeentulon nimissä tehdyistä rikoksista, sillä hänen kotinsa oli työväen mittapuulla varakas: oma talo, isä värimestari ja pojalle itselleenkin maksettiin kohtuullisesti. Isä arveleekin pojan rikosten syyksi huonon seuran.³⁸⁰

Nuorten myyntitoiminta oli kuitenkin pienimuotoista ja omaehtoista, myyntiartikkeleina olivat kaikenlainen varastettu tavara ja nautintoaineet. Laajan salakaupan pyörittämiseen nuorilla tuskin olisi ollut tarvittavia resursseja, nimittäin alkupääomaa ja suhdeverkostoja sekä hankkijoihin että välittäjiin.³⁸¹ Aineistossa ei kuitenkaan ole merkkejä siitäkään, että nuoret olisivat toimineet jonkin rikollisen salakaupparenkään alaisuudessa tai osana. Suurisuuntaisimpia hyötymistarkoituksessa tehtyjä rikoksia olivat helsinkiläispoikien myymälämurrot, joissa saaliin arvo kohosi tuhansiin markkoihin. Niiden osalta nuorten rikokset alkoivat jo lähennellä puoliammattimaista toimintaa, sillä nuorten selvä tavoite oli tehdä iso tili. Keikka suunniteltiin ja sen toteuttamiseksi erottiin työpaikasta. Pidätyksen hetkellä tekoa perusteltiin sodalla ja joutumisella huonoon seuraan, toisin sanoen niillä argumenteilla, jotka viranomaisetkin tunsivat. Ehkä pojat olivat oppineet ne rangaistuslaitoksissa, joista heillä jokaisella oli kokemusta.³⁸² Tamperelaispoikien pyörävarkausringeissä oli myös tiettyä järjestelmällisyyttä, mutta toiminta oli helsinkiläispoikiin verrattuna pienimuotoista.³⁸³ Näille tamperelaisille porukoille sekä ylipäätään noin 10 prosentille aineiston nuorista erilaisten pikkurikosten teko vaikuttaa olleen keino hankkia lisätuloja tai käyttörahaa.

---

³⁷⁸ TKA TRO Cb:212/1145/19.9.1941; Ca:400/215/17.2.1941; Cb:215/240/6.3.1942.

³⁷⁹ TKA TRO Cb:213/1369/17.10.1941.

³⁸⁰ TKA TRO Cc:46/683/16.9.1943.

³⁸¹ Myllykoski 1981, 70–73; Wijk 1992, 139.

³⁸² TKA TRO Cb:217/613/5.6.1942; Cc:39/800/16.12.1942; Cc:46/635/1.9.1943.

³⁸³ TKA TRO Cb:214/1685/12.12.1941; Cc:36/212/29.6.1942; Cc:46/683/16.9.1943.

Tämän voi päätellä siitä, että etenkin nuoremmat syytetyt myivät tavaran alle käyvän hinnan.³⁸⁴ Tekoja ei useimmiten sen kummemmin perustella. Jos jokin motiivi teolle annettiin, oli se rahapula. Rahat on käytetty milloin huvitteluun, milloin velanmaksuun, matkalippuihin tai ”omiin tarkoituksiin”, mitkä ilmaukset saattoivat pitää sisällään mitä tahansa. Kunnollisina pidetyt työssäkäyvät nuoret saattoivat hankkia käteistä siten, että he ostotoimeksiannon saatuaan varastivat tavaran ja pitivät ostamiseen tarkoitettut rahat itse.³⁸⁵

Melko monelle nuorelle laittomat ja lain rajalla liikkuvat rahan hankkimiskeinot tuntuvat olevan yhtä hyviä kuin työntekokin. Kahdeksan nuoren vanhemmat valittivat, etteivät heidän lapsensa viitsi hakea töitä. Sen sijaan he viettävät aikaansa teillä tietämättömillä.³⁸⁶ Eräs äiti kertoo, että hänen poikansa on poissa kotoa aina, kun hänellä on jostakin rahaa, mutta rahojen loputtua hän palaa kotiin.³⁸⁷ Kolmetoista muuta nuorta mainitaan muutoin työhaluttomiksi. Monet saavat siis katon päänsä päälle perheeltään, mutta käyttörahaa hankkiakseen on keksittävä jotakin. Vanhemmat ilmeisesti jollakin tavalla suojelivat lapsiaan eivätkä olleet ilmiantaneet näitä työvoimaviranomaisille, sillä vain yhdellä pojalla oli määräys työleirille eikä nuorilla ollut merkintöjä työvelvollisuusrikkomuksista.³⁸⁸ Kauko oli jättänyt työnsä maatalossa ja liittyi kasvatuslaitoksesta karanneen tutun pojan kanssa elämään rikoksilla. Pojat varastelivat ihmisten lompakoita yleisistä saunoista ja urheilukentän pukuhuoneista, söivät ravintoloissa, ostivat uusia vaatteita ja viettivät öitään heinäladoissa. Maatalon isännän mukaan Kauko ei ollut innokas työmies. Isäntä oli yrittänyt palkkaa alentamalla saada poikaa tarttumaan innokkaammin töihin, mutta ilman menestystä.³⁸⁹

Näiden ”työtä vieroksuvien” nuorten joukosta nousee esiin raastuvanoikeuteen kerta toisensa jälkeen joutuvat nuoret. Muutaman rikosjutun osallisten välille muodostuu tuttavuuksien verkosto, joka yhdistää eri porukoita toisiinsa, vaikka nämä eivät suoranaisesti tekisikään rikoksia yhdessä. Verkosto rakentuu sukulaisuuden, naapuruuden sekä todennäköisesti yhteisten koulu- ja lastenkotikokemusten varaan.³⁹⁰ Noin kymmenen hengen verkoston ydinkaksikoksi näyttää muotoutuvan jo aiemmin esiintyneet veljekset Pentti ja Keijo, mutta myös heidän kummankin rikoskumppanit, mukaan lukien erään pojan

---

³⁸⁴ TKA TRO Cc:56/869/6.9.1944; Cc:36/28/6.5.1942; Cc:51/210/23.2.1944.

³⁸⁵ TKA TRO Cc:50/28/13.1.1944; Cc:51/184/18.2.1944.

³⁸⁶ TKA TRO Cc:36/354/19.4.1943; Cc:46/683/6.9.1943; Cc:53/408/19.4.1944; Cc:43/299/1.4.1943; Cc:53/474/4.5.1944; Cc:41/193/24.2.1943; Cc:47/782/6.10.1943.

³⁸⁷ TKA TRO Cc:43/299/1.4.1943.

³⁸⁸ TKA TRO Cc:41/193/24.2.1943; Cc:43/354/19.4.1943; Cc:47/802/28.10.1943; Cc:53/474/4.5.1944; Cc:53/408/19.4.1944; Cc:44/497/30.6.1943.

³⁸⁹ TKA TRO Cc:37/337/30.7.1942.

³⁹⁰ Verkostosta ks. TKA TRO Cc:47/802/28.10.1943; Cc:36/212/29.6.1942; Cc:43/354/19.4.1943; Ca:400/189/12.2.1942; Cc:45/536/14.7.1943.

Erkin isä, joka osallistuu poikien varastaman tavaran myymiseen eteenpäin sekä auttaa Åken ja tämän tuttavien Helsingistä lähettämien varastettujen vaatteiden myymisessä. Pojat olivat mitä ilmeisimmin matkalla pikkurikollisiksi, sillä heille alkoi kerääntyä tuomioita sekä rikoskumppaneiden verkosto, ja niiden myötä ilmeisesti kynnyksellä tehdä laittomuuksia aleni. Näiden nuorten kotiolot olivat lisäksi lähes poikkeuksetta varsin surkeat: alkoholismia, lastenkotisijoituksia, pienituloisia yksinhuoltajaperheitä, hylkäämisiä, köyhyyttä ja köyhänapua. He olivat elämässään nähneet, etteivät lailliset keinot aina riittäneet selviämiseen.³⁹¹ Kari Koskela on tulkinnut Helsingin työläiskaupunginosien huliganismi-ilmiötä käsittelevässä tutkimuksessaan pikkurikollisen elämäntavan kehitystä eräänlaisena jatkumona. Työelämä alkoi oppipoikana joko isän ammatissa, tehtaassa tai käsityöläisenä. Lähetit tutustuivat nopeasti kadun elämään ja siitä tuli heille tuttu ympäristö. Katu houkutteli ja sai ajan myötä otteen nuoresta, ja siten pojat joutuvat tekemisiin poliisin kanssa. Nuorten töiden palkkaus oli huono. Pojat rupeavat kauppittelemaan viinaa nopean ansion ja kovan kysynnän houkuttelemina, sillä alkoholikauppa oli tuottoisampaa kuin työnteko.³⁹² On helppo nähdä, kuinka Koskelan jatkumo sopii Penttiin, Keijoon ja moneen muuhunkin sota-aikana rikoksista syytettyyn nuoreen. Monen nuoren palkat jäivät jälkeen alan keskimääräisestä palkkauksesta (ks. luku 4), ja samaan aikaan salakaupan laajeneminen ja hintojen nousu lisäsi ansaitsemismahdollisuuksia ja voittoja. Tampereella katukauppaa käytiin Hämeenkadulla ja rautatieaseman tuntumassa, missä nuoret muutenkin viettivät aikaansa. Koskelan mukaan elämäntavan muotoutuessa pikkurikolliseksi jäi mahdolliseksi työllistymisen väyläksi enää erilaiset epäsäännölliset sekatyöt, joiden näköalattomuus on voinut muokata nuorten maailmankuvaa kohti sellaista käsitystä, että maailma on hierarkkinen ja nuorelle on kohtalomaisesti määrätty sen alin askelma.³⁹³

Huvittelunhaluisia nuoria

Monet nuoret kertoivat tekemänsä omaisuusrikoksen syyksi huvittelunhalun. Etupäässä nuoret näyttivät huvitelleen käymällä elokuvissa ja ravintoloissa. Jotkut tekivät retken Helsinkiin, ja eräät pojat houkuttelivat tovereitaan pikkurikoksiin lupaamalla, että keikan tuotto käytettäisiin Helsingin matkaan.³⁹⁴ Varoja veivät myös alkoholi ja tupakka, johon voitiin etenkin tyttöjen kohdalla viitata siveästi

---

³⁹¹ TKA TRO Cc:36/802/28.10.1943; Cc:36/212/29.6.1942; Cc:43/354/19.4.1943; Cc:45/536/14.7.1943.

³⁹² Koskela 2002, 165–169.

³⁹³ Ks. edellisen viitteen lisäksi TKA TRO Cb:213/1369/17.10.1941; Cb:214/1685/12.12.1941; Cb:215/106/30.1.1942; Cb:217/613/5.6.1942.

³⁹⁴ TKA TRO Cc:43/354/19.4.1943; Cc:42/255/17.3.1943; Cc:43/354/19.4.1943; Cc:47/728/6.10.1943.

puhumalla ”huonosta elämästä”.³⁹⁵ Sota-aikana tapahtui joitakin muutoksia, jotka saivat aikalaiset ja myöhemmätkin kommentaattorit puhumaan moraalien muutoksesta tai ”hällä väliä” -asenteen leviämistä. Tällä tarkoitettiin etupäässä seksuaalimoraalin ja alkoholin kulutuksen muutoksia, joiden merkkeinä seurattiin juopumuspidätyksiä ja sukupuolitautitapauksia. *Poliisimies*-lehden käsitys ilmiöstä oli, että ”yleisön suhtautuminen oman esiintymisensä vaatimuksiin jollakin tavalla höltyy ja käy püttaamattomammaksi kuin normaaliaikoina”.³⁹⁶

Sota-aika toi ravintoloihin asiakasryhmiä, jotka eivät aikaisemmin olleet niissä tavannet käydä, nimittäin naiset ja nuoret. Useissa paikoissa oli sisäänpääsy sallittu alle 18-vuotiaille, mutta alkoholin tarjoilu ei. Myös yksinäiset naiset tai naisseurueet pääsivät sisään ravintoloihin kotirintaman miespulan vuoksi. Merja Sillanpään mukaan ravintoloiden merkittävimpiä asiakasryhmiä olivat sotilaat ja 16–19-vuotiaat nuoret. Joka viidennen nuoren rikos liittyi tavalla tai toisella huvitteluun. Olen lisäksi laskenut mukaan nuoret, jotka viettivät aikaa ravintoloissa ja jotka olivat tehneet rikoksia – toisinaan rahanpuutteeseen vedoten. Ravintoloissa istuminen ei aina ollut halpaa hupia.³⁹⁷

Ravintolat houkuttivat nuoria, sillä muita tapaamispaikkoja oli vähän. Useat koulut olivat sotasairaaloina tai muussa maanpuolustusta hyödyttävissä tehtävissä. Pimennysmääräykset haittasivat ulkoilua, ja pienissä ja ahtaissa kodeissa ei mahtunut tapaamaan. Nuorille ei myöskään ollut juuri muita huvituksia kuin ravintolat, elokuvat ja lukeminen, sillä nuorten toiveita tanssin sallimisesta ei kuunneltu. Nurkkatansseja ja kotihippoja järjestettiin, mutta nekin vaativat riittävän suuret tilat, sillä tanssin piti tapahtua katseilta ja korvilta piilossa. Eräs kaveriporukka järjesti vuoden vaihteen ja sotaan lähdön kunniaksi tanssit kavereilleen Tahmelan työväentalolla, mutta ne keskeytettiin, kun eräs mukaan pyrkinyt, mutta ovelta käännytetty ulkopuolinen sotamies oli ilmoittanut laittomuuksista poliisille. Yhteiskunnan viesti sota-ajan nuorille oli Sillanpään mukaan ”uhraudu, pidättäydy, ole rohkea, tee työtä”. *Alkoholiliikkeen aikakauskirjassa* todettiin tanssikiellon lisänneen nuorten istuskelua ravintoloissa, sillä muita huvittelumahdollisuuksia ei ollut. Samaan lehteen kirjoittaneen Martti Arosen mukaan alle 18-vuotiaat koululaiset niin maalla kuin kaupungissa viettivät aikaansa ravintoloissa ja heille myös anniskeltiin, sillä 18-vuoden anniskeluikärajain valvonta oli käytännössä hankalaa.³⁹⁸ Alimpien palkkaryhmien suhteellisesti suuremmat tulonkorotukset ja sitä myöten kohonnut varallisuus hävitti ravintoloiden aiemman luokkajaon, ja ravintoloista tuli

---

³⁹⁵ TKA TRO Cc:53/408/19.4.1944.

³⁹⁶ ”Poikkeusolot vaativat poliisilta arvostelukykyä ja tahdikkuutta”, *Poliisimies* 13(1942): 59–60.

³⁹⁷ Paavolainen 1946, 529, 551; Sillanpää 1993, 155–157.

³⁹⁸ TKA TRO Cb:215/13/18.1.1942; Hietanen 1992, 174–177; Sillanpää 1993, 155–157; Junila 2000, 249; *Alkoholiliikkeen aikakauskirja* 4/1942: 154; Martti Aronen: ”Nuoriso ja väkijuomat”. *Alkoholiliikkeen aikakauskirja* 3/1941:79–87. Nurkkatansseista ks. Pelsola 1996.

eri yhteiskuntaryhmien sulatusuuneja. Sota-aikana ylipäättään ihmiset liikkuivat ennennäkemättömän paljon, ja välillä he pistäytyivät ravintoloissa. Elämänjanoisten ja kokemuksia ja seikkailuja kaipaavien nuorten kohdalla tämä on varmasti ollut suuri houkutin. Vanhojen miesten ja alaikäisten keskuudessa asuville nuorille naisille sotilaiden tapaaminen on varmasti ollut yksi ravintoloiden vetovoimatekijä.³⁹⁹ Nuorten ravintolassa käymistä paheksuttiin ja heidän ajateltiin saavan viinaanmeneviltä sotilailta pahoja vaikutteita, mutta nuoret kävivät joko salaa tai heitä ei valvottu.⁴⁰⁰ Ravintoloiden ohella nuoret, kun he halusivat vaihtelua, lähtivät Helsinkiin. Muillakin paikkakunnilla vierailtiin, esimerkiksi Turku saa mainintoja, mutta Helsinki vaikuttaa olleen tamperelaisnuorille houkuttelevampi kohde. Sinne tehtiin ostomatkoja ja joissakin tapauksissa Helsinkiä käytettiin houkuttimena, kun haluttiin ylipuhua kaveri rikokseen.⁴⁰¹

Täysin tuulesta temmattu ei ollut ajatus itsensä vaikeuksiin huvittelevista nuorista. Pari nuorta ryhtyi varastamaan ja myymään saalistaan peitelläkseen sitä, että olivat tuhlanneet palkkarahansa ravintoloihin ja muihin huvituksiin. Pienillä omaisuusrikoksilla saatettiin myös yrittää saada rahaa, kun palkka oli tullut tuhlattua, kun piti maksaa ravintolassa syntynyt velka tai kun oli menettänyt työpaikan työvuorojen noudattamattomuuden vuoksi. Jotkut rahoittivat itse huvittelun rikoksilla hankituilla rahoilla.⁴⁰² Joukossa oli edellä käsiteltyjä ”työtä vieroksuvia” nuoria, joiden arvoasteikossa hauskanpito ilmeisesti sijoittui työntekoa korkeammalle (ks. s. 101). Kuitenkin myös muutamat työssäkäyvät nuoret olivat tehneet rikoksia. Mahdollisesti heidän palkkansa ei riittänyt sekä elämiseen, ravintolavierailuihin ja alkoholiin.⁴⁰³ Varsin huomattava osa rikoksella rahaa hauskanpitoon hankkineista oli vähävaraisia nuoria, mutta varakkaammista perheistä olleilla nuorilla ei välttämättä ollut sen paremmin käyttörahaa, elleivät he käyneet töissä.⁴⁰⁴

Jotkut vanhemmat valittelivat, etteivät he tieneet missä heidän lapsensa olivat tai etteivät he saaneet näihin enää otetta. Vanhemmat olivat siis jossain määrin kykenemättömiä estämään nuorisoaan

---

³⁹⁹ Mahdollisuus tavata miehiä on muistitiedon mukaan ollut jonkinlainen vaikutin, kun nuoret naiset ovat hakeutuneet tehtäviin sotarintamalle. Ks. Raitis & Haavio-Mannila 1993, 282; Hakko 1988, 127. Merja Sillanpää on esittänyt tuoreen näkökulman perheenäitien paheksuttuihin ravintolakäynteihin: sieltä he saivat aikuista seuraa. Sillanpää 1993, 157.

⁴⁰⁰ Esim. Tampereen lastensuojelun johtaja Alpo Lumme sanoi nuorten omaksuvan sotilailta ylenmääräisen ”rentoutumisen”, ”Eräs Tampereella tehty aloite nuorisorikollisuuden vastustamiseksi”, *Huoltaja* 30(1942):174–175; Sillanpää 1993, 156–157, 166.

⁴⁰¹ TKA TRO Cb:214/1588/21.11.1941; Cc:47/728/6.10.1943; Cc:43/354/19.4.1943; Cc:42/255/17.3.1943; Cc:47/802/28.10.1943.

⁴⁰² TKA TRO Cc:49/1118/22.12.1943; Cc:55/749/16.8.1944; Cc:49/1000/1.12.1943; Cb:219/1123/27.1.1942; Cc:47/725/6.10.1943; Cc:46/630/1.9.1943.

⁴⁰³ TKA TRO Ca:399/1652/13.11.41; Cb:219/1123/27.11.1942; Ca:399/1696/30.11.1941.

⁴⁰⁴ TKA TRO Cb:215/223/6.3.1942; Cb:215/176/20.2.1942; Cc:47/725/6.10.1943.

menemästä.⁴⁰⁵ Huvittelevien ja elämyshakuisten nuorten joukkoon lukeutuivat myös monet edellä käsitellyistä ”työtä vieroksuvista” nuorista. Heistä monen aktiviteetit liittyivät ravintoloihin, kadun elämään, alkoholiin ja tupakkaan. Eräs isä käski tyttärensä muuttaa pois kotoa, jos tämä kerta halusi liehuta kaupungilla myöhään illalla. Isä ilmeisesti toivoi uhkauksen parantavan tyttären tavat, mutta tämä muuttikin koulukaverinsa luokse. Hän oli kuitenkin ihan rahaton, koska oli koululainen eikä juuri alkaneesta kesätyöstä posteljoonina ollut vielä maksettu palkkaa. Koulukaverin perhekään ei todennäköisesti pystynyt tarjoamaan tytölle kuin makuusijan. Niinpä tytär varasti arvolähetyksistä rahaa, ja näitä summia isä sitten kävi maksamassa ympäri kaupunkia pitääkseen asian salassa. Tytär kuitenkin karkasi Vaasaan ja vei mukanaan joitakin postilähetyskäsä, jolloin varkauksista tuli poliisiasia – olihan tytär valtion virkamies.⁴⁰⁶ Kun jatkuva kuolemanvaara ja pitkittyneen sodan synnyttämä pelko nuoruuden ja ”parhaiden vuosien” kulumisesta ohi ilman, että niitä tuli elettyäkään loi ”hällä väliä” -asenteen ja vapautuneemman sukupuoli- ja alkoholikulttuurin sinne, missä oli sotilaita lomalla, oli kotirintamallakin elävien nuorten helppo tempautua tähän mukaan. Se saattoi tartuttaa myös nuoriin ajatuksen, että elämä oli elettyä nyt, heti, ajattelematta seurauksia.⁴⁰⁷

Kahteen tyttöön ravintolat, niissä näyttäytyminen, huvittelu ja uudet tuttavuudet vaikuttivat niin syvästi, että he suorittivat työpaikoillaan suuren kavalluksen voidakseen rahoittaa uuden elämäntapansa. Tytöt olivat pienipalkkaisessa konttorityössä, jossa he olivat myös tekemisissä yrityksen rahojen kanssa. Jättämällä tilittämättä laskuja ja väärentämällä shekkejä nämä tytöt kavalsivat toinen kymmeniä ja toinen satoja tuhansia markkoja muutaman kuukauden sisällä. Näillä rahoilla he ostivat kalliita ja ylellisiä vaatteita (jopa turkkeja), huonekaluja, lahjoja uusille ystävilleen, tarjosivat seurueilleen ja kustansivat ostomatkoja Helsinkiin. Yhden ravintolaillan lasku saattoi nousta tuhanteen markkaan. Mahdollisesti varakkaan ihmisen ulkomuoto salli heistä toisen, tehtaantyöntekijän aviottoman tyttären, uida parempiin piireihin, sillä vain 16-vuotias tyttönen vietti uudevuoden aattoa hotelli Tammerissa korkea-arvoisten sotilashenkilöiden ja paikallisen kauppiaan seurueessa – sama seurue vietti ravintoloissa monta riemukasta iltaa vuoden vaihteen tienoilla. Pian tämän jälkeen hänen valtava, 500 000 markan kavalluksensa paljastui.⁴⁰⁸ Molempien tytön toimintaa kuvastaa hillittömyys ja jonkinlainen halu parantaa omaa tilannetta. Toinen tytöistä kertoo alkaneensa väärentää shekkejä siksi, että halusi muuttaa pois tätinsä luota, joka kuritti häntä fyysisesti ja oli muutenkin arvaamaton. Toinen kirjoittaa oikeudelle osoittamassaan kirjeessä, että ravintoloiden ja kuluttamisen ”huumaava humuelämä – – tempaisi minut niin täydellisesti

---

⁴⁰⁵ TKA TRO Cc:43/354/19.4.1943; Cc:41/193/24.2.1943; Cc:36/28/6.5.1942.

⁴⁰⁶ TKA TRO Cc:47/725/6.10.1943.

⁴⁰⁷ Näre 2008a, 335–336.

⁴⁰⁸ TKA TRO Cc:42/255/17.3.1943.

mukaansa ett'en voinut ajatellakaan muuta, jolloin vain uneksin elää rikkaana ja nauttia elämästä". Tapausten myötä paljastuu myös toisenlainen Tampere, joka oli monille muille otoksen nuorille suljettu, jossa ihmiset pukeutuivat kauniisti ja ravintoloissa kulutettiin surutta.⁴⁰⁹

Joissakin köyhyyden kuvauksissa ja köyhyyden kokemusta koskevissa tutkimuksissa on tuotu ilmi se, kuinka rahasta ja sen kuluttamisesta unelmoidaan. Kulutuskulttuuri oli tullut Suomeenkin ja ajassa elävät nuoret halusivat päästä siitä osallisiksi, vaikka todellisuudessa palkka meni välttämättömyyksiin, eikä sota-aikana ilmeisesti edes riittänyt. Ensimmäiset omalla palkalla ostetut vaatteet saattoivat köyhässä perheessä olla ensimmäiset kunnon vaatteet.⁴¹⁰ Tyyne Maija Salminen kirjoittaa romaanissaan *Tehtaantytö* (1934):

Työnteko ja rahan hankkiminen oli syöpynyt heidän olemukseensa jo lapsena. Työttömänä oleminen oli suorastaan pöyristyttävän surkea tila. – Millä minä sitten teitä ruokin, jos isä jää ilman työtä, olivat he monesti kuulleet äidin valittavan. Hän valitti näin raskaan pelon vaivaamana ymmärtämättä, että hän sillä tavoin istuttiin saman pelon lapsiinsakin ja ajattelematta, että lapset eivät milloinkaan päässeet siitä vapaaksi. – – Koulusta päästyään heidän oli heti mentävä työhön, jos tahtoivat elää ihmisten tavoin, ja niin jatkettava päivästä toiseen, jos tahtoivat elää tätä ihmisen elämää omavaraisesti [joutumatta köyhäinhoidon varaan ja holhouksenalaiseksi]. Kukaan ei tullut tarjoamaan helpompia päiviä. – –

Koko Kulosaaren huvila-asutus oli kaunista, mutta tämä Hopeasalmentie oli kaikista kaunein. Että ihmiset saivat asua näin kauniisti ja leveästi? Tytöt kadehtivat tätä kauneutta niiltä, jotka sen omistivat. – – Vaikka he toisinaan ajattelivat ja toivoivat kaikkea mahdotontakin, niin sittenkin he ymmärsivät, että oli olemassa raja, jonka yli he eivät omin voimin päässeet – –⁴¹¹

Ehkä Karjakunnan puhelinkeskuksen hoitajan perustelu teolleen on avain näiden pienempien ja suurempien omaisuusrikosten ymmärtämiseen. Näiden taustalla voi toisiaan olla ”ajattelemattomuus” ja ”päähänpisto”, kuten niitä nuoret itse ja myös aikalaiset perustelivat. Syyt voivat myös olla syvemmällä – paremman, huolettomamman elämän unelmassa.

---

⁴⁰⁹ TKA TRO Cb:214/1588/21.11.1941.

⁴¹⁰ Virkkunen 2005, 147; vähittäiskaupan kulutuskulttuurista ks. Hentilä 1999, 246–260.

⁴¹¹ Salminen 1934, 10–11.

LUKU 6 Johtopäätökset

Nuorten omaisuus- ja säännöstelyrikosten tarkastelussa lähtökohtani oli selvittää, vaikuttivatko kotirintaman toimeentulo-ongelmat nuorten omaisuus- ja säännöstelyrikollisuuteen Tampereella. Tutkimustani ohjasi hypoteesi, että osittain rikoksia selittäisi niiden asema vähävaraisten ihmisten toimeentulostrategiana. Siihen turvaututtiin, kun tavalliset toimeentulokeinot (palkkatyö) ja sen lailliset täydennykset eivät olleet riittäviä tai mahdollisia. Laillisia toimeentulostrategioita oli lukuisia, kuten arvotavaroiden ja muun omaisuuden myyminen tai panttaaminen, rahan lainaaminen, lisätyön ottaminen tai hyödykkeiden valmistaminen tai kasvattaminen myyntiin. Yksilön käytössä olevista resursseista riippui, mitkä strategiat olivat hänelle mahdollisia. Laillisten toimeentulostrategioidenkin suhteen haavoittuvaisimmassa tilassa olivat sellaiset henkilöt, jotka omistivat lähtökohtaisesti vähän hyödyntämisen arvoista ja joiden suhdeverkosto oli kykenemätön auttamaan heitä. Silloin yksilö saattoi kokea, että hänellä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin tehdä rikos.

Elämää jatkosodan kotirintamalla väritti pula ja toimeentulovaikkeudet. Säännöstelyjärjestelmän toimintavaikkeuksien ja kotirintaman käyttöön myönnettyjen perustarvikkeiden vähäisyys pitivät siviilien annokset pieninä ja niiden varassa sinnitelleet ihmiset toimeentulorajalla. Tampereen huolto-ongelmat olivat vaikeat, ja kriittisimmällä hetkellä vuonna 1942 kaupungista loppuivat lähes kaikki elintarvikkeet. Kunta jakoi ruokaa kaikista vähävaraisimmille ja lähetti lähetystön vetoamaan ministereihin tilanteen korjaamiseksi. Virallisen järjestelmän rinnalle syntyi ”vapaa huolto” eli mustan pörssin kauppa, jonne elintarvikkeet valuivat säännöstelyjärjestelmän sijaan. Salakauppaa ruokkivat myös omaisuusrikolliset. Sieltä sai ostaa rahalla kaikkea sitä, mitä korteilla ei voinut. Sodan ja säännöstelyn jälkeen viranomaisetkin tunnustivat, että musta pörssi piti kotirintaman hengissä ja keskimäärin kansalaiset selvisivät sodasta hyvin. Keskimääräinen peittää kuitenkin alleen ääripäät: suurimmat hyötyjät ja kärsijät. Vapaasti määräytyvien hintojen vuoksi mustan pörssin artikkelit olivat kalliita ja monet todennäköisesti pienipalkkaisimpien ulottumattomissa. Pula kasvatti arkipäiväiseen selviämiseen tarvittava rahasummaa, vaikka olisi pitänyt laillisesti hankituissa artikkeleissa. Riittämättömät korttiannokset kohottivat ilman rajoituksia myytävien artikkeleiden suosiota ja hintaa.

Tampereella erilaisiin omaisuus-, säännöstely- ja eräisiin muihin toimeentuloon liittyviin rikoksiin syyllistyneistä nuorista valtaosa kuului työväestöön. He olivat korostuneesti kotoisin työväen kaupunginosista laitakaupungilta ja esikaupungeista, ja noin joka toisen vanhemmat olivat ammattitaidottomia työläisiä

maalta tai kaupungista. Rikoksiin syyllistyneiden nuorten koulutustaso oli matalampi kuin työväennuorisolla keskimäärin, sillä kodin vähävaraisuuden ja lisätulon tarve oli ajanut nuoret palkkatöihin heti kansakoulusta. Alhaisen koulutuksen vuoksi nuorten pääosa työskenteli huonosti palkatuissa töissä, joissa ei vaadittu erityistä ammattitaitoa. Rikoksiin syyllistyneiden nuorten työsuhteet olivat olleet lyhyitä, mikä kertoo vakiintumattomasta asemasta työmarkkinoilla. Lähes joka toisen kotiolot olivat rikkiäiset. Tavallisesti he olivat menettäneet toisen tai molemmat vanhempansa. Tämä oli saattanut ajaa perheen kriisiin nuoren kasvuvuosina. Monilla oli takana sijoitusjaksoja koulukodissa tai kasvatuslaitoksessa, tai molemmissa, eivätkä heidän vanhempansa välttämättä halunneet tai kyenneet huolehtimaan jälkikasvustaan. Useampi kuin joka kolmas nuorista elätti itsensä ja oli täten taloudellisesti täysin oman palkkatulonsa varassa. Niidenkin, jotka asuivat kotonaan vanhempiensa luona, täyty todennäköisesti osallistua toimeentulovaikeuksien vuoksi entistä suuremmalla osuudella perheen menoihin. Toimeentulovaikeudet kiristivät välejä vanhempiin, etenkin jos nuori ei osoittanut olevansa halukas käymään ansiotyössä.

Kotirintaman taloudelliset ongelmat näkyivät nuorten omaisuus- ja säännöstelyrikoksissa. Useampi kuin joka kolmas nuorten omaisuusrikoksista liittyi perustarpeiden tyydyttämiseen eli asumiseen, riittävään ravintoon, lämpöön ja vaatetukseen. Nuorten rikoksista siis merkittävä osa oli pularikollisuutta. Pularikoksista tyypillisimpiä olivat ravinnonhankintaan liittyvät rikokset, joita oli viidennes kaikista nuorten rikoksista. Tästä joukosta puolet varasti ruokaa, joskaan ei aina hengen pitimiksi. Rikoshyödyn käyttäminen ruoan kaltaiseen arkiseen asiaan kertoo, että pula oli korottanut sen arvoa ja tehnyt siitä nuorten mielissä tavoittelemisen arvoisen hyödykkeen.

Makrotason keskimääräiset tarkastelut, joissa todetaan suomalaisten keskimäärin selvinneen toisesta maailmansodasta hyvin, peittävät alleen sen, että sota-ajan taloudellinen rasitus ei ollut yhtä suuri yhteiskunnan joka kohdassa. Sodan synnyttämä talouden nousukausi ja työvoimapula eivät poistaneet työttömyyttä kokonaan. Siviilituotantoon suuntautuneet alat eivät hyötäneet sotatarviketeollisuudesta; niillä oli pikemminkin vaikeuksia saada raaka-aineita. Sotatarviketuotannossa palkat saattoivat jäädä alhaisiksi yritysten käydessä hintakilpailua ja ketjuttaessa tuotantoa alihankkijoille. Sodan kestäessä etenkin miespuoliset työntekijät saivat valita paikkansa, mutta työvoimapula ei täysin poistanut kausiluonteisia työsuhteita tai työsuhteiden välisiä työttömyysjaksoja. Työttömyys merkitsi sodassakin tulojen loppumista. Lisäksi sairastuminen johti tulojen äkilliseen loppumiseen. Heikko ravitsemustilanne lisäsi sairastumisia.

Työttömyyden tai sairauden iskiessä olivat nuoret tyhjän päällä. Pienestä palkasta ei ollut kertynyt säästöjä, etenkin kun elinkustannukset olivat nousseet moninkertaisiksi. Jos vanhemmat ja sukulaiset eivät pystyneet auttamaan, oli nuoren selvittävä miten parhaaksi taisi. Nuoret, jotka ovat teoillaan pyrkineet

tyydyttämään perustarpeitaan, olivat etupäässä moniongelmaisista perheistä ja syrjäytymisvaarassa. Heidän taustallaan oli köyhyyttä ja vastoinkäymisiä, rikkonaisia perheitä, lastenkoteja, kasvatuslaitoksia, koulu- ja työhaluttomuutta. Jotkut ovat suoranaisesti heitteillä, vanhemmat ovat kuolleet tai heidät hylänneet eivätkä lastensuojelijatkaan tunnu olevan osa heidän elämäänsä. Silloin monien mieleen tuli helpottaa omaa taloudellista tilannettaan rikoksella. Selviäminen pulan koettelemassa kaupungissa saattoi myös olla vaikeaa, jos ei tuntenut sopivia ihmisiä – polttopuuta tai ruokapöydän täydennystä ei välttämättä saanut mistään. Osalla huonoista lähtökohdista ponnistavista vaikuttaa olevan pyrkimys kaikesta huolimatta sopeutua: suorittaa koulu, tehdä töitä, maksa laskut. Rikosten välittömänä syynä näkyy ongelmien hetkellistä kasautumista ja resurssien puutteesta johtuva kyvyttömyys ratkaista tilapäisiä ongelmia ”laillisesti” tai hyväksyttävien keinoin. Elämän vastoinkäymiset ja turvaverkon puute ajaa heidät tilanteeseen, jossa he eivät nähneet muuta keinoa selvitä kuin rikoksen.

Rikosta voi pitää toimeentulostrategiana joka kuudennen nuoren kohdalla. He perustelivat omaisuusrikkoksiaan sillä, että heillä oli nälkä tai että heillä ei ollut mahdollisuutta elättää itseään muulla tavalla. Hätäririkoksiin syyllistyneet nuoret olivat usein työllistyneet matalapalkka-aloille ja sesonkitöihin, olivat vastuussa itsestään tai korostetun köyhistä perheistä. Säännöstelyannosten pienuus ja kaupungin huolto-ongelmat synnyttivät osalle kaupunkilaisista vaikeita toimeentulo-ongelmia, ja heitä oli kohdannut jokin vastoinkäyminen, joka oli suistanut taloudenpidon raiteiltaan. Mieselättäjyyteen perustuvilla työmarkkinoilla nuorille ja naisille maksettiin täysi-ikäistä miestä pienempää palkkaa. Se ei mahdollistanut mustassa pörssissä asioimista eikä siitä kertynyt taloudellista varmuusvarastoa. Hätäririkoksia tekivät nuoret, joilta puuttui sosiaalisten ja sukulaissuhteiden luoma turva: he olivat rikkiäisistä perheistä ja yksin kaupungissa.

Pulan synnyttämiä toimeentulo-ongelmia alettiin ratkaista niillä keinoilla, jotka tunnettiin: lainaamalla rahaa tuttavilta, myymällä tavaroita tuttaville tai osto- ja myyntiliikkeisiin, panttaamalla tavaroita, satunnaisella prostituutiolla, myymällä pimeää viinaa... Tuttavalta varastaminen ja varastetun tavaran myyminen tai panttaaminen oli näiden keinojen laajennus: kun itsellä ei ollut mitään myydä, otettiin sieltä, mistä saatiin helposti: työ- ja asuintovereilta, sukulaisilta, työpaikalta. Osto- ja myyntiliikkeiden lukuisuus, niiden suosio työväestön kauppapaikkana ja niissä asioimisen tuttuus alensivat kynnystä niiden kohdalla, joilla ei ollut käsitystä varastetun tavaran muista markkinoista. Säännöstely toi mukanaan vielä uudenlaisen myyntiartikkelin: ostokortin. Jokaiselle kansalaiselle jaettiin useamman kerran vuodessa käteen useita erilaisia arvopapereita, joita myymällä tai panttaamalla saattoi saada käteistä nopeasti. Myös prostituutiota esiintyi.

Puute teki kaikenlaisiin selviytymiskonsteihin turvautumisesta yleisempää. Toisaalta se helpotti niiden käyttöä muuttamalla entistä useammasta arkisesta hyödykkeestä kauppatavaraa. Suuret ja pienet toimeentulo-ongelmat selittävätkin tamperelaisnuorten jatkosodan aikaisesta rikollisuudesta noin 40 prosenttia. Puutteen myötä kehittyi myös tavarapulan ajan mentaliteetti: kaiken mahdollisen hamstraus. Tähän ansaitsemismahdollisuuteen tarttui myös nuoria, etenkin poikia, ja neljänneksen toimeentulorikoksista voi selittää nuorten halulla hyötyä pulan ja salakaupan luomista markkinoista. Nämä nuoret myivät varastettua tavaraa katukaupassa, ja heillä oli käsitys kysytyimmistä kauppatavaroista, joita he suosivat rikoksissaan. Se, mihin tarkoitukseen he tällä tavalla hankkimiaan varoja käyttivät, ei ole täysin selvää. Kymmenesosa eli työsuhteiden ulkopuolella ja elättivät itseään erilaisin laittomin ja lain rajalla liikkunein konstein. Rikoksella hankkimansa rahat he sijoittivat ruokaan, erilaisiin ajanvietteisiin, kuten elokuviin, ravintoloihin, tupakkaan ja alkoholiin. Näiden nuorten työsuhteet olivat lyhyitä: joko he lähtivät itse tai joutuivat kahnauksiin työnantajan kanssa. Monilla oli takana sijoitusjaksoja koulukodissa tai kasvatustaloksessa tai molemmissa, heidän kotiolonsa olivat rikkinäiset eivätkä vanhemmat välttämättä pystyneet tai halunneet huolehtia heistä. Pääasiassa he kuitenkin asuivat vanhempiansa luona, mikä toi heille jonkinlaista turvaa.

Rikokset toimeentulostrategiana, rikosten teko hyötymismielessä ja pikkurikollinen elämäntapa eivät silti ole jatkosodan toimeentulorikollisuuden koko kuva. Viidennes rikoksiin syyllistyneistä oli elämyshakuisia ja huvittelusta kiinnostuneita. Nämä nuoret saattoivat tehdä kaikenlaista sopimatonta, kuten istua ravintoloissa, juoda alkoholia, polttaa tupakkaa, näpistellä herkkuja ja savukkeita tai lähteä seikkailemaan vieraisiin kaupunkeihin. Heidän käytöksensä ja tottelemattomuutensa aiheuttavat ristiriitoja kotona. Enemmistö näistäkin nuorista kuului työväestöön. Osa ravintoloissa istuskelleista rahoitti vapaa-ajanviettonsa rikoksilla. Pienet omaisuusrikokset olivat heille keino hankkia käyttörahaa, jota heillä oli elinkustannusten nousun vuoksi entistä vähemmän käytössä. Toiset olivat ensin saattaneet itsensä taloudellisiin vaikeuksiin, joita peitelläkseen he tekivät omaisuusrikoksia. Tilaisuuden sattuessa kohdalle mahdollisesti usko siihen, ettei jäisi kiinni, sai ihmiset toimimaan. Tähän joukkoon lukeutui myös ne harvat hyväosaiset nuoret, joita tutkimusaineistossa tuli vastaan. Heidän ilmaantumisensa oikeusistuimiin selvästikin hämmensi aikalaisasiantuntijoita ja pakotti heidät tarkastelemaan rikollisuusselitystään. Sen seurauksena päädyttiin sodan jälkeen uudistamaan nuorisotyön järjestelmä.

Vaikuttaa siltä, että tamperelaisnuorten jatkosodan aikaisessa rikollisuudessa oli ainakin osittain kyse vanhoista rakenteista ja ongelmista sekä vanhoista suhtautumistavoista. Nuorten sota-ajan rikollisuus ei täysin tyhjene aikalaiselityksiin nuorison pahantapaisuudesta ja liiasta vapaa-ajasta. Rikoksiin syyllistyneet nuoret olivat etupäässä yhteiskunnan alimmista kerroksista, joiden selviytymistä pula, salakauppa,

inflaatio sekä työsuhteiden epävarmuus vaikeuttivat. Heidän palkkansa pysyivät pieninä, eikä palkkojen sitominen indeksiin auttanut nostamaan niitä lähellekään riittävää tasoa. Nuorten työsuhteet pysyivät epävarmoina ja epävakaina, eivätkä heidän perheensä päässeet osallisiksi sotatalouden eduista: sotakuukausipalkasta. Nuorten perheiden elämä oli saattanut suistua radaltaan jo 1930-luvun pitkän laman seurauksena, jolloin suvustakaan ei ollut turvaverkoksi. Henkilön tulo- tai perhetaustaa ei voi pitää rikoksen syynä. Vanhempien tulotaso, palkkatulojen suuruus, vanhempien kiinnostus lastaan kohtaan ja heidän kykynsä ohjata nuoren elämää olivat kuitenkin kytköksissä nuorten rikoksiin.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Julkaisemattomat lähteet

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Hämeen läänin kansanhuoltopiirin arkisto

Eb6:3 Aluetarkkailijain erikoisraportit 1942

Tampereen kaupunginarkisto (TKA)

Tampereen kaupungin raastuvanoikeuden arkisto (TRO)

Tuomioluettelot (A)

Tuomioluettelot 1941–1944

Tuomiokirjat (C)

Tuomiokirjat 25.6.1941–31.12.1942 (I–III osasto)

Tuomiokirjat 1.1.1943–11.9.1944 (III osasto)

Kansanperinteen arkisto (Kper), Musiikintutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto

Ääninauhat Y07237/1976, Y07240/1976, Y07241/1976 *Edward Urja*, Tampere (kerääjä Sirpa Koironen).

Julkaistut lähteet

Kertomukset Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta II 1938, 1941–1944

Suomen asetuskokoelma 1943.

Valtiopäivät, Asiakirjat, 1939, 1943.

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1944–45. Uusi sarja XLII. Helsinki 1946

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIII Oikeustilasto.

85 Rikollisuus: II Tuomioistuinten toiminta 1940–1945.

Suomen laki II. *Rikoslaki*. Suomen lakimiesliitto, Helsinki 1956.

Aikakauslehdet

Huoltaja

Suomen Poliisilehti

Poliisimies

Sosiaalinen aikakauskirja

Kansantaloudellinen aikakauskirja

Kirjallisuus

- Aatsinki, Ulla, Peltola, Jarmo & Lampi Mika. *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela: Luokka, yhteiskunta ja liike 1918–1944*. Tampere UP, Tampere 2007.
- Aine, Kaisa. *Tie koulukotiin - 154 pabantapaista lasta Tampereen lastensuojelussa vuosina 1921-1939*. Suomen historian pro gradu, Historiatieteen ja filosofian laitos, Tampereen yliopisto 2010.
- Enäjärvi, Jaakko: ”Säännöstelylainsäädännön ja säännöstelyjärjestelmän kehitys.” Teoksessa Utrio, Untamo (toim.) *Vuosi vuotta kansanhuoltoa*. Kansanhuoltoministerio, Helsinki 1945.
- Favorin, Martti & Heinonen, Jouko (toim.) *Kotirintama 1941–1944*. Tammi, Helsinki 1972.
- Fishman, Sarah. *Battle for Children: World War II, Youth Crime, and Juvenile Justice in Twentieth-Century France*. Harvard University Press, Cambridge & London 2002.
- Ginzburg, Carlo. ”Johtolankoja. Merkkejä tulkitsevan tietokäsityksen historiasta.” Teoksessa *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Haapala, Pertti. *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja tyväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. Suomen Historiallinen Seura & Osuuskunta Vastapaino, Helsinki & Tampere 1986.
- Hakko, Mirja (toim.) *Naiset kertovat sodasta*. Rintamanaisten liitto, Oulu 1988. (2. p.)
- Halonen 1998. Halonen, Mika. *Rikollisuus Lahdessa 1938–1945. Talvi- ja jatkosodan vaikutukset väkivalta- ja omaisuusrikollisuuteen*. Historian pro gradu, Tampereen yliopisto, Tampere 1998.
- Helanko, R.: *Turun poikasakit. Sosiologinen tutkimus 9–16-vuotiaitten poikien spontaanisista ryhmistä vv. 1944–51*. Turun yliopiston julkaisusarja B 46. Turku : Turun yliopisto, 1953.
- Hentilä, Marjaliisa. ”Mitä maksaa? Kaupan työn kehitys naisten matalapalkka-alaksi”. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja (toim.) *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna” – Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvuilla*. Tietolipas 176. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.
- Hentilä, Marjaliisa. ”Rikos ja väkivalta myymälässä.” Teoksessa Aatsinki, Ulla. *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Nokia 2004.
- Hentilä, Marjaliisa. *Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluun*. Edita, Helsinki 1999.
- Hietanen, Silvo: ”Oikeusvaltiosta hallintovaltioksi – hallinto sotavuosien Suomessa.” Teoksessa *Kansakunta sodassa 2: V yö kireällä*. Valtion painatuskeskus & Opetusministeriö, Helsinki 1990. 104–125.
- Hietanen, Silvo: ”Rikollisuus ja alkoholi sota-ajan yhteiskunnassa” Teoksessa *Kansakunta sodassa 3. Kiihyn yli*. Opetusministeriö ja Valtion painatuskeskus, Helsinki 1992. 158–183.
- Humphries, Stephen. *Hooligans or Rebels. An Oral History of Working-Class Childhood and Youth 1889–1939*. Basil Blackwell, Oxford 1981.
- Hynninen, Marko. *Sota, rikollisuus ja Kotka. Rikollisuus ja järjestysvalta Kotkassa vuosina 1939–1945*. Suomen historian pro gradu, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2001.
- Häikiö, Martti. *Alkon historia – Valtion alkoholiliike kieltolain kumoamisesta Euroopan Unionin kilpailupolitiikkaan 1932–2006*. Otava, Helsinki 2007.
- Häkkinen, Antti. *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava 1995.
- Ihamuotila, Risto: Artturi Ilmari Virtanen. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Hel-

sinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- [<http://helios.uta.fi:2491/kb/artikkeli/4753/>] Luettu 4.11.2011.

Iivari, Juhani. *Osattomuudesta rangaistavaksi : nuorista rikoksentekijöistä nuoruuden alakulttuuriteorian valossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1996. Edita, Helsinki 1996.

Jaakkola, Risto & Tham, Henrik: *Traditional crime in Scandinavia during the Second World War*. Swedish Institute for Social Research, Stockholm 1989.

Jaakkola, Risto: ”Brottsligheten i Finland 1935–1949. En samtida tolkning.” Teoksessa Takala, Hannu & Tham, Henrik (toim.) *Krig og moral. Kriminalitet og kontroll i Norden under andre verdenskrig*. Universitetsforlaget, Oslo 1987.

Johnny Wijk. *Svarta börsen: samhällsloyalitet i kris. Livsmedelsransoneringarna och den illegala handeln i Sverige 1940-1949*. Stockholm studies in history 46. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1992.

Junila, Marianne: *Kotirintaman aseveljeyttä – suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.

Jutikkala, Eino: *Tampereen historia. 3 : vuodesta 1905 vuoteen 1945*. Tampereen kaupunki, Tampere 1979.

Juuramo, Jouko. ”Maataloustuotannon säännöstely”. Teoksessa Utrio, Untamo (toim.) *Väisi vuotta kansanhuolto*. Kansanhuoltoministerio, Helsinki 1945.

Kaarninen, Mervi. ”Tamperealaisen punaorvon elämänvaiheet”. Teoksessa *Yksilö ja yhteiskunnan muutos*. Acta Universitatis tamperensis Ser A vol 202. Tampereen yliopisto, Tampere 1986.

Kaarninen, Mervi. *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1995.

Kaarninen, Mervi: ”Ei ammattia vaan perhettä varten. Työläistyttöjen koulutus 1920-luvun Tampereella.” Teoksessa Leena Laine & Pirjo Markkola (toim.) *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere 1989.

Kaila, Martti. *Nuorisorikollisuus yksilötutkimuksen valossa*. WSOY, Helsinki [1946]1950.

Kansakunta sodassa 2: Väyö kireällä. Valtion painatuskeskus & Opetusministeriö, Helsinki 1990a.

Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli. Opetusministeriö ja Valtion painatuskeskus, Helsinki 1992.

Kempainen, Martti. ”Kansanhuoltohallinnon kehitys”. Teoksessa Utrio, Untamo (toim.) *Väisi vuotta kansanhuolto*. Kansanhuoltoministerio, Helsinki 1945.

Keskinen Jouni, Peltola, Jarmo & Suodenjoki, Sami. *Tamperealaiset. Tehdaskaupungin väestö, alue ja asuminen 1918–1940*. Tampereen museoiden julkaisuja 79. Tampereen museot, Tampere 2005.

Kirves, Jenni & Näre, Sari. ”Nuorten talkoot: Isänmaallinen työvelvollisuus.” Teoksessa *So-dassa koettua 2: Ubrattu nuoruus*. Weilin+Göös, Porvoo 2008.

Kirves, Jenni. ”Pikkulottien ja lottatyttöjen tehtävät.” Teoksessa *Sodassa koettua 2: Ubrattu nuoruus*. Weilin+Göös, Porvoo 2008.

Kivivuori, Janne & Honkatukia, Päivi. *Nuorisorikollisuus – Määrät, syyt ja kontrolli*. OPTL:n julkaisuja 221. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66. Helsinki.

Kivivuori, Janne. ”Genet, Sartre, Foucault”. *Oikeus* 2000:1, 4–14.

Kivivuori, Janne. ”Rikoksen perustelutapojen tutkimusperinne”. *Oikeus* 1993:1, 26–39.

Korppi-Tommola, Aura. ”Hungry, but not starving. The experiences of Finnish children in town and country during the Second World War”. Teoksessa Marjatta Hietala & Tanja Vahtikari (toim.) *The*

Landscape of Food. The Food Relationship of Town and Country in Modern Times. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003.

Kuusikko, Kirsi. *Laiton Lappi, laiton Petsamo. Rikollisuus ja järjestysvalta Petsamossa 1921-1944.* Pohjois-Suomen Historiallinen yhdistys, Rovaniemi 1996.

Laine, Antti. ”Koulut ja yliopisto sota-ajan yhteiskunnassa.” Teoksessa *Kansakunta sodassa 2: Vyö kireällä.* Valtion painatuskeskus & Opetusministeriö, Helsinki 1990.

Laine, Matti. *Kriminologian ja rankaisun sosiologia.* Tietosanoma, Helsinki 2007.

Laitinen, Ahti & Nyholm, Marja-Liisa. *Luvaton nuoruus.* Valtion painatuskeskus, Helsinki 1995.

Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi. ”Menetelmien jäljillä”. Teoksessa Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011. 7–27.

Lehtinen, Artturi. ”Elintarvikesäännöstelyn lieventämismahdollisuuksista”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1944, 51–53, 68.

Lehtonen, Anna-Liisa. *Kengät kuin tubkimolla – Nuoren tytön elämää 1930- ja 1940-lukujen Helsingissä.* Kirjapaja, Helsinki 2009.

Leminen, Pia. ”Kohtaamisia ja väistöjä – Rajankäyntiä 1930-luvun tehdasyhdyskunnassa.” Teoksessa Marjatta Rahikainen. *Matkoja moderniin : Lähikuvia suomalaisten elämästä.* Historiallinen arkisto 107. SKS, Helsinki 1996.

Marttunen, Matti. *Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta.* OPTL:n tutkimuksia 236. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2008. [<http://www.optula.om.fi/42885.htm>]

Mattila 1999. Markku Mattila. *Kansamme parhaaksi. Rotubygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti.* Bibliotheca Historica 44. SHS, Helsinki 1999.

Meinander, Henrik. *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaishetki.* Siltala, Helsinki 2009.

Myllykoski, Erkki. *Säännöstelyrikollisuus Tampereella vv. 1939–1944.* Suomen historian pro gradu, Historian laitos, Tampereen yliopisto, Tampere 1981.

Mäkirinta, Juha. *Elintarvikehuolto Hämeen läänin kansanhuoltopiirissä 1939–1949.* Suomen historian pro gradu. Historian laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1993.

Nieminen, Juha. *Nuorisossa tulevaisuus : suomalaisen nuorisotyön historia.* Lasten keskus, Helsinki 1995.

Nuorteva, Jussi. *Suomen vankeinhoidon historia osa 4: Vangit – vankilat – sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana.* Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto & Valtion painatuskeskus, Helsinki 1987.

Nurmela, Heikki. *Säännöstelyrikokset v. 1939–1949 Pirkkalan kärjäkunnassa.* 1972, Tampereen yliopisto.

Nurmi, Hanna-Leena. *Sota-ajan lainrikkokot Raumalla : rikollisuuden ilmeneminen ja muutos sota-aikana 1939–1944 verrattuna raubankauteen heinäkuu 1938 – kesäkuu 1939.* Suomen historian pro gradu, Turun yliopisto, Turku 2005.

Nygård, Toivo. *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800- luvulla ja 1900-luvun alussa.* Atena Kustannus, Jyväskylä 1998.

Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia.* Johnny Kniga, Helsinki 2008.

Näre, Sari. ”Kuin viimeistä päivää” – Sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa.

- Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.) *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga, Helsinki 2008a.
- Näre, Sari. ”Sotilaspojat ja poikasotilaat maansa puolesta”. Teoksessa *Sodassa koettua 2: Ubrattu nuoruus*. Weilin+Göös, Porvoo 2008c.
- Näre, Sari: ”Nuoruus sodan hävityksessä.” Teoksessa *Sodassa koettua 2: Ubrattu nuoruus*. Weilin+Göös, Porvoo 2008b.
- Näreikkö, Heikki & Takalo, Tenho. *Säikeistä yhteen. Tekstiili- ja vaateustyöväen historia*. Tekstiili- ja vaateustyöväen liitto ry. Jyväskylä 1986.
- Ojakangas, Mika. ”Yhteiskunnan on suojeltava itseensä? Pahantapainen nuori vuosisadan alun yhteiskunnallisena sairautena.” *Nuorisotutkimus* 11(1993):3, 29–41.
- Paavolainen, Olavi. *Synkkä yksinpubelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944*. Osa II. WSOY, Porvoo 1946.
- Parikka, Raimo & Peltola, Jarmo. *Working Class Suburbs in the Years of Crisis: Family, Work and Unemployment*. European Social Science History Conference, Amsterdam/March 1998. [<http://www.valt.helsinki.fi/staff/parikka/amster.htm>]
- Parikka, Raimo. ”Pitkä varjo – Huono-osaisuus historiallisena jatkuvuutena.” Teoksessa Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari. *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus, Helsinki 1994. 51–89.
- Pelsola, Sakari. ”Tanssikiellosta lavatansseihin”. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.) *Rillumarei ja valistus*. Historiallinen Arkisto 108. Suomen historiallinen Seura, Helsinki 1996.
- Peltola, Jarmo. *Lama, pula ja työttömyys. Tamperelaisperheiden toimeentulo 1928–1938*. Tampere UP, Tampere 2008.
- Peura, Kaija & Peura, Jaakko. *Joppareita, tulliburttia ja rajakyyliä. Salakuljetusta Tornionjokilaaksossa sodan jälkeen*. Jopparien perinneyhdistys, Pello 2001.
- Pihkala, Erkki. ”Sotaan mobilisoitu talous.” Teoksessa *Kansakunta sodassa 2: Vyö kireällä*. Valtion painatuskeskus & Opetusministeriö, Helsinki 1990. 252–275.
- Polva, Anni. *Elettiin kotirintamalla... Lehtiä päiväkirjastani*. Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1981.
- Pranttila, Anneli. *Rintamamiesten muonitus Suomessa sotavuosina 1939–1945*. Ravitsemustieteen väitöskirja. Soveltavan kemian ja mikrobiologian laitos, Maatalous-metsätieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto 2006.
- Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva: *Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki 1987.
- Pulma, Panu: ”Kasvun katveessa”. Teoksessa Harry Schulman, Panu Pulma & Seppo Aalto: *Helsingin historia vuodesta 1945*. Helsingin kaupunki, Helsinki 2000.
- Rahikainen, Marjatta. ”Herrasväki, työväki ja palkkatyö toimeentulon lähteinä kaupungeissa”. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja (toim.) *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna” – Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvuilla*. Tietolipas 176. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.
- Rahikainen, Marjatta. ”Kasvot väkijoukossa. Historian kirjurit ja toimijat”. Teoksessa Rahikainen, Marjatta (toim.) *Matkoja moderniin. Läbikuva suomalaisesta elämästä*. Historiallinen arkisto 107. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1996. 19–28.
- Rahikainen, Marjatta. ”Kaupunkilaisnuorten töitä 1950–1970.” Teoksessa Parikka, Raimo (toim.) *Suomalaisen työn historia: korvesta konttoriin*. SKS, Helsinki 1999.
- Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Naisten aseet: suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*.

WSOY, Porvoo 1993.

Rajala, Juha. Kurittajia ja puukkosankareita. Väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917. SKS, Helsinki 2004.

Rasila, Viljo: *Tampereen historia. 4 : Vuodesta 1944 vuoteen 1990*. Tampereen kaupunki, Tampere 1992.

Rautavirta, Kaija. *Petusta pitsaan : Ruokabuollon järjestelyt kriisiaikojen Suomessa*. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto, maatalous-metsätieteellinen tiedekunta, elintarvike- ja ympäristötieteiden laitos, Ravitsemustiede. Helsinki 2010.

Roos, Nina & Takala, Hannu. ”Kvinnors brottslighet under andra världskriget i Finland.” Teoksessa Takala, Hannu & Tham, Henrik (toim.) *Krig og moral. Kriminalitet og kontroll i Norden under andre verdenskrig*. Universitetsforlaget, Oslo 1987.

Salminen, Tyyne Maija. *Tehtaantyttö*. WSOY, Porvoo 1934.

Sanders, Paul. *Histoire de Marché Noir 1940–1946*. Perrin, Paris 2001.

Sarjaste, Erja: ”Talonpitoa rintaman varjossa – työvoima ja työmarkkinat vuosina 1941–1944.” Teoksessa *Kansakunta sodassa 2: Vjyö kireällä*. Valtion painatuskeskus & Opetusministeriö, Helsinki 1990.

Shannon L. Fogg. *The Politics of Everyday Life in Vichy France. Foreigners, Undesirables and Strangers*. Cambridge UP 2009.

Sillanpää, Merja. *Kansanhuollon keittoa ja tikkuviinaa. Suomalainen ravintolaelinkeino säännöstelytalouden varjossa 1940–1952*. Julkaisematon liseniaatin tutkielma, Historian laitos, Tampereen yliopisto 1993.

Siurala, Lasse. *Nuoriso-ongelmat modernisaatioperspektiivissä*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994: 3. Helsingin kaupunki: Helsinki 1994.

Smithies, Edward. *Crime in Wartime. A Social history of Crime in World War II*. Allen & Unwin, London 1981.

Sodassa koettua 1–4. Toim. Martti Turtola, Sari Näre, Jenni Kirves, Juha Siltala. Karisto 2007–2009.

Sodassa koettua 2: Uhrattu nuoruus. Weilin+Göös, Porvoo 2008.

Soikkanen, Hannu. ”Sisäpolitiikkaa sodan ehdoilla.” Teoksessa *Kansakunta sodassa 2: Vjyö kireällä*. Päätoim. Silvo Hietanen. Valtion painatuskeskus & Opetusministeriö, Helsinki 1990.

Soikkanen, Hannu. ”Sosiaaliset olosuhteet”. Molin, Karl. *Pohjola 2. maailmansodan aikana*. Tietolipas 104. Suomen Historiallinen Seura & Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1986.

Sorainen, Antu. ”Laki, sukupuoli ja seksuaalisuus. Oikeudelliset tekstit queer-tutkimuksen lähdemateriaalina.” Teoksessa Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011.

Suoranta, Anu. *Halvennettu työ. Pätkätyö ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa edeltävissä työmarkkinakäytännöissä*. Vastapaino, Tampere 2009.

Takala, Hannu & Tham, Henrik (toim.) *Krig og moral. Kriminalitet og kontroll i Norden under andre verdenskrig*. Universitetsforlaget, Oslo 1987.

Takala, Hannu & Tham, Henrik. *Crime and Control in Scandinavia during the Second World War*. Scandinavian Studies in Criminology, vol. 10. Norwegian University Press, Oslo 1989.

Takala, Hannu. ”The War in Criminology”. Teoksessa Takala, Hannu & Tham, Henrik. *Crime and Control in Scandinavia during the Second World War*. Scandinavian Studies in Criminology, vol. 10. Norwegian University Press, Oslo 1989. 9–16.

- Takala, Hannu. ”Ransoning och brottslighet i Finland.” Teoksessa Takala, Hannu & Tham, Henrik (toim.) *Krig og moral. Kriminalitet og kontroll i Norden under andre verdenskrig*. Universitetsforlaget, Oslo 1987. 67–77.
- Tarjamo, Kerttu. ”Kansakunnan tulevaisuutta pelastamassa. Viranomaisten keskustelu rikollisuudesta 1940- ja 1950-luvun Suomessa.” Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) *Kun sota on obi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen arkisto 124. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tampere 2006.
- Teerisuo, R. ”Hintojen ja maksujen säännöstely”. Teoksessa Utrio, Untamo (toim.) *Viisi vuotta kansanhuoltoa*. Kansanhuoltoministeriö, Helsinki 1945.
- Telemäki, Matti. *Tampereen kansakoulun historia 1872–1976*. Tampereen kaupunki, Tampere 1979.
- Tirkkonen, Tauno. *Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja n:o 71. WSOY, Porvoo/Helsinki. 1964. (2 p.).
- Toivonen, Onni. ”Tarvikkeiden jakelun säännöstely”. Teoksessa Utrio, Untamo (toim.) *Viisi vuotta kansanhuoltoa*. Kansanhuoltoministeriö, Helsinki 1945. 90–136.
- Toivonen, Onni. *Kymmenen vuotta kansanhuoltajana. Muistelmia*. WSOY, Porvoo 1950.
- Vasarla, Hugo. ”Teollisuuden valvonta.” Teoksessa Utrio, Untamo (toim.) *Viisi vuotta kansanhuoltoa*. Kansanhuoltoministeriö, Helsinki 1945.
- Verkko, Veli. ”Maamme rikollisuuden kehitys pitäen erikoisesti silmällä talsodan vaikutuksia.” Teoksessa *Suomen kriminalistiyhdistyksen vuosikirja 1941*. Suomen kriminalistiyhdistys, Helsinki 1942.
- Vesala, Tuomo. *Säännöstelyrikollisuus Hämeenlinnassa ja Hattulan kärjäkunnassa 1940–1948*. Suomen historian pro gradu, Oulun yliopisto, Oulu 1999.
- Virkkunen, Gia. ”Köyhyys ja toimeentulon keinot”. Teoksessa Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.) *Vieraat kulkeijat – tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.
- Zemon Davis, Natalie. ”Sosiaalishistorian haasteet”. Teoksessa Rahikainen, Marjatta (toim.) *Matkoja moderniin. Lähikuva suomalaisesta elämästä*. Historiallinen arkisto 107. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1996.

LIITE 1 Tuomioluettelot ja Tuomiokirjat-aineisto

Tutkimus perustuu Tampereen raastuvanoikeuden tuomioluetteloista kerättyyn määrälliseen ja tuomio-
kirjoista kerättyyn laadulliseen aineistoon. Kun tutkimuksessa viitataan määrälliseen aineistoon, käytän
nimitystä *Tuomioluettelot*. Laadullisesta aineistosta käytän nimitystä *Tuomiokirjat-aineisto*. Lähdeviitteeseen
olen merkinnyt arkiston tietojen jälkeen tuomiokirjan diaarinumeron, oikeuskäsittelyn järjestysnumeron
ja oikeuskäsittelyn päivämäärän. Pitkistä, useita oikeuskäsittelyjä vaatineissa jutuissa olen viitannut vain
viimeiseen käsittelyyn, jossa tuomioistuimien on tehnyt jutun suhteen ratkaisunsa.

Tuomioluettelot-aineisto käsittää tiedot kaikista Tampereen raastuvanoikeuden käsittelemistä 15–20-
vuotiaiden rikoksista jatkosodan alun ja välirauhan välisenä aikana 25.6.1941–19.9.1944. Olen ottanut
huomioon myös sellaiset jutut, joiden käsittely on jätetty sikseen tai joissa tekijä on vapautettu syytteistä
jollain perusteella (esim. rikosoikeudellisen alaikäisyyden vuoksi, ks. *Rikoslaki* 3:2). Kaikkiaan syytettyjä
henkilöitä oli 757 ja yksittäisiä syytteitä 1329. Syytettyjen henkilöiden luvusta ei ole poistettu saman
henkilön toistuvia oikeudenkäyntejä, vaan jokainen oikeudenkäynti on laskettu ikään kuin kyseessä olisi
eri henkilö. Tyttöjä oli 230 (30,4 %) ja poikia 527 (69,6 %). Syytettyjen henkilöiden luvusta ei ole pois-
tettu saman henkilön toistuvia oikeudenkäyntejä, vaan jokainen oikeudenkäynti on laskettu ikään kuin
kyseessä olisi eri henkilö.

Tuomioluettelot-aineisto sisältää oikeusjuttukohtaisesti jutun numeron, istuntopäivämäärän, rikoksen te-
kopäivämäärän, tekijän syntymäajan, sukupuolen, arvon, syytteiden lukumäärän, rikosten lukumäärän
per rikosnimike (näpistys, varkaus, juopumus jne.), tuomioistuimen ratkaisun (rangaistuksen laadun,
vapautuksen syyn tai asian jättämisen sikseen). Kirjasin myös tuomioluettelon merkityn rikoksella mene-
tetyn eli tekijän korvattavaksi tulevan omaisuuden arvon, tiedon asian käsittelyn siirtämisestä toiseen
tuomioistuimeen sekä aikaisemmista tuomioista sekä muita tarkentavia tietoja rikoksen tekotavasta,
rikoskumppaneista ja niin edelleen. Käytän aineistoa nuorten rikosten tilastollisen tarkasteluun luvussa 3
sekä toimeentulorikosten⁴¹² osalta ammattialan määrittelyyn luvussa 4.

Koostin *Tuomioluettelot*-aineistosta toimeentulorikosten tietokannan, josta poimin systemaattisella otan-
nalla lopullisen laadullisen *Tuomiokirjat*-aineiston. Tietokanta eli otoksen perusjoukko käsitti 564 syytet-
tyä henkilöä ja 1074 syytettä. Poikia oli tietokannassa 385 (68,0 %) ja tyttöjä 181 (32,0 %). Jätin tieto-
kannasta pois vasemmistonuorten Tampereella sabotaaseja tehneen Vastarintaryhmän oikeusjutun maa-
liskuulta 1943, vaikka siinä luettiin syytteet salakapinan ohella törkeistä varkauksista, murroista ja

---

⁴¹² Määritelmä, ks. s. 11.

niiden yrityksistä. Pidin alussa tietokannassa kaikki sellaisetkin tapaukset, joilla saattoi olla tekemistä omaisuus- ja toimeentulorikosten kanssa. Esimerkiksi Rovaniemellä tiedetään ihmisten hiippailleen pimeällä rata-alueella armeijan juniin anastamaan sieltä tavaraa joko omaan käyttöön tai myyntitarkoituksessa.⁴¹³ Tämän vuoksi pidin aineistossa mukana jutut, joissa on luettu syytteet joko armeijan tavaran luvattomasta hallussapidosta (ja ylipäättään toisen omaisuuden luvattomasta hallussapidosta) sekä luvattomasta kulkemisesta rautatiealueella. Jos asiakirjoista ilmeni, ettei otantaan valikoituneella tapauksella ollut tekemistä omaisuus-, säännöstely tai muun määrittelemäni toimeentulorikollisuuden kanssa, sivuutin oikeusjutun ja valitsin uuden, joka oli ajallisesti mahdollisimman lähellä edellistä, vastasi siivutetun rikoksen lajia sekä tekijä oli saman sukupuolen ja saman ikäluokan edustaja.

Määritin otoksen kooksi kolmanneksen perusjoukosta eli syytetyistä henkilöistä, jolloin poimintaväliksi tuli kolme ja otoksen kooksi 189 henkilöä. Koska osassa oikeusjutuista oli useampia syytettyjä, kohosi *Tuomiokirjat*-aineistossa mukana olleiden syytettyjen lukumäärä 213 henkilöön. Poikia oli tietokannassa enemmän kuin tyttöjä, ja halusin otoksen kuvastavan tätä suhdetta. Niinpä suoritin poiminnan sukupuolitettuna ja tekohetken perusteella kronologisesti järjestetystä tietokannasta. Tyttöjen osuus otoksesta on 29,1 % (62 henkilöä) ja poikien 70,9 % (151 henkilöä). Sukupuoli on analyysiyksikkö niiltä osin kuin aineistosta nousee sukupuolen mukaisia eroja, muutoin olen tarkastellut tyttöjä ja poikia yhdessä. Pääsääntöisesti ei myöskään ota huomioon ikäluokkaa, vaikka olenkin käyttänyt sitä tilastollisessa tarkastelussa, johon se sopii aineiston laajuuden perusteella. *Tuomiokirjat*-aineistossa painottuvat tyttöjen osalta 18–20-vuotiaat ja poikien osalta 15–17-vuotiaat, jotka olivat myös tuomioluetteloiden perusteella kummankin sukupuolen rikosten kannalta aktiivisimmat ikäluokat.

Tuomiokirjat-aineisto jakautuu laadullisesti kahtia siten, että osasta syytetyistä henkilöistä on saatavilla vain poliisikuulusteluissa kerätyt suppeat henkilö- ja elämäntietotiedot. Ne ovat nimi ja sukupuoli; syntymäaika- ja paikka; syntyperä (avioliitossa vai avioliiton ulkopuolella); isän ammatti (jos tiedossa); elävätkö molemmat vanhemmat; osoite kuulustelu- ja oikeuskäsittelyn hetkellä; ammatti tai muu titteli; työssäkäynti, työpaikka ja palkka (rajoituksin); varallisuus: koulutus; onko suorittanut rippikoulun; sekä aikaisemmat tuomiot. Niitä nuoria, joista on tehty henkilö- eli esitutkinta (ks. Johdanto), on saatavilla yksilöidympiä elämäntietoja (mm. perhetausta, perheen elinolot ja vanhempien varallisuus, tarkempi koulu- ja työhistoria, suoriutuminen koulussa ja työelämässä, elämäntavat, terveydentila), ja heitä on ollut mahdollista tutkia myös mikrohistoriallisesti. Nuoria rikoksentekejiä koskevan lainmuutoksen

---

⁴¹³ Ks. Junila 2000, 215–216.

sekä Tampereen viranomaisten aktiivisuuden vuoksi mikrohistoriallisessa tarkastelussa painottuvat 1.1.1943 jälkeen tuomitut. Tekotiedot ovat kaikissa otannan yksiköissä lähes yhtäläiset, koska ne ovat olleet tärkeitä syyllisyyskysymyksen ratkaisemisen kannalta.

LIITE 2

Tilasto nuorten rikoksista ikäryhmittäin ja sukupuolen mukaan Tampereella 25.6.1941–19.9.1944.

	POJAT 15-17	POJAT 18-20	TYTÖT 15-17	TYTÖT 18-20	YHTEENSÄ
Näpistys*	114	17	34	37	202
Varkaus*	204	32	33	63	332
Törkeä varkaus*	120	26	6	9	161
Kätkeminen tai ryhtyminen*	43	8	3	10	64
Murto*	28	6	0	0	34
Kavaltaminen*	12	5	6	7	30
Petos*	15	2	1	4	22
Ryöstö*	2	3	0	0	5
Muu omaisuusrikos (oman käden oikeus, luvaton käyttöönotto)*	11	11	2	5	29
Yleinen säännöstelyrikos*	47	21	11	22	101
Kohtuuttoman hinnan ottaminen*	22	5	2	3	32
Kohtuuttoman hinnan maksaminen*	6	1	1	2	10
Pahoinpitely	4	8	0	0	12
Järjestyksen häiritseminen	12	10	0	0	22
Virantoimituksen vastustaminen tai haittaaminen	0	5	0	0	5
Viranomaisten erehdyttäminen	8	2	3	16	29
Asiakirjan väärentäminen	6	2	6	6	20
Postin avaaminen tai hävittäminen	8	2	2	1	13
Väkijuoman myynti tai välittäminen*	11	7	0	4	22
Väkijuoman hallussapito	19	5	0	1	25
Juopumus	15	15	0	5	35
Ajoneuvorikokset	21	5	0	0	26
Puolustuslaitoksen omaisuuden hallussapito*	25	3	0	2	30
Aseen luvaton hallussapito	12	3	0	0	15
Työvelvollisuusrikos	3	2	1	12	18
Muut rikokset	10	9	7	9	35
<i>Syytteet yhteensä</i>	<i>778</i>	<i>215</i>	<i>118</i>	<i>218</i>	<i>1329</i>

* Toimeentulorikokset

	POJAT 15-17	POJAT 18-20	TYTÖT 15-17	TYTÖT 18-20	YHTEENSÄ
<i>Syytetyt henkilöt yhteensä</i>	<i>377</i>	<i>150</i>	<i>76</i>	<i>154</i>	<i>757</i>

Lähde: TKA TRO Tuomioluettelot.

Liite 3 Luettelo taulukoista ja kuvioista

Taulukko 1. Säännöstelyn eteneminen	20
Kuvio 1. Tampereen raastuvanoikeudessa tuomitut 1938–1945	34
Kuvio 2. Alioikeuksissa tuomitut koko maassa 1938–1945	34
Kuvio 3. Poliisin tietoon tulleet rikokset Tampereella	35
Kuvio 4. Nuorten osuus kaikista Tampereen raastuvanoikeudessa tuomituista	36
Kuvio 5. Nuorten rikokset rikoslajeittain Tampereella	37
Kuvio 6. Nuorten varastama omaisuus 07/1941–10/1942	46
Kuvio 7. Nuorten varastama omaisuus 01/1943–09/1942	46
Taulukko 2. Rikoksesta syytettyjen nuorten isien ammatit Tampereella	62
Taulukko 3. Tampereella syytettyjen nuorten kotiolot ja taloudenpito	64
Taulukko 4. Tampereella rikoksesta syytettyjen nuorten perhetausta	66
Taulukko 5. Tampereen raastuvanoikeudessa 1941–1943 tuomittujen nuorten koulutus	69
Kuvio 8. Tampereella rikoksesta syytettyjen nuorten ja 1920–1930-lukujen tampereläisen työläisnuorison jatkokoulutautumisen aste	70
Kuvio 9. Poikien ammattialat	73
Kuvio 10. Tyttöjen ammattialat	74

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KYLLÖNEN, IRINA

”Pois pula, pois puute”. Nuorten rikokset Tampereella jatkosodan aikana toimeentulon näkökulmasta

Pro gradu -tutkielma, 118 s. + liitteitä

Historia

Marraskuu 2011

Tutkielmassa tarkastellaan 15–20-vuotiaiden nuorten Tampereella jatkosodan aikana tekemiä omaisuus-, säännöstely- ja eräitä muita rikoksia toimeentulon näkökulmasta. Jatkosodan aikana tamperelaiset lastensuojelijat ja nuorisohuoltajat osallistuivat aktiivisesti valtakunnalliseen keskusteluun nuorison tilasta ja lisääntyneestä häiriökäyttäytymisestä. Keskustelussa ilmiötä selitettiin nuorten pahantapaisuudella ja lisääntyneellä vapaa-ajalla. Suomalaisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa, jossa on tarkasteltu toisen maailmansodan kotirintaman rikollisuutta, on todettu rikosten liittyneen pulaan ja sen aiheuttamiin vaikeuksiin päivittäisessä selviämisessä. Tässä tutkielmassa tavoite on selvittää, missä määrin kotirintaman toimeentulo-ongelmat selittävät myös nuorten rikoksia Tampereella.

Ensisijainen lähdeaineisto on Tampereen raastuvanoikeuden tuomioluettelot sekä tuomiokirjat jatkosodan ajalta 25.6.1941–19.9.1944. Rikollisuusilmiötä tarkastellaan määrällisesti tuomioluetteloista kootun tilastollisen aineiston avulla. Tutkimuksen tärkein aineisto on systemaattisella otannalla tuomiokirjoista poimittu, 213 nuorta käsittävä laadullinen aineisto. Aineisto käsittää kaikki tuomiokirjaan liitetyt asiakirjat: myös poliisin tutkintaraportti, oikeudenkäynnin pöytäkirja sekä osalla nuorista nuoren henkilön esitutkintalomakkeet.

Tutkimuksen metodologinen tausta on Raimo Parikan, Jarmo Peltolan ja Stephen Humphriesin köyhyyttä ja rikollisuutta käsittelevissä kirjoituksissa. Rikollisuuden tarkastelussa lähtökohta on hypoteesi, että rikokset olivat eräs ihmisten toimeentulostrategioista. Tutkimuksessa tehdään selkoa nuorten omaisuus- ja säännöstelyrikollisuuden ja rikoksiin syyllistyneiden nuorten ominaispiirteistä. Aineiston sallimissa puitteissa vastataan myös kysymykseen, miksi nuoret tekivät rikoksia. Rikosten ja niiden tekijöiden ohella tutkimuksessa selvitetään täydentävien aineistojen, kuten kaupunginhallinnon toimintakerptomusten, avulla tamperelaisen salakaupan piirteitä nuorten vinkkelistä.

Tutkimuksesta ilmenee, että jopa 40 prosenttia nuorten rikoksista liittyi riittämättömään toimeentuloon tai perustarpeiden tyydyttämiseen: ravintoon, lämpöön, vaatetukseen. Lisäksi joka kymmenes nuori perusteli rikostaan joko nälällä tai mm. työttömyyden tai velkaantumisen aiheuttamalla elatusvarojen puutteella. Omaisuus- ja säännöstelyrikoksista tuomittiin pääasiassa ammatitaidottomaan työväestöön kuuluvia nuoria. Heikolla toimeentulolla ja nuorten jatkosodan aikaisella rikollisuudella on tämän tutkimuksen perusteella yhteys, sillä riittämättömän toimeentulon nimissä rikoksia tekivät merkittävässä määrin vähäosaiset ja puutteellisen turvaverkon omaavat nuoret. Kaikki perustarpeisiin liittyneet rikokset eivät kuitenkaan johtuneet toimeentulo-ongelmista. Etenkin makeisia, vehnäleivonnaisia ja muita herkkuja sekä ostokorttien kuponkeja varastettiin myös siksi, että ne olivat harvinaisia ja tuli tilaisuus varastaa.

Muilta osin rikokset olivat nuorille keino hankkia käyttörahaa. Nuorten harjoittamassa salakaupassa liikkuvat kysytyimmät artikkelit, mutta toiminta oli pääosin pienimuotoista ja suunnittelematonta. Kauppaliikkeillä oli merkittävä rooli nuorten rikoksissa, sillä ne toisaalta loivat kysyntää varastetuille tavaroille, toisaalta tarjosivat helpon väylän muuttaa varastettu omaisuus rahaksi.

Asiasanat: nuoret, omaisuusrikokset, säännöstelyrikokset, jatkosota, kotirintama, Tampere, 1940-luku, säännöstelyrikokset, köyhyys, toimeentulo